

504 13
1949
5 27.

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემია—ისტორიის ინსტ. პაპ. ი. ჯავახიშვილის სახელს
АН ГРУЗИНСКОЙ ССР—ИНСТИТУТ ИСТОРИИ им. И. А. ДЖАВАХИШВИЛИ

მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის
МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ И КAVKAZA

504 / 3
1949

26 2

74

საგზაო რევიზიის ქის

ქ რ უ ნ ი ქ ა

გაო-ქლარჯეთის გამგზავნიონთა მესახე

გამოცემა მესამე

504 / 3

ტექსტი გამოცემა შესაზღოთ, შენიშვნებით და ოკი გენერალური
ტაბულით საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნაშრომთა

გ. თაყაიშვილი

1949

ნაკბითი 27 ВШУСК

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

თბილისი—1949—ТБИЛИСИ

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტი, აკად. ი. ჯავახიშვილის სახელობის
АН ГРУЗИНСКОЙ ССР — ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ИМ. И. А. ДЖАВАХИШВИЛИ

მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის
МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ И КAVKAZA

სუმბავ ლავითის ძის ქრონიკა

გაო-ქლარჯეთის ბაგრაგიონთა შესახებ

გამოცემა მეხამე

4810

ტიპსტი გამოსცა ვიცელი შესავლით, შენიშვნებით და ორი გენეალოგიური
ტაბულით საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილმა წევრმა

ე. თაყაიშვილმა

1949

გაკვეთი 27 ВЫПУСК

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

თბილისი — 1949 — ТБИЛИСИ

ს ა რ ჩ ე ვ ი

85-

1. შესავალი 3

1. ცნობები იმ გამოცემათა და ხელნაწერთა შესახებ, რომლებშიაც
ეს ქრონიკა მოიპოვება 3

2. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ქრონიკის ავტორი 11

3. სუმბატის ქრონიკის წყაროები 13

4. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგია სუმბატ დავითის ძის
ქრონიკის ცნობების მიხედვით 16

5. ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნო-
ბები ქართველ ბაგრატიონთა შესახებ 21

6. ჯუანშერის ცნობა პირველი ბაგრატიონის ქართლში მოსვლის
შესახებ 35

7. ბაგრატიონთა გვარის წარმოშობის ლეგენდები სომხურ წყაროებ-
ში და ამ საკითხის გაშუქება თანამედროვე მკვლევართა მიერ . . . 38

8. ბაგრატიონთა გვარის წარმოშობის ლეგენდები სომხურ წყაროებ-
ში და ამ საკითხის გაშუქება თანამედროვე მკვლევართა მიერ . . . 42

9. ბაგრატიონთა გვარის წარმოშობის ლეგენდები სომხურ წყაროებ-
ში და ამ საკითხის გაშუქება თანამედროვე მკვლევართა მიერ . . . 55

10. ბაგრატიონთა გვარის წარმოშობის ლეგენდები სომხურ წყაროებ-
ში და ამ საკითხის გაშუქება თანამედროვე მკვლევართა მიერ . . . 57

შემაჯავებელი შეცდომების გასწორება

გვერდი	დაბეჭდილია	უნდა იყოს	ქლის შენი-
			74
			91
			93
6 (მე-10 პწყარი ქვემოდან)	ვარიანტით არის წარმოდგენილი	ვარიანტით არის წარმო- დგენილი, მაგრამ ეს უკვე ყოფილა ქალაშვილის ნუს- ხაში, საიდანაც მაჩაბელს ის გამომოუწერია.	სუმბატ და- ველა არსე-
8 (უკანასკნელი პწყარი ქვე- მოდან)	ქალაშვილის	მაჩაბელს	
63 (§ 39)	867	857	
64 (§ 40)	869	859	
80 (მე-7 შენიშ- ვნაში, ორ ად- ვილას)	867	857	

NB! მე-10 შენიშვნაში (გვ. 81) მოქცეული ფრაზა: „მარკვარ-
ტის ტაბულაზე აშოტის ქალი გამოცხადებულია კლარჯეთის შტოს
წარმომადგენლის სუმბატ I დიდის ცოლად, მაგრამ ეს შეცდომაა“
ეკუთვნის ამავე გვერდზე მოყვანილს მე-11 შენიშვნას.

ამას გარდა, ორივე გენეალოგიურ ტაბულაზე აშოტ II კეკელას
გარდაცვალება (კლარჯეთის შტოისა) აღნიშნულია 867 წლით; უნდა
იყოს 857.

აშოტ III გარდაცვალება (ტაოს შტოისა) აღნიშნულია 869 წლით
უნდა იყოს 859.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

გვ.

I. შესავალი	3
1. ცნობები იმ გამოცემათა და ხელნაწერთა შესახებ, რომლებშიაც ეს ქრონიკა მოიპოვება	3
2. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ქრონიკის ავტორი	11
3. სუმბატის ქრონიკის წყაროები	13
4. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგია სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის ცნობების მიხედვით	16
5. ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობები ქართველ ბაგრატიონთა შესახებ	21
6. ჯუანშერის ცნობა პირველი ბაგრატიონის ქართლში მოსვლის შესახებ	35
7. ბაგრატიონთა გვარის წარმოშობის ლეგენდები სომხურ წყაროებში და ამ საკითხის გაშუქება თანამედროვე მკვლევართა მიერ	38
8. საზოგადო შენიშვნები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ	42
II. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის სათაური	55
III. ქრონიკის ტექსტი	57
IV. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგიის II ტაბულის შენიშვნები	74
V. პირთა საძიებელი	91
გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი	93
VI. ტაბულა I. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგია სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის მიხედვით.	
VII. ტაბულა II. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგია ყველა არსებული ცნობების მიხედვით.	

I. შ ე ს ა ვ ა ლ ი

1. ცნობები იმ გამოცემათა და ხელნაწერთა შესახებ, რომლებშიც ეს ქრონიკა მოიპოვება

სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა პირველად ქართლის ცხოვრების მარიამ დედოფლისეული ხელნაწერის მიხედვით გამოვეცით 1890 წელს, წიგნში, რომელსაც ეწოდება „სამი ისტორიული ქრონიკა“ (ქართლის მოქცევისა, სუმბატისა ბაგრატიონების შესახებ და მესხური დავითნისა)¹.

მეორე გამოცემა მოთავსებულია ქართლის ცხოვრების მარიამ დედოფლისეულ ვარიანტში, რომელიც ჩვენზე რედაქტორობითაა გამოცემული, იმრიგად, როგორც ეს ხელნაწერშია წარმოდგენილი². ჩვენ დროს სუმბატის ქრონიკა ცნობილი იყო როგორც ცალკე თავი მხოლოდ მარიამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრების ვარიანტში. ორივე ჩვენი გამოცემა მასზე იყო დამყარებული. მაგრამ რაკი აღმოჩნდა, რომ ვახტანგ მეფის „სწავლულ კაცთა“ კომისიის სუმბატის ისტორიის ტექსტი ნაწილ-ნაწილ და სხვადასხვა ადგილას, მაგრამ თითქმის მთლიანად, შეეტანა მის მიერ შესწორებულ ტექსტში ქართლის ცხოვრებისა, ჩვენს პირველ გამოცემაში, სქოლიოებში აღვნიშნეთ შესწორებული ქართლის ცხოვრების ვარიანტები.

მარიამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრების ჩვენ მიერ გამოცემის შემდეგ აღმოჩნდა ქართლის ცხოვრების სამიოდე ხელნაწერი, რომელნიც მარიამისეულ ხელნაწერში მოქცეულ მატრიანეთა ნაწილებს შეიცავენ. ამით ძველი ქართლის ცხოვრების ტექსტები თვალსაჩინოდ გამრავლდა.

¹ ამ ქრონიკების რუსული თარგმანი, ჩვენ მიერვე შესრულებული, დაბეჭდეთ 1900 წელს (იხ. „Источники грузинских летописей. Три хроники“, კრებულში „Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа“, вып. XXVIII. იმავე წელს გამოვიდა ცალკე ამონაბეჭდი.

² იხ. კართელთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამოცემა № 79: „ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი. გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით“. ტფილისი, 1906 წ. გვ. 336—361. მარიამ დედოფლის ვარიანტი გადაწერილია 1633—1646 წლებში. მისი დეტალური აღწერილობა იხ. ჩვენს წიგნში: „Описание рукописей Общества Грамотности“, том II, стр. 27—47 და შემდეგ.

პირველ ყოვლისა აღსანიშნავია ი. ჯავახიშვილის მიერ აღმოჩენილი დედოფლისეული ნუსხა ქართლის ცხოვრებისა, რომელიც, აღმომჩენის აზრით, 1479—1495 წლებში უნდა იყოს გადაწერილი (იხ. „ქართლის ცხოვრება, ანა-დედოფლის ნუსხა“, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქტორობით გამოცემული. თბილისი, 1942, გვ. XV), ხოლო დედანი, რომლიდანაც ხელნაწერია გადმოწერილი, 1222—1223 წლებში უნდა იყოს დაწერილი (იქვე, გვ. XVI). ხელნაწერს თავში აკლია 60 გვერდი. ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, შესაძლოა, რომ ამათვან 10—15 გვერდი, მსგავსად მარიამისეული და მაჩაბლისეული ხელნაწერებისა, აპოკრიფულ მოთხრობას სჭეროდა, ხოლო დანარჩენი ლეონტი მროველის ისტორიის დასაწყისს. ლეონტის თხზულების გაგრძელება ბოლომდის არის დაცული. მას მოსდევს ვახტანგ გორგასლის ისტორია და არჩილ II წამება, რომელთა ავტორად ჩვეულებისამებრ გამოცხადებულია ლეონტი მროველი; შემდეგ ე. წ. „მატიანე ქართლისაჲ“ და „ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისი“, ე. ი. დავით აღმაშენებლისა; დასასრულ მოდის ლაშა გიორგის დროინდელი მემატიანის თხზულება, რომელიც შეიცავს სულ მოკლე ისტორიას დემეტრე (I) მეფისა, გიორგი (II) მეფისა, თამარ დედოფლისა და მისი ძის ლაშა გიორგისა (აღნ. გამოცემის გვერდები 237—245).

ხელნაწერს ბოლოს დართული აქვს ჯერ ათსამეტ სირიელ მამათა სია და შემდეგ „ცხოვრება წმიდისა მამისა იოანე ზედაზნელისა“. ტექსტის ბოლო დაცული არ არის. ს. ყაუხჩიშვილი ფიქრობს, რომ აქ სხვა ასურელ მამათა ცხოვრებანიც უნდა ყოფილიყო, მაგრამ არ შენახულა.

ამრიგად, ამ, მე-15 საუკუნის დამლევის ქართლის ცხოვრებაში არ არის შეტანილი სუბმატ დავითის ძის ქრონიკა და სრული ისტორიული ტექსტები დავით აღმაშენებლის მომდევნო მეფეებისა მე-15 საუკუნემდის, რომელნიც მარიამისეულ ქართლის ცხოვრებაში მოიპოვება. ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ ასეთი თხზულებანი მაშინ არ არსებობდნენ. ისინი ყოფილან, მაგრამ ქართლის ცხოვრების კრებულში ჯერ კიდევ არ შეუტანიათ. რაც შეეხება თვით დაცული ტექსტების სისწორეს და მთლიანობას, სამწუხაროდ, ისინი არა ნაკლებ გარყვნილად და ნაკლოვანად არის წარმოდგენილი, ვიდრე მარიამისეულ ვარიანტში. მაგრამ ბევრია სიტყვები, ფრაზები და ადგილები, რომელნიც აქ უკეთ არიან დაცული, ვიდრე მარიამისეულში. თავის მხრივ იგივე ითქმის მარიამისეული ხელნაწერის შესახებაც, რომლის ტექსტი ზოგ ადგილას უფრო სწორია და ჯეროვანი სახით ჩვენამდე მოღწეული. ერთი სიტყვით, ამ ორი ხელნაწერის ტექსტები ერთი მეორეს ავსებენ და ასწორებენ.

მეორე და მესამე ახლად აღმოჩენილი ხელნაწერები ორივე რუსეთშია გადაწერილი—პირველი ერთჯე კალაშვილის მიერ 1731 წელს, მეორე გიორგი ამილამბარის შვილის მაჩაბლის მიერ 1736 წელს. ერთიცა და მეორეც ნაწილობრივ შეიცავს ძველ ტექსტებს, ნაწილობრივ ვახტანგ მეფის სწავლულ კაცთა შედგენილს „ახალ ქართლის ცხოვრებას“ და მათ შესწორებულ ტექსტებს. „ძველი ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისისა.

ერაჯ კალაშვილისეული ხელნაწერი (ს. ჯანაშიას სახელობის საქ. სახ. მუზეუმის № Q-207) შემთხვევით აღმოჩნდა „კავკასიის მუზეუმიდან“ არსებული საჯარო ბიბლიოთეკის წიგნებს შორის და პირველად გააჩნია და აღწერა ივ. ჯავახიშვილმა¹.

ხელნაწერი ორი ნაწილისაგან შედგება. ძველი ნაწილი XVI—XVII საუკუნეებშია გადაწერილი. მეორე ნაწილს წარმოადგენს ვახტანგის რედაქციის ტექსტის დასაწყისი, რომელიც შეიცავს დაკარგული ძველი ხუთი რვეულის შინაარსს და ბოლოს დართულს „ახალ ქართლის ცხოვრებას“. დანართი ტექსტები, როგორც აღვნიშნეთ, 1731 წელს არის დაწერილი.

ძველი ნაწილი შეიცავს: 1) ლეონტი მროველის ისტორიას, 2) ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებას, 3) არჩილ II მეფის წამებას, 4) მატეანეს ქართლისას, 5) დავით აღმაშენებლის ცხოვრებას, 6) დემეტრე I და დავით III ისტორიის ისეთსავე ტექსტს, როგორც ლაშა გიორგის დროინდელი მემატიანის თხზულებასა და 7) თამარ მეფის ისტორიას (ბასილი ეზოსმოდღორის თხზულებას, რომელიც აქ დამთავრებული არ არის, შუაზე წყდება, ვინაიდან ხელნაწერი ნაკლოვანია).

გიორგი მაჩაბლისეული ხელნაწერი, რომელიც 1923 წელს ლენინგრადიდან და მოსკოვიდან თბილისში ჩამოტანილ ხელნაწერთა შორის აღმოჩნდა, რუმინანცევის მუზეუმიდან უნდა იყოს, ვინაიდან მას ამ მუზეუმის ბეჭედი აზის, მაგრამ თავდაპირველად ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკაში, იოანე ბატონიშვილისეულ კოლექციაში ყოფილა. მაჩაბლისეული ხელნაწერი (საქ. მუზეუმის № 87—2135) აღწერილი აქვს სიმონ ყაუხჩიშვილს (იხ. ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლის ნუსხა. თბილისი, 1942. გვ. XXVII—XXXIII).

ს. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, რომ ამ ხელნაწერზე პირველად უმუშავნიათ ნ. ბერძენიშვილს და ილია აბულაძეს, ხოლო ბოლო დროს მას წერილი უძღვნა კ. გრიგოლიამ (იხ. „ქართლის ცხოვრების მაჩაბლისეული ხელნაწერი და მისი მნიშვნელობა მეცნიერებისათვის“. საქართ. სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. VIII, № 7, 1947 წ. გვ. 487—494).

ხელნაწერის ანდერძიდან და მინაწერებიდან შემდეგი ირკვევა: გიორგი მაჩაბელს ეს ნუსხა 1736 წელს დაუწერია ქ. მოსკოვში. 1761 წელს სექტემბრის 24 ხელნაწერი უნახავს საქართველოდან მოსკოვში ჩასულს წილკნელ მიტროპოლიტს ქრისტეფორეს, ლეონ მუხრან ბატონის ძეს, რომელიც მაშინ 47 წლისა ყოფილა. შემდეგი მინაწერი გვამცნევს, რომ 1774 წელს ხელნაწერი რუსეთიდან საქართველოში გამოუგზავნია რუსთველს (ე. ი. რუსთავეის ეპისკოპოსს). ხელნაწერის მიმღები, როგორც ჩანს, ყოფილა მ დ ი ვ ა ნ ი ო თ ა რ ი, ხოლო გამოგზავნელი რუსთველი კი მისი ბიძა. ერთი მინაწერის მიხედვით ოთარი 1777 წელს გარდაცვლილა. სხვა მინაწერებიდან ირკვევა, რომ ოთარის გარდაცვალების შემდეგ მდივნობა დავითს მიუღია. ბოლო დროს, მე-19

¹ იხ. „ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე“, III, 1923, გვ. 186—216, და „ახალი ქართლის ცხოვრება“, ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით და წინასიტყვაობით. თბილისი, 1940, გვ. XVII და შემდგენი.

საუკუნის დასაწყისში, ხელნაწერი, ეტყობა, იოანე ბატონიშვილს რუსეთში წაუღია და ამრიგად მის ხელნაწერთა კოლექციაში მოქცეულა.

მაჩაბლისეული ვარიანტის დედნების გამოსარკვევად დიდი მნიშვნელობა აქვს გადამწერის ანდერძს და კიდევ ერთ მინაწერს (თამარ მეფის ისტორიაში). ანდერძი მოთავსებულია ჟამთააღმწერელის ისტორიის ტექსტის ბოლოს, იმ ადგილას და იმ სიტყვების შემდეგ, სადაც ეს ისტორია შეწყვეტილია მარიამისეულ ქართლის ცხოვრებაში (იხ. მარიამის ვარიანტი, გვ. 785). იგი ასე იკითხება: „მე ფდ ცოდვილ გიორგი მაჩაბელმან დავწერე წმიდა ესე ქართლის ცხოვრება. დიად ძველი იყო, მეფის არჩილის ნაქონი. ამის მეტი არ ეწერა. მოსკოვის ქალაქს დაიწერა ათ[ა]ს შვიდას ოცდა თექვსმეტს 1736, დასაბამითგან შვიდი ათას ორას ორმოცდა ოთხს 7244“ (იხ. ანასეული ქართლის ცხოვრება, გვ. XXVIII; კ. გრიგოლიას დასახ. წერილი, გვ. 488; ხელნაწერის გვ. 655).

თამარის ისტორიის მინაწერი წითლურია, აშიაზეა მოთავსებული (გვ. 400) და იკითხება ასე:

„ორი: ქართლის: ცხოვრება: მქონდა
 ამ ერთში: თამარ: მეფის: ამბავი: სხვა: რიგად
 ეწერა: ამ: მეორის: სხვა: რიგად: ორივე: დავწე
 რე: ამ რვეულში: ამიტომ: გამოიცვალა: სიტყვა: ორ[ივე]სი“¹.

ამ ორ ხელნაწერთაგან ერთი ყოფილა „დიად ძველი, არჩილ მეფის ნაქონი“, რომელშიც, როგორც ირკვევა, მოთავსებული ყოფილა ყველა ის ტექსტი, რომელნიც გვაქვს მარიამისეულ ვარიანტში, ხოლო მეორე ყოფილა ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შესწორებული და „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტით შეცვებული ხელნაწერი. ამიტომაც მაჩაბლისეულ ვარიანტს წინ მიუძღვის ვახტანგ მეფის წინასიტყვაობა.

იბადება საკითხი: რომელი ვახტანგისეული რედაქციით არის წარმოდგენილი დასაწყისი მაჩაბლისეულ ხელნაწერში?

ამის შესახებ ეხლა გადაჭრით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ წინასიტყვაობა და ტექსტის დასაწყისი მაჩაბლისეულ ხელნაწერში რუმინანცივეისეული ვარიანტით არის წარმოდგენილი. ამის დასამტკიცებლად უნდა მოვიყვანოთ ცნობები რუმინანცივეისეული ვარიანტის შესახებ.

რუმინანცივეისეულ ქართლის ცხოვრებას ვრცელი ისტორია აქვს, მაგრამ ჩვენ მოკლედ აღვნიშნავთ და ისიც მხოლოდ იმას, რაც უკვე გამოარკვეულად მიგვაჩნია.

როგორც პირველ გვერდზე მინაწერიდან ჩანს, ეს ხელნაწერი „ნაშოვნო ყოფილა ანნა დედოფლის დვაწლდებით“.

ანნა დედოფალი არის გიორგი არაგვის ერისთვის ქალი, მეუღლე ვახტანგ VI ძის ბაქარ მეფისა (+1750).

¹ ნიწნებს დედნისას ვიცავთ.

ამ მინაწერს მოსდევს თეიმურაზ ბატონიშვილის მინაწერი:

„ეს ქართლის ცხოვრება საქართველოს მეფის ძემ თეიმურაზ ვიყიდე სანკტპეტერბურგს წელსა 1817, ივნისის 11“.

ქვემოთ თეიმურაზისავე ხელით სწერია:

„საქართველოს მეფისძის თეიმურაზის არის.

წელსა 1817, ივნისის 15.

შლიგინ.-მეიხნისაგან ნასყიდი არის სანკტპეტერბურგს“.

(იხ. ჩემი Описание рук. общ. грам. II, გვ. 1—7).

ხელნაწერი თეიმურაზ ბატონიშვილს 1841 წ. უძღვნია მაშინდელი კანცლერის გრაფ ნიკოლოზ პეტრეს-ძე რუმიანცევისათვის. მაგრამ ამ ძღვენს თავში ერთი პირველი ძველი რვეული აკლია და მისი ტექსტი დართული აქვს სხვა ქაღალდზე, სხვა ხელით დაწერილი (იხ. Хаханов. Описание грузинских рукописей Румянцевскаго Музея, გვ. 12).

ამ ბოლო დროს გამოირკვა, რომ პირველი ძველი რვეული, რომელიც ამ ხელნაწერს აკლია და რომელიც შეიცავს 16 გვერდს, დაკარგული კი არაა, არამედ პროფესორ დავით ჩუბინაშვილისეულ ბიბლიოთეკაში ყოფილა დაცული, დ. ჩუბინაშვილის ქართული ხელნაწერები მისმა შვილმა წერაკითხვის საზოგადოებას შემოსწირა და ხსენებული რვეული ჩვენ აღვწერეთ. ეს ის რვეულია, რომლის ცნობები და თეიმურაზის მინაწერები ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ. რუმიანცევისეული ხელნაწერი საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმმა 1923 წ. მიიღო. კ. გრიგოლიამ ის შეადარა დ. ჩუბინაშვილისეულ ბიბლიოთეკაში დაცულსა და ჩვენს მიერ აღწერილ რვეულს და მართებულად შენიშნა, რომ ეს უკანასკნელი ეკუთვნის რუმიანცევისეულ ხელნაწერს.

ძნელი სათქმელია, თუ როგორ მოხვდა ეს რვეული დ. ჩუბინაშვილის ბიბლიოთეკაში. შესაძლოა თეიმურაზს ის დაკარგულად მიაჩნდა, როდესაც ხელნაწერს რუმიანცევს უძღვნიდა, ან (ეს უფრო საფიქრებელია) თეიმურაზმა იგი ვანზრახ მოაშორა ძველ ხელნაწერს, რადგანაც იგი შეიცავს ცნობებს სომეხთა მამამთავრის ჰაოსის ქართველთა მამამთავრის ქართლოსის მიმართ უპირატესობის შესახებ და აგრეთვე ცნობებს ქართული ენის წარმოშობის თაობაზე, რაც არ შესაბამებოდა მის რწმენას და პატრიოტულ სულისკვეთებას. ამითვე უნდა აიხსნებოდეს ყველაფერი ზემოჩამოთვლილის შეცვლა, ქართველთა სასარგებლოდ, დამატებულ ახალ რვეულში. ასეა შეცვლილი ეს ადგილები იმ ასლში, რომელიც გადმოწერილია სრულად რუმიანცევისეული ვარიანტიდან და რომელიც აღმოჩნდა დ. ჩუბინაშვილისეულ ხელნაწერებში (იხ. ჩემი Описание, II, стр. 8—21).

რომ მაჩაბლისეული ვარიანტის დასაწყისი რუმიანცევისეული ნუსხიდან არის გადმოწერილი, ამას, პირველ ყოვლისა, ამტკიცებს მისი წინასიტყვაობა, რომელიც აქ მოკლედაა წარმოდგენილი შემდეგნაირად:

„შესავალი წიგნისა ამის ქართლის ცხოვრებისა:

პატიოსანნო და დიდებულნო ქართჳსლნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლსა შინა, ქართლის-ცხოვრება შემციირებულ იყო: ხ- მე მეფემან ვახტანგ,

ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან მეფის გიორგისამან, შევჰკრიბენ სწავლულნი კაცნი, და სხუათა წერილთა და გუჯართაგან და რწლინმე სხუათა ენათაგან-ცა გამოვიღევით, და ესრეთ შევთხზენით და აღვსწერეთ“.

ეს წინასიტყვაობა ასეთი მოკლე ვარიანტის სახით გვხვდება მარტო რუმინანცვეისეულ ხელნაწერში.

ს. ყაუხჩიშვილის განცხადება, ვითომც ეს წინასიტყვაობა მაჩაბლისეულ ვარიანტში ვრცელი სახით იყოს წარმოდგენილი, სწორი არ არის (ქართლის ცხოვრება, ანნა დედოფლის ნუსხა. გვ. XXIX).

ყველა სხვა ნუსხაში (თეიმურაზისეულში, ავალიშვილისეულში, ბარათაშვილისეულში, დადიანისეულში და სხვ.) ვხედავთ წინასიტყვაობის ვრცელ ვარიანტს.

ამას გარდა, მთელი ტექსტი და აშიებზე მიწერილი გეოგრაფიული და ქრონოლოგიური შენიშვნები სიტყვა-სიტყვით ეთანხმება რუმინანცვეისეულ ვარიანტს.

კ. გრიგოლიას თავიდან ბოლომდე შეუდარებია ერთი მეორისათვის მაჩაბლისეული და ქალაშვილისეული ხელნაწერები და მისულა გარკვეულ დასკვნამდე, რომელიც ქვემოთ მოგვყავს:

„მაჩაბლისეული ხელნაწერის გარკვეული ნაკვეთები—ლეონტი მროველის თხზულების დასაწყისი ნაწილი, ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულების შესავალი, „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელება და ოცდაათმეჩვიდმეტე მეფე ფარსმანის ნაკვეთიც ქალაშვილისეულიდან მომდინარე ჩანს. რაც შეეხება მაჩაბლისეული ნუსხის მთელ დანარჩენ ნაწილს, ლეონტი მროველის თხზულების ნაკვეთიდან მოკიდებული: „შემოსელა სპარსთა და მეფობა მირიანისი“ ჟამთააღმწერლის სიტყვებამდე: „და დაიწყო მთიებმა აღმოქირვებულად, ხოლო მე ენა ვერ მიძრავს საკურველისა და საშინელისა თქმად“, არჩილისეული ნუსხიდან მომდინარეობს და მის პირს წარმოადგენს. ერთადერთი ცვლილება, რომელიც მას (მაჩაბელს) შეუტანია, თამარის ცხოვრების დასაწყისის შეეხება და ისიც გადამწერს აშიაზე საგანგებოდ აღნიშნული აქვს; არავითარი სხვა ცვლილება ამ ნაკვეთში მას არ მოუხდენია“ (გვ. 498—499).

ქალაშვილისეული ხელნაწერი ეხლა მე-7 რვეულით იწყება და პირველი ექვსი რვეული დაკარგულია. კ. გრიგოლიას დაკვირვებით და ტექსტის მოცულობის ანგარიშით, ამ დაკარგულ რვეულებზე ის ტექსტი უნდა ყოფილიყო მოთავსებული, რომელიც მაჩაბლისეულ ნუსხას დაუტავს, ე. ი. ვახტანგ მეფის კომისიის შესავალი, აპოკრიფული მოთხრობა და ლეონტი მროველის თხზულების ტექსტის დასაწყისი (იქვე, გვ. 492). ეს დასკვნა სწორია. თუ საერთოდ, როგორც მართებულად აღნიშნავს კ. კრიგოლია, მაჩაბლისეული ნუსხის თავი და ბოლო ვახტანგისეული რედაქციის თავისებური ვარიანტითაა წარმოდგენილი, ასეთი ვარიანტით უნდა ყოფილიყო მოცული ქალაშვილისეული ნუსხაც.

მაშასადამე, გიორგი მაჩაბელს თავისი ხელნაწერის თავი და ბოლო ქალაშვილისეული ხელნაწერიდან გადმოუწერია 1736 წელს, ე. ი. ხუთი წლის შემდეგ ქალაშვილის ნუსხის დაწერისა. მაშინ, რა თქმა უნდა, ქალაშვილის ნუსხა მთლიანი ყოფილა. მეორე, ძველი ნაწილი მატიანესი ქალაშვილს, რო-

გორც თვითონ ამბობს, არჩილ მეფის ნაქონი ქართლის ცხოვრებიდან გადმოუწერია, რომელიც „დიად ძველი ყოფილა.“

არჩილ მეფის ნუსხას ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ეხლა, გიორგი მაჩაბლის წყალობით, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს კ. გრიგოლიაც, ხელთა გვაქვს პირი ანუ ასლი არჩილ მეფის ქართლის ცხოვრებისა. ამას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის. ეტყობა, არჩილ მეფის ხელნაწერს გიორგი მაჩაბლის დროს თავი ჰკლებია და ნაკლები ტექსტი მაჩაბელს, როგორც გამოირკვა, რუმიანცევისეული ქართლის ცხოვრებიდან შეუვსია.

თვით არჩილისეული ქართლის ცხოვრება მარიამისეულის ტიპისა ყოფილა. ამას აშკარად ამტკიცებს მათი შემადგენელი ნაწილების ერთგვარობა და პირველ ყოვლისა კი სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, რომელიც სხვა ძველ ხელნაწერებში, ანასეულში და ქალაშვილისეულში, არ მოიპოვება. ამას ამტკიცებს კიდევ ის ფაქტი, რომ თამარ მეფის ისტორია იმ ნუსხაში პირველი („აზმანი შარავანდედთან“-ს) ვარიანტით ყოფილა წარმოდგენილი. ამის მაჩვენებელია ის გარემოებაც, რომ არჩილის ნუსხას, მარიამისეულის მსგავსად, წინ მიუძღოდა აგრეთვე აპოკრიფული მოთხრობა. მაგრამ ეს ლეგენდა სრულეზით სხვა არის, ვიდრე მარიამისეულში მოქცეული ლეგენდა და სულ სხვა ტენდენციას ატარებს: მას აზრად აქვს პირდაპირ დაუკავშიროს ლეონტი მროველის ისტორია ბიბლიურ ისტორიას და როდესაც იხსენიებს ნოეს შთამომავალს თარგამოსს, მის ისტორიას განაგრძობს, მროველის სიტყვებით: „ესე თარგამოზ იყო ძამა სომეხთა და ქართველთა და რანთა და მოვაკანელთა, ჭერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიელთა.“

ამით ლეგენდის ავტორი უკავშირებს ქართულ ისტორიას იმ დროს მიღებულ მსოფლიო ისტორიას, რომელიც ჩვეულებრივ ადამიდან იწყებოდა. ეს სწორადაა აქვს აღნიშნული ს. ყაუხჩიშვილს (იხ. „ქართლის ცხოვრება“ და „მსოფლიო ისტორია“. ქუთაისის სახ. პედინსტიტუტის შრომები, ტ. VII, 1947 წელი).

ეტყობა, ეს შემოკლებული აპოკრიფი ყოფილა ქალაშვილისეულ ხელნაწერშიც, რომლიდანაც მაჩაბელს ის გადმოუწერია. ამის მაგიერ მარიამისეულ ვარიანტში მოთავსებულია მთლიანად და თავდაპირველი სახით აპოკრიფი ქვაბი საგანძური, რომელსაც არა აქვს პირდაპირი დამოკიდებულება ქართლის ცხოვრებასთან, მითუმეტეს, რომ ხსენებულ აპოკრიფს მოსდევს სხვა აპოკრიფიც: „შიშველ-მართალთათვის და ქვეყნის საზომისათვის“ (იხ. მარიამისეული ვარიანტი, გვ. 846—849).

როგორც ჩანს, ძველი ტექსტი არჩილის ხელნაწერისა ზოგ რამეში განირჩეოდა ანასეული და მარიამისეული ვარიანტებისაგან. ყოველ შემთხვევაში, ერთ ადგილას (გვ. 23) მაჩაბლისეულ ვარიანტში შემდგომ სიტყვებისა— „მაშინ პოვეს ჟამი მარჯვე ქართლოსიანთა ბერძენთასა“—ცარიელი ადგილია დატოვებული და წითლურით აღნიშნულია: „აქა ფურცლები აკლია“-ო. ასევე ეს ადგილი რუმიანცევის და თეიმურაზის ვარიანტებშიც. ანასეულში და მარიამისეულში კი ნაჩვენებია არ არის, რომ აქ დედნებს ფურცლები აკლია. ამ ორ უკანასკნელ დედანში მოყვანილია ტექსტი ალექსანდრე მაკედონელის

საქართველოში შემოსვლის თავიდან, რომელიც იწყება სიტყვებით: „ამან აღექსანდრემ დაიპყრა ყოველნი კილენი...“ (იხ. ანასეული ვარიანტი, გვ. 11,28 და მარიამისეული, გვ. 14,1).

მაჩაბლისეულ ხელნაწერში კი ცარიელი ადგილის შემდეგ ტექსტი იწყება სიტყვებით: „ხოლო ეგრის წყალს ქვემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკუიდრთა მის ადგილისათა ეზრახნეს ოვსთ[ა], გარდმოიყვანეს ოვსნი და პოვეს ერისთავი სპარსთა ველსა გარე და კნისობდა (დედანში: „დაენ სობად“) და მოკლეს იგი, და რომელი პოვეს სპარსი, ყოველივე მოსწყვიტეს ოვსთა და ქართველთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი, ხოლო რანი და ცრეთი¹ დარჩა სპარსთა, და შემდგომად ამისსა მრავალთა წელიწადთა კჟალად განძლიერდეს სპარსნი და განდიდნა (დედანში: „განადიდნა“) მეფე² სპარსთა, რომელსა ერქუა ქეკაპოს. ხოლო ამას ჟამსა ქექეოს იყო ლეკეთის კაცი მგრძნებელი“³.

სამწუხაროდ, აქ ერთი ფურცელი აკლია მაჩაბლისეულ ვარიანტს⁴ (გვ. 49-50) და ეს მით უფრო საევალოა, რომ ამ ადგილას ანასეულსა და მარიამისეულ ხელნაწერებში ტექსტი დამახინჯებულად არის წარმოდგენილი.

ზაზგასმული სიტყვები ანასეულსა და მარიამისეულ ხელნაწერებში სრულიად გამოტოვებულია (ანასეულის გვ. 9, მარიამისეულის გვ. 11) და არაჩანს, თუ ვინ დააბრმავა ქეკაპოსი და წააგებინა მას ლეკეთის ომი. ეს ყოფილა, როგორც ვხედავთ, ლეკი ქექეოს მგრძნებელი.

მაჩაბლისეული ტექსტი ჩვენ მთლიანად არ შეგვიდარებია სხვა ვარიანტებისათვის, ხოლო სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის ტექსტი სრულად შევეუდარეთ მაჩაბლისეული ხელნაწერის ტექსტს. მოველოდით თვალსაჩინო შესწორებას, ვინაიდან მარიამისეულ ტექსტში ზოგი სიტყვა და ფრაზა დამახინჯებულად არის წარმოდგენილი. მაგრამ მოლოდინი არ გავგიმართლდა: ორივე ხელნაწერში სუმბატის ქრონიკის ტექსტი თითქმის იდენტურად არის წარმოდგენილი. მაჩაბლისეულშიც იგივე შეცდომებია, იგივე დამახინჯება სიტყვებისა და იგივე ნაკლოვანება ფრაზებისა, რაც მარიამისეულ ხელნაწერში.

ის მცირეოდენი განსხვავებანი, რომელნიც აღმოჩნდა, მოყვანილი გვაქვს შენიშვნებში. ზოგჯერ სიტყვების მართლწერა შეცვლილია. მაგალითად, მარიამისეულ ხელნაწერში პირველი ერისთავის სახელი ყოველთვის წარმოდგენილია ფორმით „გუარამ“, მაჩაბლისეულში სწერია ყოველთვის „გურამ“, ხოლო თეიმურაზის ვარიანტში ზოგჯერ „გურამ“, ზოგჯერ „გვარამ“; „ვარაზ-ვარდ“ წარმოდგენილია, როგორც „ვარაზ-ვარდ“; ზოგჯერ მაჩაბლისეულ ხელნაწერში სიტყვები უფრო დამახინჯებულია, ვიდრე მარიამისეულში — მაგალითად „ესრეთ“-ის მაგიერ სწერია „ერეთს“ (გვ. 21, შენ. 8); „ზაკთ“-ის მაგიერ სწერია „ზაკიცით“; „დისწულისანი“-ს მაგიერ „ძმისწულისანი“ (გვ. 17, შენ. 6)-

¹ ანასეულსა და მარიამისეულ ხელნაწერებში: „ერთი“.

² ანასეულსა და მარიამისეულ ხელნაწერებში: „მეფობა“.

³ უკანასკნელი ხუთი სიტყვა წითლურით სწერია.

⁴ ეს არა აქვთ აღნიშნული არც ს. ყაუხჩიშვილს და არც კ. გრიგოლიას.

მაჩაბლისეულში კავშირი „და“ ხშირად გამოშვებულია და სხვ. ბიზანტიური ხარისხი „კუროპალატი“ ორსავე ხელნაწერში სულ სხვადასხვანაირად იწერება: ხან „კულატპალატი“, ხან „კურად პალატი“ და ხან „კურატპალატი“. ძველი ხანისათვის სწორი უნდა იყოს ეს უკანასკნელი ფორმა, ვინაიდან იშხნის X საუკუნის ფრესკის წარწერაში ყველგან „კურატპალატი“ გვხვდება.

2. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ქრონიკის ავტორი

როგორც სათაურიდან ჩანს, ქრონიკის ავტორი სუმბატ დავითის ძე ყოფილა. ავტორის ვინაობის ასე ლაკონიურად აღნიშვნა არა სჩვევია ქართულ ძეგლებს: აქ მისი ვგარი და შთამომავლობა არა ჩანს. ასეთივე წესით აღნიშნავეს ჩვენი ავტორი ქრონიკაში თითოეული ბაგრატიონის გარდაცვალებას—მხოლოდ სახელისა და მამის სახელის მითითებას სჯერდება და დარწმუნებულია, რომ ეს საკმარისია მკითხველისათვის, რათა მან გაიგოს, რომ ბაგრატიონზე საუბარი. ამგვარადვე აღნიშნა ავტორმა თავისი ვინაობა და ეს იმას მოასწავებს, რომ იგიც ბაგრატიონია, სახელად სუმბატი და მამით დავითის ძე. ეს სახელებიც ხომ ორივე ძალიან ხშირად გვხვდება ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ქრონიკაში.

ავტორი რომ ბაგრატიონი არ ყოფილიყო, ის უსათუოდ გვეტყოდა თავის გვარს. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი ბაგრატიონია და, კერძოდ, ტაოს შტოისა, ვინაიდან კლარჯეთის შტო ბაგრატი მე-III-ის დროს მოისპო.

თვით ქრონიკაშიც მოხსენებულია ერთი სუმბატ დავითის ძე, რომელიც 988 წელს გარდაცვლილა. დიმი. ბაქრაძის აზრით, შესაძლებელია სწორედ ეს სუმბატი იყოს ჩვენი ქრონიკის დამწერი, და თუმცა სუმბატის ისტორია ამის სიკვდილსაც გადასცილდება, მაგრამ შესაძლებელია, რომ ეს შემდეგი სხვამ განაგრძო (იხ. „საქ. ისტორია“, გვ. 55). ჩვენი აზრით კი ეს არ უნდა იყოს სწორი: თუ ამას ვაღიზიანებთ, მაშინ გამოვა, რომ სუმბატს ეკუთვნის მხოლოდ ნახევარი იმისა, რასაც ჩვენამდე მოუღწევია, ხოლო მეორე ნახევარი სხვისი დაწერილია. ქრონიკა კი თავიდან ბოლომდე ერთი რიგით, ერთი სტილითაა გამართული და საეჭვოა, რომ ორი სხვადასხვა ავტორის ნაშრომს ასე სრულებით ერთგვარი ხასიათი ჰქონდეს. სუმბატის ისტორია არა თუ გაგრძელებული არაა, არამედ, პირიქით, ისე მოულოდნელად წყდება—საბერძნეთში ბაგრატი IV დედის მარამ დედოფლის გამგზავრების ამბავზე—თითქოს რაღაც აკლიაო. უნდა ვიფიქროთ, რომ ავტორი ამ დროს უეცრად გარდაცვლილა და მისი ქრონიკაც შემწყდარა. ეტყობა, ავტორი მომსწრეა ბაგრატი III მეფობის ბოლო ხანისა და გიორგი I და ბაგრატი IV მეფობისა—1032 წლამდე, როდესაც მისი ქრონიკა წყდება. ამიტომაც, რომ ამ მეფეთა ისტორია მას, როგორც თანამედროვეს, უფრო დაწვრილებით აქვს აღწერილი.

თ. ჟორდანისა აზრით სუმბატის ქრონიკა დაწერილია საბერძნეთში, ათონის ალაპებში (№ № 56, 96 და 121) მოხსენებულია, სუმბატ კუროპალატისა და მისი შვილის, გურგენის მიერ. ეს სუმბატ კუროპალატი გარდაცვლილა ათონის მთაზე, ბერობაში, 992 წელს. სუმბატის ქრონიკაშიც იხსენიება ერთი სუმბატი, რომელიც 992 წელს გარდაცვლილა და აღბათ ამან მისცა საბაბი ჟორდანისა,

რომ ალაგებში მოხსენებული სუმბატი ეცნო ქრონიკაში მოხსენებულ სუმბატად. მაგრამ, როგორც მართებულად აღნიშნა დ. კარიჭაშვილმა, ქრონიკაში მოხსენებული სუმბატი ძე არის არა დავითისა, არამედ ქართველთა მეფის ბაგრატ III რეგვენისა (958-994). ამას გარდა, ქრონიკის სუმბატს არა ჰყოლია ძე გურგენი და იგი საერთოდაც უშვილოდ გარდაცვლილა (იხ. ჩვენი ტაბულა I, ტაოს შტო). მაშასადამე, როგორც კარიჭაშვილიც ამბობს, ჟორდანისა მოსაზრება მცდარია და უსაფუძვლო¹.

მაგრამ ქრონიკის ავტორის შესახებ თვით დ. კარიჭაშვილის მოსაზრებაც მიუღებლადაა მიჩნეული ივ. ჯავახიშვილის მიერ. დ. კარიჭაშვილის აზრით, ანუ როგორც იგი თვით სწერს, ჰიპოთეზით, სუმბატი უნდა იყოს შვილი ტაოს შტოს დავით (IV) მცირისა, რომელიც იყო ადარნასე IV კურაპალატის (+983) ძე² (იხ. ტაბ. I). ივ. ჯავახიშვილი ამის შესახებ სწერს: „როდესაც მკვლევარმა დანამდვილებით არ იცის, ჰყავდა თუ არა დასახელებულ პირს (დავით IV) შვილი, რა ფასი აქვს ცალიერ შესაძლებლობას? ვიდრე თვით სუმბატის არსებობის შესახებ გარკვეული ცნობები არ გვექნება, ამგვარ სათუო საბუთებით, რასაკვირველია, საკითხს ვერ გამოვარკვევთ“ (ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1916, გვ. 135, შენ. 1).

მართალია, ჰიპოთეზური მოსაზრებით ისტორიული ფაქტი დანამდვილებით ვერ გამოირკვევა, მაგრამ როდესაც ნამდვილი საბუთი არ მოგვეპოვება, ზოგჯერ მოსაზრებას და ჰიპოთეზსაც უნდა ჰქონდეს ადგილი. ჩვენ საკითხშიც დ. კარიჭაშვილის ჰიპოთეზი მისაღებია. ყოველ შემთხვევაში, თუ საერთოდ ქრონიკაში მოხსენებული რომელიმე დავითი ქრონიკის ავტორის, სუმბატის მამაა, ეს უნდა იყოს უსათუოდ დავით IV მცირე. მისი გარდაცვალების თარიღი ქრონიკაში აღნიშნული არ არის. ეს იმით აიხსნება, რომ, როგორც დ. კარიჭაშვილიც მართებულად ამბობს, დავითი შვილის გარდაცვალების დროს ცოცხალი იყო და სუმბატი მის გარდაცვალებას ვერ აღნიშნავდა. სწორედ დავით IV მცირის შვილი უნდა ყოფილიყო ბაგრატ III და გიორგი I მეფობისა და ბაგრატ IV მეფობის დასაწყისის თანამედროვე. სხვა დავითი იმ დროს არა ჩანს.

ყველა ზემოთქმულის მიხედვით დ. კარიჭაშვილის მოსაზრება სინამდვილესთან ახლო უნდა იყოს და ამიტომ ჩვენც ტაბულაზე, ფრჩხილებში და კითხვის ნიშნით, ქრონიკის ავტორი სუმბატი აღნიშნული გვყავს, როგორც დავით IV მცირის ძე (იხ. ტაბ. I).

ასეა თუ ისე, უდავოა, რომ ქრონიკის ავტორი ყოფილა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთაგანი მმართველ ბაგრატიონებთან დაახლოებული და მას ხელთ ჰქონია ამ ბაგრატიონთა მოკლე საგვარეულო ქრონიკები და სხვა საბუთები.

¹ დ. კარიჭაშვილი. „ვინ უნდა იყოს სუმბატის ქრონიკის ავტორი?“. „ძველი საქართველო“ ტ. I, 41-48.

² იქვე, გვ. 39.

8. სუმბატის ქრონიკის წყაროები

პირველი წყარო არის დაბადების ქართული თარგმანი. ბაგრატიონთა-გენეალოგიას სუმბატი იწყებს ადამიდან და მოჰყავს იგი ჯერ დავით მეფე წინასწარმეტყველამდის და შემდეგ დან-ის ძე სოლომონამდის, რომელსაც ვითომ ჰყოლია ტყვეობაში შექმნილი შვიდი შვილი. ესენი წამოსულან პალესტინიდან და მოსულან სომხეთში ეკლესს (ბერძნული „აკილისენე“, მდინარე ეფრატის სათავეში), ისტორიაში უცნობ რაქაელ დედოფალთან, რომელსაც ისინი მოუნათლავს. სამი მათგანი სომხეთშივე დარჩენილა. ამ სამ ძმაში ერთს რქმევია ბაგრატი და იგი გამხდარა სომეხთა ბაგრატიონების მამამთავარი.

დანარჩენი ოთხი ძმა წამოსულა ქართლს. ერთი მათგანი, სახელად გუარამი, ქართველებს თავიანთ ერისთავად დაუსვამთ. აქ სუმბატი უმატებს: „ესე ქართლისა ბაგრატიონიანი შვილისშვილი და ნათესავნი არიან მის გუარამისნი“-ო (იხ. § 3).

მეორე ადგილას სუმბატი ამავე აზრს უფრო ვრცლად და განსხვავებით იმეორებს. „მას ჟამსა კათალიკოსი იყო მცხეთას სამოველ, და ერთად შეერბა ყოველი ქართლი, და გამოარჩიეს გუარამ დავითის ნათესავისაგან, მოწვეწული ძმათა მისთა თანა ოსამს და ვარაზ-ვარდს, რომელნი იგი ზემო ვახსენენით“ (§ 8). აქ, როგორც ვხედავთ, გუარამი დავითის, წინასწარმეტყველისა და მეფის შთამომავლად არის აღიარებული. ასეთი ლეგენდა მართლაც არსებობდა. იგი ბიზანტიის მეფე კონსტანტინე პორფიროგენეტმა შემოგვიინახა თავის ცნობილ წიგნში „De administrando imperio“, რომელიც დაწერილია 952 წელს.

კონსტანტინეს ლეგენდას ჩვენ ქვემოთ მოვიყვანთ, ხოლო აქ აღვნიშნავთ, რომ სუმბატი საზოგადოდ გვერდს უხვევს მის ლეგენდას და აქ მხოლოდ გაკვრით, ყრუდ აღნიშნავს ქართველ ბაგრატიონთა დავით წინასწარმეტყველისაგან შთამომავლობას და მალავს, რომ ისინი მომდინარეობენ დავითის, უკანონო ცოლის, საყვარელის, ური დედაცაცისაგან: ჩანს, რომ მას ამის აღიარება ეთაკილებდა. რაც შეეხება გუარამის სამ ძმას, სუმბატის თქმით, ისინი წასულან და დამკვიდრებულან კახეთსა და კამბეჩოვანში და იქ ერისთავები გამხდარან. მათი შთამომავალნი, დასქენს სუმბატი, მას შემდეგ დღემდე მთავრობენ იქაო (§ 5). სუმბატის მიერ ხელოვნურად შეთხზულს დასაწყისს გენეალოგიისას, რა თქმა უნდა, არავითარი ისტორიული მნიშვნელობა არა აქვს.

მეორე წყარო არის ქრონიკა „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, საიდანაც სუმბატს მოჰყავს ქართველთა დიდი ერისთავების სია-გუარამ კურაპალატიდან დაწყებული აშოტ I კურაპალატამდე, რომელიც სუმბატს ტენდენციურად ამ გუარამ კურაპალატის შთამომავლად გამოჰყავს.

ერისთავთა სია სუმბატს თავის ქრონიკაში თავისებურად გადაუკეთებია: ქართლის მოქცევაში ყოველთვის როდია აღნიშნული, თუ რომელი ერისთავი რომლის შვილია, ხოლო სუმბატს დაუწყია გუარამიდან და ყოველი მომდევნო ერისთავი წინამორბედის შვილად გამოუცხადებია. ერთ ადგილას სუმბა-

ტის სიას რამოდენიმე ერისთავი აკლია და ამით გენეალოგია შეწყვეტილსა, მაგრამ ეს ნაკლი სუმბატის ქრონიკის ჩვენამდე არასრულად მოღწევით აიხსნება. ცნობილია, რომ სუმბატის ქრონიკაში ზოგი სიტყვა და ფრაზა გამოშვებულია. დედანშიც რომ გენეალოგია შეწყვეტილი ყოფილიყო და, მაშასადამე, აშოტ კურაპალატი პირველი დიდი ერისთავის შთამომავალი არ გამოსულიყო, სუმბატი ვერ იტყოდა—*„ესე ბაგრატიონიანი შვილის-შვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისანი“*—ო.

ეს იყო პირველი ტენდენციური გადაკეთება ქართლის მოქცევის ქრონიკის ცნობებისა სუმბატის მიერ. მეორე ტენდენცია იმაში გამოიხატა, რომ გუარამი სუმბატმა ბაგრატიონად გამოაცხადა, რაც ქართლის მოქცევის ქრონიკაში სრულიად არა ჩანს. მესამე ტენდენცია ის იყო, რომ სუმბატმა ბაგრატიონთა გვარის ქართლში გამოთავრება VIII საუკუნიდან VI საუკუნის მეორე ნახევარში გადმოიტანა. უკეთ რომ ვთქვათ, მან ეს ტენდენცია დაადასტურა, ვინაიდან იგი კონსტანტინე პორფიროგენეტსაც აქვს დაცული, როდესაც მოგვითხრობს, რომ ბაგრატიონთა საქართველოში მოსვლიდან მისი წიგნის დაწერამდე, ე. ი. 952 წლამდე გასულა 400 ანუ 500 წელი.

თუ 400 წელს მივიღებთ, მაშინ გამოვა, რომ ბაგრატიონები მოსულან საქართველოში 552 წელს და ეს თარიღი უახლოვდება გუარამ პირველის გამოთავრებას ქართლში.

როგორც ქრონიკის სათაურიც მკაფიოდ გვიჩვენებს, სწორედ ეს ტენდენციები ყოფილა სუმბატის ერთი მთავარი მიზანი, როდესაც იგი თავის ქრონიკას სწერდა: *„ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, ჩუენ ქართველთა შეფეთასა, თუ სადით მოიწივნეს ამას ქუეყანასა ივინი, ანუ რომლით ეამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა“*.

პირველი საკითხი მან იმით გადასჭრა, რომ ბაგრატიონები ებრაელების შთამომავლებად დასახა და პალესტინიდან სომხეთსა და ქართლში ზოიყვანა; მეორე იმით, რომ ბაგრატიონთა ქართლში მოსვლა მერვე საუკუნიდან მეექვსე საუკუნეში გადატანილ დაადასტურა. სუმბატმა კარგად იცოდა, რომ რაც უფრო ძველი წარმოშობისა იყო დინასტია, მით უფრო მეტი პატივი ენიჭებოდა მას ხალხის წარმოდგენაში. ამით აიხსნება ამ თარიღების შეცვლა, მიუხედავად იმისა, რომ სუმბატის დროს უკვე არსებობდა ჯუანშერის ქრონიკა, რომელშიც პირველი ბაგრატიონის, აშოტ I კურაპალატის მამისადარნასეს ქართლში მოსვლა მერვე საუკუნის პირველ ნახევარში აღნიშნული, არჩილ II დროს (ამის შესახებ ჩვენ ქვემოთ გვექნება საუბარი).

ამას გარდა, სუმბატი დიდ ულოლიკობას იჩენს, როდესაც ამბობს: *„ესე ქართლისა ბაგრატიონიანი შვილის შვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისანი-ო“*. თუ ქართლის ბაგრატიონები გუარამისაგან ანუ გურამისაგან მომდინარეობენ, მაშინ ამ დინასტიის სახელი „გვარამიანი“ ანუ „გურამიანი“ უნდა ყოფილიყო და არა „ბაგრატიონი“. ეს მართებულად აქვს აღნიშნული ჩვენ ისტორიკოსს ვახუშტისაც, რომელიც აცხადებს, რომ „გურამისაგან ჯერ იყო გურამიანობა და არა ბაგრატიონობა“ (ქართ. ცხოვრ., II, გვ. 153). რათა როგორმე გაამართლოს გადმოცემა, ვახუშტის შემოაქვს მოსაზრება, ვითომც

ამ გურამს მირდატმა, ვახტანგ გორგასლის ძემ, შერთო ცოლად თვისი დაი, რომლისაგან გურამს „ტაოს ერისთაობასა შინა“ ეყოლა ძე ბაგრატნი. ამ ბაგრატს ეყოლა შვილი გურამი, რომელიც იყო „მორჩილებასა შინა ძეთა მირდატისათა, ხოლო ძენი მირდატისანი უძეოდ გარდახდენ და დაუმკვიდრეს სამკვიდრებელი თვისი გურამს და უწოდეს მირდატოვანი, და ამან გურამი, ძემან ბაგრატისამან, შემდგომად მათსა დაიპყრა ნაქონები მათი ტაშისკარ—ფარავნიდამ, ვიდრე ზღვამდე და მერმე შეიცვალა სახელი მირდატოვანობისა ბაგრატოვანად მამისა თვისისა სახელისათვის“ (ქართ. ცხოვრ., II, გვ. 148). ამას ვახუშტი ამართლებს კიდევ იმის ჩვენებით, რომ მატიანეს თქმით, „დავით აღმაშენებელი იყო მესამეოცდაათთვრამეტე ნათესავი დავით წინასწარმეტყველისაგან, და უკეთუ ესრეთ არ იყო, ვითარცა აღვსწერეთ, გურამი, ბაგრატ და გურამი, მოაკლდების ორნი ნათესავი დავით წინასწარმეტყველიდამ აღმაშენებლისამდე, და არღარა სწორე იქნების თქმული“ (იქვე, გვ. 153). რა თქმა უნდა, ვახუშტის ეს მოსაზრება ყოვლად მიუღებელია. საკვირველი და საოცარია, რომ ვახუშტი ზოგჯერ ასეთს, თვითნებობით შეთხზულ ფაქტებს ისტორიულ ფაქტებად აცხადებს.

მესამე წყარო სუმბატის ისტორიისა, ჩვენთვის ყველაზე უფრო ძვირფასი და გამოსადეგი, არის მოკლე ისტორიული საგვარეულო ქრონიკები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებისა. ეტყობა, ყველა ოჯახში ყოფილა წესად შემოღებული აღენიშნათ ხელნაწერებში დაცულ დაუწერელ ფურცლებზე, ან ეგებ ცალკე რვეულებშიც, თუ ვინ როდის გარდაიცვალა, რამდენი შვილი დასტოვა, ვისთან ჰქონდა ომი თუ ზავი, რომელი ეკლესია თუ მონასტერი აღაშენა, რა ქართულსა თუ ბიზანტიურ პატივს ატარებდა და სხვა. ამ ხასიათის მოკლე ცნობები გვაქვს ჩვენ შემდეგი დროისათვის, 1561—1687 წლებისათვის, ეგრეთწოდებული „მესხური დავითის“ ქრონიკაში (იხ. ჩენი „სამი ისტორიული ხრონიკა“. ტფილისი, 1890, გვ. 81—115, წინასიტყვაობა, CXXVII!—CLIX). ამას გარდა, სუმბატს, ეტყობა, ზოგჯერ გამოყენებული აქვს მრავალრიცხოვანი წარწერები ტაო-კლარჯეთის ეკლესია-მონასტრებისა, რომელნიც მოგვითხრობენ ამა თუ იმ ბაგრატიონის ღვაწლს, მოქმედებასა თუ გარდაცვალებას. ამას ნაწილობრივ ცხადყოფენ ჩენი და აგრეთვე სხვათა ექსპედიციების მიერ შეკრებილი მასალები.

მატიანეთა შესადგენად ქრონიკებისა და სხვა ისტორიული მასალების შეკრების იდეა უნდა აღძრულიყო ბაგრატ III დროს, როდესაც გაერთიანდა ცალკეული ქართული სამეფონი და სამთავრონი. ასეთი მისწრაფება ბაგრატმა ცხადჰყო, როდესაც აფხაზეთში გახელმწიფდა და გამოსცა დიდი სიგელი ანუ, უკეთ ვთქვათ, მანიფესტი, რომელშიაც ჩამოსწერა აფხაზეთა მთავრებისა და მეფეების სია და აღნიშნა თითოეულის ზეობის ხანგრძლივობა. სუმბატ დავითის ძემ მის დროს და შემდეგ შეკრებილი მასალა ჯეროვანად, ქრონოლოგიურ რიგზე დაალაგა და შექმნა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ის ძვირფასი ქრონიკა, რომელმაც—როგორც ჩანს, დაზიანებული სახით—ჩვენამდის მოაღწია.

4. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგია სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის ცნობების მიხედვით

ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შთამომავლობითი ნუსხა საზოგადოდ პირველად შეადგინა ბროსემ, მის დროს ცნობილი ყველა წყაროს მიხედვით (ქართულის, ბიზანტიურის და სომხურისა) და შეიტანა იგი, როგორც ნაწილი, საქართველოს მეფეთა, მთავართა, ერისთავთა და გამგებელთა მის მიერ ვრცლად დამუშავებულს შთამომავლობითს ნუსხაში, ტაბულების სახით (იხილეთ Hist. de la Géorgie, II, 1, pp 622—629). ბიზანტიური და სომხური წყაროები ცალკეც აქვს შეკრებილი და გამოცემული ბროსეს (იხ. Additions, pp 138—173).

ბროსეს გენეალოგია, მეფე გიორგი VIII-მდე, გადმოთარგმნილი და გადმობეჭდილი აქვს დ. ბაქრაძეს და, მოკლე ისტორიული ფაქტების მიმატებით, დართული აქვს მის მიერ 1885 წელს გამოცემულს ვახუშტის ისტორიას.

ბროსეს დამსახურება სხვა მრავალ დარგთა შორის ამ დარგშიაც დიდია, ვინაიდან მისი ზემოსხენებული გენეალოგია დღემდისაც ერთ-ერთი მთავარი და უსრულესი სახელმძღვანელოა საქართველოს ისტორიის მკვლევართა და მკითხველთათვის.

მაგრამ ბროსეს შემდეგ დიდძალი ქრონიკები, მატიანეები, გუჯრები, წარწერები, ხელნაწერთა მინაწერები და სხვა საბუთები გამოიცა და საქართველოს მეფეთა, მთავართა, ერისთავთა და გამგებელთა გენეალოგიაც შეივსო და შესწორდა, ოღონდ ეს შესწორებანი გაბნეულია, შენიშვნების სახით, სხვადასხვა სპეციალურ გამოცემებში და გამოკვლევებში. მათი შეკრება, გადასინჯვა, კრიტიკული განხილვა და სრულად გამოცემა მორიგ ამოცანად უნდა იქნეს მიჩნეული.

ჩვენ აქ ვეხებით მხოლოდ ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა საკითხს— აშოტ დიდი კურაპალატიდან დაწყებული მე-XI საუკუნის დასაწყისამდის (780-დან 1033 წლამდის)—და განზრახული გვაქვს ზოგიერთი საჭირო შესწორების შეტანა მათს გენეალოგიაში.

ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონების გენეალოგია სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის მიხედვით პირველად გამოსცა ჩვენმა სახელოვანმა ისტორიკოსმა ივ. ჯავახიშვილმა და დაურთო იგი თავისი „ქართველი ერის ისტორიის“ მეორე წიგნს (1914 წ.). ივ. ჯავახიშვილის ტაბულა შედგენილია ჩვენ მიერ გამოცემული ტექსტის მიხედვით (იხ. „სამი ისტორიული ხრონიკა“).

ივ. ჯავახიშვილის ტაბულაზე ზოგი რამ სწორად არ აღმოჩნდა აღნიშნული. ეს გასაგებიცაა პირველი გამოცემისათვის და მეტადრე იმ ინტენსიური და დაუღალავი მუშაობის პირობებში, რომელსაც ეს გამოჩენილი მკვლევარი აწარმოებდა ჩვენი კულტურისა და ისტორიის მრავალ სხვადასხვა დარგში.

თარიღებში კორექტურული შეცდომებიც შეიმჩნევა. ამასთანავე ბაგრატიონთა საგვარეულოს ორი წევრი სრულიად არ არის აღნიშნული; ზოგის

ხარისხი ანუ პატივი სუმბატის ქრონიკის მიხედვით სწორად არ არის ნაჩვენები და სხვა. ხელახლად ვაქვეყნებთ რა ამ ტაბულას, ჩვენ არ გვაფიქვლდება, რომ პირველად მისი შედგენა უფრო ძნელი იყო, ვიდრე შემდეგ მასში შესწორების შეტანა.

ეს შესწორება შემდეგში მდგომარეობს:

კლარჯეთის ბაგრატიონთა სიაში სუმბატ მამფალის, არტანუჯელის, აღარნასე I ძის, გარდაცვალება ნაჩვენებია 890 წელს, უნდა იყოს 889 წ. (§ 48). აღარნასე II, გურგენ I ძის გარდაცვალება ნაჩვენებია 898 წ., უნდა იყოს 896 წ. (§ 52).

ბაგრატ II არტანუჯელის, სუმბატ III ძის გარდაცვალება ნაჩვენებია 908 წ., უნდა იყოს 988 წ. (§ 74).

გურგენ V, გურგენ III ძის, გარდაცვალება აღნიშნულია 958 წ., უნდა იყოს 968 წ. (§ 71).

სუმბატ IV კლარჯის, არტანუჯელის გარდაცვალება ნაჩვენებია 1012 წ., უნდა იყოს 1011 წ. (§ 83).

ამის ძმის, გურგენ VI კლარჯის გარდაცვალება აღნიშნულია 1015 წ., უნდა იყოს. 1012 წ. (§ 83).

აქ სუმბატის ქრონიკას ცოტა შეუსაბამობა ემჩნევა. სუმბატ IV კლარჯის გარდაცვალება თმოგვის ციხეში დათარიღებულია ხლა ქორონიკონით (=1011), ხოლო მისი ძმის, გურგენის შესახებ სწერია: „და ეგრეთვე მასვე წელსა შინა გურგენცა გადაიცვალა ძმა სუმბატისა, ქორონიკონსა სლზ“ (=1012). თუ გურგენი სუმბატის გარდაცვალების წელსვე გარდაიცვალა, აქაც 1011 წელი უნდა ყოფილიყო ნაჩვენები, მაგრამ რაკი ქორონიკონი გარკვეულად სწერია, ჩვენ გურგენ VI გარდაცვალების თარიღად ეტოვებთ ქორონიკონის ჩვენებას, ესე იგი 1012 წელს.

ბაგრატ I არტანუჯელი კურაპალატად არის წოდებული, მაგრამ მას სუმბატი ამ ხარისხით არ იხსენიებს, ხოლო კონსტანტინე პორფიროგენეტი მაგისტროსს უწოდებს.

აღარნასე III კლარჯი, მონაზონობაში ბასილი, ბაგრატ I არტანუჯელის, მამფალის ძე, იხსენიება კურაპალატის პატივით, მაგრამ სუმბატის ქრონიკა მას კურაპალატს არ უწოდებს (§ 53). კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით კი არის იგი კურაპალატი, მაგრამ ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, რომ ეს შეცდომაა.

აღარნასე III კლარჯის ძმები, გურგენ III და დავით III, ერისთავთ ერისთავებად იწოდებიან; ნამდვილად კი სუმბატის ქრონიკა მათ ბარტო ერისთავის პატივით იხსენიებს (§§ 53,57). დავით II ერისთავთ ერისთავი, აღარნასე მეორეს ძე, ძმა გურგენ IV დიდის, ერისთავთ ერისთავისა, სრულგზით არ არის აღნიშნული ტაბულაზე, ხოლო მისი არსებობა უშეკვლია, ვინაიდან ქრონიკაში სწერია: „შემდგომად გურგენ მამისა თვისისა კულაპალატისა (აი)ც გარდაიცვალა (აღარნასე) ქორონიკონსა რივ (=896) და დაუტევნა ორნი ძენი მცირენი, დავით ერისთავთა ერისთავი და გურგენ, რომელი შემდგომად დიდი ერისთავთა ერისთავი იყო“ (§ 52).

0184

დავით III ერისთავი, ბაგრატ I მამფალის, არტანუჯელის ძე, ივ. ჯავახიშვილის ტაბულის მიხედვით უძეოდ გარდაცვლილა 908 წელს. ჩვენს ტაბულაზე კი მისი გარდაცვალება დათარიღებულია 922 წ. და აღნიშნულია მისი ძე, ბაგრატ III.

ეს საკითხი საცილობელია და განმარტებას თხოულობს. საქმე ის არის, რომ დავითი, ბაგრატ არტანუჯელის ძე, ორჯერ და სხვადასხვაგვარად არის მოხსენებული სუმბატის ქრონიკაში.

პირველად ვკითხულობთ: „გარდაიცვალა: დავით: ძე: ბაგრატ: არტანუჯელისა: მამფალისა: ადარნასეს ძისა: გურგენ კურაპალატისა: ძმა: დიდისა გურგენისი: ქორონიკონსა: რ: კ: ც:—და არა დაუტევა შვილი:“ (§ 54, მე-4-ე—მე-6-ე პუნქტები ზემოდან). ეს ქორონიკონი უდრის 908 წელს.

მეორე ადგილას სწერია: „გარდაიცვალა დავით, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რმზ (=922) და დაუტევა ძე მუცელსა შინა ცოლისა თვისისასა, რომელსა იგი ეწოდა ბაგრატ“ (§ 57, 13-14 პუნქ. ზემოდან).

პირველ ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ პირველი ტექსტი არეულად და გარყვნილად არის მოღწეული ჩვენამდის და საეჭვოა, ხოლო მეორე მარტივია, როგორც შეეთვრება სუმბატის ქრონიკას, და არავითარ ეჭვს არ იწვევს. მაგრამ თუ ეს ორივე ტექსტი მართლა იმ დავითს გულისხმობს, რომელიც ბაგრატ არტანუჯელის ძე იყო, მაშინ აქ დიდი წინააღმდეგობა გამოდის—როგორც თარიღში, ისე გენეალოგიაში. ჯერ თარიღები განვიხილოთ და გავარკვიოთ, თუ რომელი მათგანი უნდა იყოს მისაღები დავით ბაგრატ არტანუჯელის შვილისათვის: 908 წელი, როგორც პირველი ტექსტი უჩვენებს, თუ 922, როგორც მეორე ტექსტი აღნიშნავს? ჩვენის აზრით, სწორია მეორე, და აი რატომ: თუ დავითის გარდაცვალებას 908 წელს მივაკუთვნებთ, მაშინ გამოვა, რომ დავითი თავის მამაზე, ბაგრატზე ერთი წლით ადრე გარდაცვლილა (ბაგრატი 909 წელს მიიცვალა; იხ. I ტაბულა). ასეთ შემთხვევაში სუმბატი ზოგჯერ აღნიშნავს ხოლმე: „გარდაიცვალა სიცოცხლესავე შინა მამისა თვისისაო“. მაგრამ ასეთი ფრაზა ამ დავითის შესახებ არა გვაქვს; პირიქით, ბაგრატ არტანუჯელის შესახებ ნათქვამია: „გარდაიცვალა ბაგრატ მამფალი (sic) არტანუჯელი, ძე სუმბატისა, ქორონიკონსა რკთ (=909), თვესა აპრილსა კ(=20), დღესა აღესებისა, და დაუტევსა ძენი ოთხნი: ადარნასე, რომელი იგი მონაზონ იქმნა და ბასილი სახელი ეღვა მას, გურგენ ერისთავი, აშოტ და დავით“ (§53). რომ დავითი 908 წელს გარდაცვლილი ყოფილიყო, როგორღა მოიხსენებდნენ მას ცოცხლებს შორის 909 წელს? ეს ხომ ყოვლად მიუღებელი და შეუწყნარებელია. ამიტომ ის დავითი, რომელიც 908 წელს გარდაცვლილა, ბაგრატ არტანუჯელის ძე ვერ იქნებოდა. ამასვე აშკარად ამტკიცებს ის გარემოება, რომ პირველ ტექსტში ბაგრატ არტანუჯელი ადარნასეს ძედ არის მოხსენებული, ნამდვილად კი ის სუმბატ მამფალის, არტანუჯელის ძე იყო (იხ. I ტაბულა). ამის მიხედვით პირველ ტექსტში სულ სხვა დავითი, სხვა მამის შვილი უნდა იხსენიებოდეს, ხოლო მეორეში ნამდვილი ბაგრატ არტანუჯელის ძე დავითი, რომელიც 922 წელს გარდაცვლილა

და რომელსაც დაუტოვებია „ძე მუცელსა შინა ცოლისა თვისისასა“, მომავალი ბაგრატ III.

ვახტანგ მეფის კომისიას, რასაკვირველია, პირველი ტექსტის გარყვნილობა შეუშინებია და ასე შეუსწორებია იგი: „გარდაიცვალა დავით ერისთავი, ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა და ძმა ადარნასე ყოფილ ბასილისა. ქორანიკონსა რკმ (=908)* (იხ. ქართ. ცხოვრ.; ბროსეს გამოცემა, გვ. 193).

როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ეს შესწორებაც მცდარია. იმავე კომისიას მეორე, მარტივი და სწორი ტექსტი დავითის შესახებ სულ გამოუშვია, უკუუგდია, ხოლო თეიმურაზის ვარიანტს, რომელშიაც სუმბატის ქრონიკის ნაწილი უცვლელად არის შეტანილი, შემოუნახავს (იხ. „ქართლის ცხოვრება, აკადემიკოს ნიკო მარის თვალმიდევნით გამოცემული,“ 1923 წ. პეტროგრადს გვ. 199). ბროსეს თავის „Additions“-ში (გვ. 155) დავით ბაგრატ არტანუჯელის ძის გარდაცვალება ორივე თარიღით აქვს აღნიშნული და მოხსენებული ჰყავს აგრეთვე მისი შვილი ბაგრატი, ხოლო მეორე გამოცემაში, სანერო გენეალოგიაში, მისი გარდაცვალება აღნიშნულია 908 წლით, უძეოდ (Hist. de La Géorg., II, 1, p. 623). როგორც ვთქვით, ასევე აქვს ეს აღნიშნული თავის ტაბულაზე ივ. ჯავახიშვილსაც.

რაკი გამოირკვა, რომ შეუძლებელია პირველ ტექსტში მოხსენებული დავითი იყოს ბაგრატ არტანუჯელის შვილი, დგება საკითხი, თუ ვინ არის, ვისი შვილია ის დავითი, რომელიც უძეოდ გარდაცვლილა 908 წელს? ამის გამორკვევა შეიძლება იმავე პირველ ტექსტში მოხსენებული მისი ნათესაეზის მიხედვით. ამ დავითს ჰყოლია ძმა, დიდი გურგენი („ძმა დიდისა გურგენისი“); ამას გარდა, დავითი ყოფილა შთამომავალი გურგენ კურაპალატისა, ვინაიდან სწერია, „ძისა გურგენ კურაპალატისა“-ო და ეს სიტყვები განმარტავს სახელს „ადარნასე“-ს. ცხადია, რომ ადარნასე ყოფილა ამ გურგენ კურაპალატის შვილი და ჩვენი დავითის მამა. სწორედ ასეთი გენეალოგია მოგვეპოვება ჩვენ ბაგრატიონთა კლარჯეთის შტოს ტაბულაზე.

ამოტ დიდის უხუცესი შვილი იყო ადარნასე I; ამისი შვილი იყო გურგენ I კურაპალატი (+891); გურგენის შვილი იყო ადარნასე II (+896); ამას ჰყავდა ორი შვილი: დავით II ერისთავთ ერისთავი და გურგენ IV ერისთავთ ერისთავი, დიდი (+941) (იხ. ტაბულა I, კლარჯეთის შტო). აქ მოხსენებული დავითი ის დავითია, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ივ. ჯავახიშვილის ტაბულაზე არ არის. ბროსეს იგი აღნიშნული ჰყავს, მაგრამ მისი გარდაცვალების თარიღი არ უწერია (Hist. de La Géorgie, II, p. 622), ვინაიდან ეს თარიღი მან დავით ბაგრატ არტანუჯელის ძეს მიაწერა. ახლა კი მისი 908 წელს გარდაცვალება გამორკვეულად უნდა ჩაითვალოს. საკვირველია, რომ ბროსეს 1851 წელს გამოცემულ ტაბულაზე ამ დავითის გარდაცვალება, თეიმურაზის ვარიანტის მიხედვით, სწორად, 908 წელსა აქვს აღნიშნული (იხ. Additions p. 155), ხოლო შემდეგ, 1858 წლის გამოცემაში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იგი თარიღს სულ აღარ უჩვენებს.

პირველ განხილულ ტექსტში სიტყვები „ბაგრატ არტანუჯელისა მამფალისა“ შეცდომით სხვა ადგილიდან არის შემოტანილი და ზედმეტია, ხოლო ტექსტი ამ ადგილისა შემდეგნაირად უნდა შესწორდეს და აღდგეს:

„გარდაიცვალა დავით ერისთავი, ძე ადარნასესი, ძისა გურგენ კურაპალატისა, ძმა დიდისა გურგენისი, ქორანიკონსა რკჷ და არა დაუტევა შვილი“.

ამას შემდეგ ჩვენ გამორკვეულად მიგვაჩნია, რომ სუმბატის ქრონიკის ზემოთ მოყვანილ ორ ტექსტში ერთი და იგივე დავითი კი არ იხსენიება, როგორც ეს ბროსეს და ივ. ჯავახიშვილს ჰგონიათ, არამედ ორი სხვადასხვა დავითი—სახელდობრ, პირველ ტექსტში დავით ერისთავი (ანუ ერისთავთ ერისთავი, როგორც სუმბატი სწერს), ადარნასე II ძე, გურგენ I კურაპალატის შვილიშვილი და გურგენ დიდი ერისთავთ ერისთავის ძმა, უძეოდ გარდაცვლილი 908 წელს; ხოლო მეორე ტექსტი გულისხმობს დავით III ერისთავს, მამულ ბაგრატ არტანუჯელის შვილს, რომელიც გარდაცვლილა 922 წელს და რომელსაც დარჩენია „ძე მუცელსა შინა ცოლისა თვისისასა, რომელსა იგი ეწოდა ბაგრატ“ (ჩვენს ტაბულაზე ბაგრატ III).

შემდეგ: არც ივ. ჯავახიშვილისა და არც ბროსეს ტაბულაზე ტაოს ბაგრატიონთა შორის არ არის აღნიშნული აშოტ V, სუმბატ I კურაპალატის ძე, რომელიც მისი ბიძის, აშოტ IV გარდაცვალების წელს გარდაცვლილა, ე. ი. 954 წელს. ამის შესახებ სუმბატის ქრონიკაში ვკითხულობთ: „გარდაიცვალა აშოტ კურაპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა როდ (=954) და არა ესვა შვილი, და ამასვე წელსა აშოტი, ძე სუმბატისა, გარდაიცვალა და არა ესვა ძე“ (§57). ეს აშოტი არის სუმბატ I კურაპალატის (+958) ძე. სხვა აშოტ სუმბატის ძე ჩვენს ისტორიაში ცნობილი არ არის. ის გარდაცვლილა 954 წელს, ე. ი. მამის სიცოცხლეშივე და ამიტომ მამის მიერ დატოვებულ შვილთა შორის, რა თქმა უნდა, მოხსენებული არ არის. ამ აღვილას სწერია: „და ესე სუმბატ კურაპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა როდ (=958) და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ ერისთავთა ერისთავი, რომელი ქართველთა მეფედ დასვეს, რეგენი და ადარნასე კურაპალატი“ (§ 68). ამათი ძმა ყოფილა აშოტ V, რომელიც გარდაცვლილა 954 წ., ესე იგი თავისი ბიძის, აშოტ IV გარდაცვალების წელს.

ამას გარდა სუმბატი პირდაპირ სრულგებით არ იხსენიებს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ასულებს, მაგრამ ორ შემთხვევაში გაკვრით აღნიშნავს ნათესაობას, რომლის მიხედვითაც ჩვენ შეგვიძლია გაეარკვიოთ, თუ ვისი ქალი ვის ჰყავდა ცოლად.

პირველ შემთხვევაში ბაგრატ I აფხაზთა მეფე მოხსენებულია, როგორც დის ძე გუარამ-მამფალის შვილის, ნასრესი: „და იყო მამინ აფხაზთა მეფე ბაგრატ, დისძე ნასრესი“ (§ 46). მაგრამ აქ ვადამწერის შეცდომაა, „დისძის“ მაგიერ უნდა იყოს „სიძე ნასრესი“, ვინაიდან ბაგრატს ჰყავდა ცოლად გუარამ მამფალის ქალი, ნასრეს დაი, ნაცოლარი აფხაზთავე მეფის ადარნასესი, რომელიც ბაგრატმა მოჰკლა (იხ. „მატიანე ქართლისაჲ“, მარ. ვარ., გვ. 225).

მეორე შემთხვევაში კლარჯი ხელმწიფენი, სუმბატ IV და გურგენ VI, მეფე ბაგრატ III მამის დისწულგებად არიან გამოცხადებულნი (§ 83). მაშასადამე, ამათი დედა, ბაგრატ II არტანუჯელის ცოლი, ყოფილა და გურგენ მეფეთ მეფისა და ასული მეფის ბაგრატ II რეგენისა.

ამ ორ მანდილოსანს ჩვენ აღვნიშნავთ ჩვენს ტაბულაზე. ივანე ჯავახიშვილის ტაბულაზე ისინი აღნიშნული არ არიან.

აი ყველა ის ცვლილება, რომელიც ჩვენ შეგვაქვს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შთამომავლობის სიაში სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის მიხედვით.

შთამომავლობის შესახებ სუმბატი ზოგჯერ აღნიშნავს, „უძეოდ გარდაიცვალაო,“ ზოგჯერ კი „უშვილოდ გარდაიცვალაო.“ პირველი ნიშნავს იმას, რომ ამა თუ იმ პირს ვაჟი არ დარჩენია, ხოლო მეორე იმას, რომ მას არც ვაჟი დარჩენია და არც ქალი. მაგალითად, აშოტ კისკისი უძეოდ გარდაიცვალა, მაგრამ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით მას ჰყოლია ასული—გურგენ მაგისტროსის ცოლი.

5. ბიზანტიის იმპერატორის, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობები ქართველ ბაგრატიონთა შესახებ

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობებს ქართველ ბაგრატიონთა შესახებ პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვთ ჩვენი ისტორიისათვის. ეს ცნობები დაცულია მის შესანიშნავ თხზულებაში „De administrando imperio“, რომელიც დაწერილია 952 წელს, ბერძნულად და შემდგომ ნათარგმნია ლათინურად. ორივე ტექსტი მრავალგზისაა პარალელურად გამოცემული. ჩვენ ესარგებლობთ გერმანიის ქალაქ ბონში დაბეჭდილი გამოცემით („Editio Bonnae“).

კონსტანტინეს ამ თხზულების ქართული თარგმანი უკვე დაბეჭდილი აქვს პროფ. ს. ყაუხჩიშვილს „Georgica“-ს (სერია „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“) IV ტომში, რომელიც ჯერ არ გამოსულა. ავტორმა თავაზიანად გადმოგვცა თავისი ეს ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი ნაშრომი¹. კონსტანტინეს თხზულება ნაწილობრივ თარგმნილი და გარჩეული აქვს აკად. ს. ჯანაშიასაც (იხ. სტალინის სახ. თბილისის სახელმწ. უნივერსიტეტის შრომები, XVIII, გვ. 69—85: „კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ“).

საქართველოს ისტორიის მკვლევარნი, რა თქმა უნდა, ხშირად სარგებლობენ კონსტანტინეს ამ თხზულებით, არჩევენ და აფასებენ მას. დაწვრილებით აქვს განხილული კონსტანტინეს ცნობები, უპირველეს ყოვლისა, აკად. მ. ბროსეს თავის „Additions et éclaircissements à l'Histoire de la Géorgie“-ში (p. p. 138—188). ბროსეს ამ განმარტებებით სარგებლობს დ. ბაქრაძე თავის მიერ გამოცემული ვახუშტის ისტორიის შენიშვნებსა და გენეალოგიურ დამატებაში, ხოლო ზოგ ცნობას იგი თავის „საქართველოს ისტორიაშიც“ იმეორებს (1889 წ. გამოც.). ხშირად სარგებლობს კონსტანტინეს ცნობებით გერმანელი მეცნიერი ი. მარკვარტი (იხ. J. Marquart—„Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge“, Leipzig, 1903). ეხებიან ამ ცნობებს აგრეთვე: ზ. ავალაშვილი, თავის ფრანგულ წერილში „La succession du curopalate David d'Jberie, dinaste de Tao“ (ქურნ. „Byzantion“, t. VIII, f. 1, Bruxelles, 1933, გვ. 176—202) და ნ. აღონცი, ფრანგულსავე წერილში „Tornic le moine“ („Byzantion“, t. XIII, Bruxelles, 1938, გვ. 143—164).

¹) ამისათვის დად მაღლობას მოვახსენებთ ავტორს.

კონსტანტინეს წიგნი მრავლად შეიცავს საქართველოს ისტორიისათვის მნიშვნელოვან ამბებს, რომელთა შესახებ არც სუმბატის მშრალსა და მოკლე ქრონიკაში და არც სხვა რომელსამე ქართულ წყაროში არავითარი ცნობა არ მოგვეპოვება. ასეთია. მაგალითად, დავა ბასიანის ტერიტორიის გამო, რომელიც ბაგრატიონთა ცდით ივერიელების სასარგებლოდ დამთავრებულა, ისე რომ იმათ ეს მხარე მეთაე საუკუნის ნახევარში ხელთ უგდიათ (იხ. De administrando imperio, გვ. 199—205; აგრეთვე Brosset, pp. 145—148; ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 243—246).

ასეთია აგრეთვე ცნობა ციხე-ქალაქ არტანუჯის შესახებ, რომელიც აშოტ კისკას თავისი სიძის გურგენ მაგისტროსისადმი მტრული განწყობილების გამო ბიზანტიის იმპერატორის წარმომადგენლისათვის გადაუცია, მაგრამ ბაგრატიონების ენერგიული მუქარის წერილის შემდეგ იმპერატორს მაშინვე უკან დაუბრუნებია. თუ რას წარმოადგენდა მაშინ არტანუჯი და რა მნიშვნელობა ჰქონდა მას არა მარტო ივერიისა, არამედ მთელი წინა აზიისათვის, ამას მჭევრმეტყველურად გვაშცნვეს კონსტანტინეს სიტყვები. ის სწერს: „არტანუჯის ციხე ძლიერ მაგარია; მას აქვს დიდი „რაბათი“, როგორც შუქურის დედა-ქალაქსა. აქ მოდის საქონელი ტრაპეზუნტისა, იბერიისა, აფხაზეთისა, არმენიისა და სირიის ყველა ქვეყნისა. ამ საქონელთაგან მას დიდძალი ბაეი შემოსდის. არტანუჯის ციხის მიწა-წყალი ანუ არზენი ვრცელია და ნაყოფიერი და წარმოდგენს იბერიის, აფხაზეთისა და მესხეთის გასაღებს“.

აგრეთვე არცერთ სხვა წყაროში არ გვხვდება ცნობა მიწა-წყლის გაყოფის გამო ბაგრატიონთა შორის დავისა და ჩხუბის შესახებ, რასაც კონსტანტინე მოგვითხრობს. (იხ. კონსტანტინეს დასახელებული წიგნი, გვ. 206—213; ბროსეს „Additions“, გვ. 148—152; ს. ყაუხჩიშვილი, IV, გვ. 249; ს. ჯანაშია, გვ. 72).

ამას გარდა, კონსტანტინე ზოგჯერ აღნიშნავს, თუ ვისი ქალი ჰყავდა ცოლად ამა თუ იმ ბაგრატიონს, თუმცა ქალების სახელს კი არც ერთხელ არ უჩვენებს.

კონსტანტინეს თქმით ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონები, ებრაელების ჩვეულებისამებრ, უმეტეს შემთხვევაში თავის მახლობელ ნათესავთა ქალებს ირთავდნენ ცოლად, ხშირად თავისი ბიძის ქალებს, ზოგჯერ ძმის ასულებს და სხვა. კონსტანტინე ხშირად უჩვენებს, თუ რა ბიზანტიური პატივი ჰქონდა ამა თუ იმ ბაგრატიონს; სუმბატის ქრონიკაში კი ზოგჯერ ასეთი პატივი ნაჩვენებია არ არის.

ბაგრატ I არტანუჯელის შვილის აშოტ IV ზედმეტი სახელი, კონსტანტინეს თქმით, კისკასი ყოფილა. ქართულ წყაროებში ეს სახელი უცნობია და ა. შ.

კონსტანტინე ქართველი ბაგრატიონების წარმოშობის ისტორიას ასე იწყებს:

„უნდა ვიცოდეთ, რომ იბერიის კურაპალატნი იქაღიან თავიანთ შთამომავლობას ური დედაკაცისაგან, რომელიც აცდუნა წინასწარმეტყველმა მეფე დავითმა და იგინი თავის გვარტომობას უკავშირებენ დავითს იმ დედა-

კაცისაგან შობილის ერთერთი შვილის მეშვეობით და ამის გამო ჰხადიან თავს წინასწარმეტყველი მეფე დავითისა და, მაშასადამე, აგრეთვე თვით მისი შთამომავალის, ლეთისმშობლის ნათესავად. ეს არის მიზეზი, რომ იბერიის მთავრებს სამძიმოდ არ მიაჩნიათ, ძველი ურიების ჩვეულებისამებრ, ნათესავის ცოლად შერთვა. იმათი თქმით, ივინი გამოსულან იერუსალიმით და ზეგარდმო ჩვენების ძალით, დამყარებულან სპარსეთის მხარეში, რომელსაც ჰელოზენ. ისინი ყოფილან ორნი ძმანი, დავითი და სპანდიატესი. ამ უკანასკნელს, როგორც ისინი გვიამბობენ, თურმე ლეთისაგან მინიჭებული ჰქონდა ისეთი ძალა, რომ ბრძოლაში არაერთად იარაღს არ შეეძლო მისი დაკოვდა სხეულის არცერთ ასოში, ვარდა გულისა, ხოლო გულს იგი რაღაც საფარით იცავდა¹.

„ამგვარად აღჭურვილი სპანდიატესი უვნებელი გადურჩა ომებს და საშიში იყო სპარსთათვის. სპანდიატესმა სძლია სპარსები, დაიმონავა ისინი, დაამკვიდრა თავისი გვარი მიუვალ ადგილებში, სადაც ეხლაც იმყოფება, ძალიან გამრავლდა და დიდი ტომი წარმოქმნა“.

„იერუსალიმით მათი გამოსვლისა და აწინდელს ქვეყანაში შემოსვლის დროიდან ოთხასი ანუ ხუთასი წელი განვლილა დღემდე, როდესაც ჩვენ, გულმხურვალე ქრისტიანენი იმპერატორები, კონსტანტინე და რომანი ვცხოვრობთ მე-10 ინდიკტ. 6460 წ. (ესე იგი 952 წ. ქრ. შემდეგ“².

შემდეგ კონსტანტინე მოგვითხრობს, რომ ქართველები შეუერთდნენ იმპერატორ ირაკლის, როდესაც მან გაილაშქრა სპარსეთის წინააღმდეგ და ამის გამო დაეპატრონენ მრავალ ქალაქსა და სპარსეთის ადგილებს და განაგრძობს:

„გინაიდან იბერიის ბაგრატიონები იქადიან იერუსალიმიდან მოსვლას, მათ აქეთ დიდი სიყვარული ამ ქალაქისადმი და მაცხოვრის საფლავისადმი. დრო გამოსვებით ისინი იქ გზავნიან მდიდრულ საქუქრებს, როგორც პატრიარქებისათვის, ისე წმიდა ქალაქის მცხოვრებთათვის. დავითს, რომელიც ზემოთ იყო დასახლებული, ჰყავდა შვილი ბაგრატი, ბაგრატს აშოტი და აშოტს ადარნასე, რომელიც პატივცემული იყო კურაპალატის ხარისხით კეთილმორწმუნე ბერძენთა იმპერატორის ლეონის მიერ. რაც შეეხება სპანდიატესს, ძმას დავითისას, ის უმეტესად გარდაიცვალა“...

მაშასადამე, კონსტანტინეს ცნობების მიხედვით, პირველ ბაგრატიონთა გენეალოგია ასე უნდა წარმოვიდგინოთ:

¹ ეს ფარი რვალისა უნდა ყოფილიყო, რადგან „ქართლის ცხოვრებაში“ ეს გმირი „სპანდიატ-რვალის“ სახელით იხსენიება.

² ეს ანონაწიერი ისტორიკოს დ. ბაქრაძესაც დაახლოებით ასე მოჰყავს (იხ. ვახუშტის ისტორია, გვ. 108, შენიშ. 1).

დავით წინასწარმეტყველი, ებრაელთა მეფე და მისი საყვარელი,

ური დედაკაცი

დავითი

სპანდიატესი

(გარდაიცვალა უძეოდ).

ბაგრატ I

აშოტი

ადარნასე, „კურაპალატქმნილი“ ბიზანტიის იმპერატორის
 ლეონ VI ბრძენის (886—902) მიერ.

ეს ლეგენდა და ცნობები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ კონსტანტინეს, რა თქმა უნდა, ქართული წყაროებიდან აქვს მიღებული, ქართველი ელჩებისა და შიკრიკებისაგან და ეგებ აგრეთვე ბაგრატიონებისაგან, რომელნიც ხშირად მიდიოდნენ კონსტანტინეპოლში კურაპალატობის თუ სხვა ბიზანტიური პატივის მისაღებად და პოლიტიკურ საქმეებზე მოსალაპარაკებლად. ასე მაგალითად, ცნობილია, რომ თვით ადარნასე II, ლეონ ბრძენის მიერ „კურაპალატქმნილი“, კონსტანტინეპოლში ყოფილა 922 წელს. ოღონდ კონსტანტინეს ყველაფერი სისწორით ვერ აღუნიშნავს და ბევრი რამ არევიან. უცხოელისაგან ეს არცაა გასაკვირი. მაგრამ აშოტი და ადარნასე ხომ ისტორიული პირებია და აქ კონსტანტინეს შეცდომა მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ადარნასე კურაპალატი შეილი კი არ იყო აშოტისა, არამედ შეილიშვილის შეილი, ესე იგი აშოტის შეილი იყო ბაგრატ I კურაპალატი, ბაგრატის შეილი დავით I კურაპალატი, ხოლო დავითის შეილი ადარნასე II კურაპალატი.

ამრიგად, კონსტანტინეს სიას ბაგრატ-კურაპალატი და დავით-კურაპალატი აკლიან. ს. ჯანაშიას ვარაუდით შესწორება შემოაქვს სიის პირთა ადგილების შეცვლით.

აშოტი

ბაგრატ I

დავითი

ადარნასე¹⁾

ჩვენი აზრით, ეს შესწორება მიუღებელია: აშოტ კურაპალატის დავით წინასწარმეტყველის ძედ დასახვა შეუძლებელია.

სისწორით აქვს დაცული კონსტანტინეს აგრეთვე თავდაპირველი ლეგენდა ქართველ ბაგრატიონთა წარმოშობის შესახებ, რომ ისინი დავით მე-

¹ თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, XVIII, 1941, გვ. 70.

უდიან და წინასწარმეტყველისაგან შთამომავლობენ ური დედაკაცის საშუალებით, რომ დავითის შვილს ერქვა ბაგრატი და ამან მისცა სახელწოდება დინასტიას, ეს ლოგიკურია. სწორი უნდა იყოს აგრეთვე ლეგენდა ბაგრატის ძმის, სპანდიატის შესახებ.

ლეგენდური სპანდიატის ვინაობა განმარტებული აქვს მარკვარტს. ის სწერს (იხ. მისი ზემოხსენებული წიგნი, გვ. 428—429):

„პიროვნება უშვილოდ გარდაცვლილი სპანდიატისა, რომელიც დავითის ძმა იყო და რომელსაც ახსენებს მხოლოდ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. ბურუსითაა მოცული, მაგრამ შენიშვნა, რომ მისი ტანის დაკოვდა შეუძლებელი იყო, გულს გარდა, და რომ მას ამის გამო ბრძოლაში გული რვალის ფარით ჰქონდა დაფარული, უდავოდ ამტკიცებს, რომ იგი არის სპარსელების ლეგენდური გმირი სპანდიატი (Spandijät), ძე კაი—ვიშტასპისა (Wistasp), რომელსაც მიეწერება ალანთა ციხე-დარბაზის აშენება. ქართველებმა კი იგი გამოაცხადეს თავისიანად და სპარსელთა წინააღმდეგ მებრძოლად, რომელმაც გაიმარჯვა სპარსელებზე და მათი თავზარდამცემი გახდა. აღმოსავლეთ კავკასიაში იყო დევი ასპანდიატი (Aspandiat), ღმერთად მიჩნეული, რომელსაც იქაური ჰუნები თავიანთი თენგრი-ხანის (Tangri-chan) თანაბრად სთვლიდნენ“.

მარკვარტის ეს განმარტება სწორი უნდა იყოს, ოღონდ იზადება საკითხი: რამ აიძულა სუმბატ დავითის-ძე უკუეგდო თავდაპირველი ლეგენდა? ჩვენი აზრით, ამის მიზეზი შემდეგი იყო: როდესაც სუმბატი თავის ქრონიკას სწერდა (1031—1032 წ. წ.), ლეონტი მროველის ისტორია უკვე არსებობდა და ამ ისტორიაში მოხსენებული იყო სპანდიატ რეალე, მაგრამ არა როგორც ქართველთა გმირი, არამედ როგორც სპარსთა მეფე, ქართლის მტერი და დამპყრობი. იქ სწერია:

„აღმოვიდა ძე სპარსთა მეფისა ვაშტაშაბისა, სახელით სპანდიატ რეალი, გოლიათი იგი და სახელოვანი და ვერ წინააღუდგენა სომეხნი და ქართველნი“ („ქართლის ცხოვრება“: ბროსეს გამოცემა, გვ. 25—26; მარიამისეული ვარიანტი, გვ. 13; ანასეული, გვ. 11).

თქმა არ უნდა, ამის მიხედვით სუმბატი სპანდიატ რეალს ქართველების გმირად ვერ დასახავდა და მასა და მის ძმისწულს დავით მეფე-წინასწარმეტყველის შთამომავლად ვერ მიიჩნევდა.

ზედმეტი არ იქნება თუ იმასაც შევნიშნავთ, რომ რამდენადაც მისაღება მარკვარტის განმარტება ლეგენდური სპანდიატ გმირის წარმოშობის საკითხისა, იმდენადვე—და უფრო მეტადაც—მიუღებელია მისი ხელოვნურად შეთხზული განმარტება, თითქოს დავით და სოლომონ მეფეებთან დაკავშირების საბაზი ქართველებისათვის მოსე ხორენელის ისტორიაში დაცულ საკუთარ სახელებს მიეცეს (Op. cit., გვ. 429—430).

ყველა მკვლევარი (ბროსე, მარკვარტი, ბაქრაძე, ჯავახიშვილი, ჯანაშია) აღნიშნავს ბაგრატიონთა ლეგენდის ქრონოლოგიურსა და გენეალოგიურ მუშუსაბამობას, მაგრამ ეს გარემოება ხომ ჩვეულებრივია ყოველგვარი ლეგენდისათვის. ცხადია, რომ ქართველ ბაგრატიონთა ლეგენდა ქართლში მათი

მოსვლისთანავე წარმოიშვა, მერვე საუკუნის მეორე ნახევარში, მაგრამ ეს ლეგენდა თანდათან იცვლებოდა და მეთერთმეტე საუკუნეში მან ის სახე მიიღო, რომელიც სუმბატ დავითის ძემ გადმოგვცა თავის ქრონიკაში. სუმბატ დავითის ძემ, რასაკვირველია, ზოგი რამ შესცვალა, მაგრამ ზოგი რამ კი უცვლელი დარჩა. მაგალითად, ბაგრატიონთა საქართველოში მოსვლის ქრონოლოგია მის ქრონიკაში ძველი ლეგენდიდან მომდინარეობს და ამართლებს თქმულებას თითქო ისინი მეექვსე საუკუნეში მოსულიყვნენ ქართლში.

კონსტანტინე ხომ თვით ქართველ ბაგრატიონთა თქმულებით გადმოგვცემს, რომ ქართლში მათი მოსვლიდან 952 წლამდის, როდესაც კონსტანტინემ თავისი წიგნი „De administrando imperio“ დასწერა, 400 ან 500 წელი განვლილა. მაშასადამე, გამოდის, რომ ისინი მოსულან 452 ან 552 წელს. მეორე თარიღი უდრის სუმბატ დავითის ძის მიერ აღნიშნულ დროს, ვინაიდან მისი პირველი ბაგრატიონი ქართლში, გუარამ კურაპალატი, მეექვსე საუკუნის მეორე ნახევრის ისტორიული პირია.

მეორე ნაწილი ქართველი ბაგრატიონების კონსტანტინესეული ისტორიისა შეიცავს კლარჯეთის შტოს გენეალოგიას, რომელიც სუმბატ I არტანუჯელით იწყება. კონსტანტინე არ აღნიშნავს, თუ ვისი შვილია იგი, მაგრამ ჩამოსთვლის მის შვილებსა და შვილიშვილებს და ეს კი ცხადპყოფს, რომ თავის მხრივ სუმბატ I ადარნასე I შვილი და, მაშასადამე, აშოტ I კურაპალატის შვილიშვილი ყოფილა.

სუმბატ მამფალის, არტანუჯელის შთამომავლობას კონსტანტინე ასე მოგვითხრობს (გვ. 206—207; Add., p. 148—149; ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 247—248; ს. ჯანაშია, გვ. 70—71):

„საპიროა ვიცოდეთ, რომ ბაგრატი, დავითი და მამფალი, რომელიც ნიშნავს ყოვლად წმინდას, იყვნენ ძენი დიდისა სუმბატისა, ივერიელისა.

„მან ბაგრატს მემკვიდრეობით გადასცა ქალაქი არტანუჯი, ხოლო დავითს სხვა მხარე. ბაგრატს ჰყავდა სამი შვილი: ადარნასე, გურგენი და აშოტ კისკასი, პატრიკი, და მათ გაუყო მამამ თავისი სამფლობელო.

„გურგენი, რომელსაც შეხვდა წილად არტანუჯი, უძეოდ გარდაიცვალა და ქალაქი გადავიდა აშოტ კისკასის ხელში. აშოტ კისკასმა თავისი ქალი გურგენ მაგისტროსს შერთო. ამან ძალით წაართვა თავის სიმამრს არტანუჯი და მისცა სანაცვლოდ ყველის ციხე და აჭარის ხევი, რომელიც საბერძნეთის საზღვარს წარმოადგენს კოლორის მხრით. აშოტს, კისკასად ცნობილს, ცოლად ჰყავდა დაი¹ გიორგი მაგისტროსისა, აფხაზთა უფლისა². იგი და გურგენ მაგისტროსი მტერნი გახდნენ ერთმანეთისა და პატრიკმა აშოტმა დაიჭირა გიორგის მხარე. გურგენმა ძალით დაიბრუნა, რაც არტანუჯის სანაცვლოდ მისცა წინეთ აშოტს, განაძევა აშოტი და აიძულა ის წასულიყო აფხაზეთში. გურგენის გარდაცვალების შემდეგ მისმა ცოლმა, აშოტ კისკასის ქალმა, მემკვიდრეობით მიიღო არტანუჯი, როგორც თავისი მამის მამული, რაგრამ აშოტ კურაპალატმა, გიორგი მაგისტროსმა, აფხაზეთის უფალმა, და ბაგრატ

¹ ბროსეს თარგმანში შეცდომით „ასული“ სწერია.

² ეს „აფხაზთა უფალი“ არის აფხაზეთის მეფე გიორგი II (912—957).

მაგისტროსმა, ზემოხსენებული აშოტის ძმამ, მოისურვეს იარაღის საშუალებით გაყოფა გურგენის მემკვიდრეობისა.

„შეთანხმდნენ და თითოეულმა წაიღო, რაც მის მოსაზღვრედ იყო. არტანუჯი ესაზღვრებოდა სუმბატის, ზემოხსენებულის დავითის ძის მიამულესს. თავადებმა შეიპყრეს გურგენის მიუღლე. აშოტ პატრიკის ასული, და განუცხადეს:

„შენ, როგორც დედაკაცს, არ შეგიძლია იყო ამ ქალაქის მფლობელი“. და სუმბატმა მისცა მას სანაცვლოდ სხვა კერძო ადგილები და არტანუჯი თავისთვის დაიპირა“.

კონსტანტინეს თხზულებების ამ ადგილისა და გენეალოგიის შესახებ თავდაპირველად უნდა აღნიშნოთ, რომ სიტყვა მამფალი მას თითქოს სუმბატის მესამე შვილის საკუთარ სახელად მიუჩნევია. ასე ფიქრობს ყველა მკვლევარი, მაგრამ ს. ყაუხჩიშვილის გაგებით კი „მამფალი“ ნართალის სახელი გამოდის. იგი ამ ადგილს ასე თარგმნის: „საცოდნელი“, რომ ბაგრატი და დავითი, რომელსაც მამფალიც ეწოდებოდა, რაც გადმოითარგმნება „ყოვლად წმინდა“, იყენენ ძენი დიდი სუმბატ იბერისა“ (გვ. 247).

თავი და თავი განსხვავება კონსტანტინესა და სუმბატის გენეალოგიითა შორის შემდეგში მდგომარეობს: კონსტანტინეს ადარნასე III კლარჯი, ბაგრატ I არტანუჯელის ძე, რომელიც პატარაობიდანვე ბერად იყო შემდგარი, ბასილის სახელით, და რომელსაც ცოლ-შვილი არა ჰყოლია (+945 წელს), გამოუცხადებია კურაპალატად და მიუცია მისთვის ოთხი შვილი: აშოტ კურაპალატი, დავით მაგისტროსი, ბაგრატ მაგისტროსი და მეოთხე, რომელსაც ის არ ასახელებს, მაგრამ რომელიც სუმბატ კურაპალატი უნდა იყოს. ნამდვილად კი ყველა ესენი შვილებია ტაოს შტოს ადარნასე II კურაპალატის, შემდგომ ქართველთა მეფისა (+923). ამრიგად კონსტანტინეს ერთმანეთში აურევია ადარნასე II ქართველთა მეფე, ტაოს შტოისა და ადარნასე III კლარჯი, ბერობაში ბასილი. ეს არის კონსტანტინეს მთავარი შეცდომა და მის შესახებ ქვემოთაც გვექნება საუბარი.

შემდეგ მას აღნიშნული ჰყავს ადარნასე კლარჯის ძმები, გურგენ (ამის პატივი არ არის ნაჩვენები) და აშოტ კისკასი, მაგრამ არა ჰყავს მოხსენებული მესამე ძმა, დავით III, ერისთავი (+922).

მეორე მხრივ, სხვადასხვა ბაგრატიონთა ცოლები, სამი ქალი, რომელთაც ვხედავთ კონსტანტინეს ცნობების მიხედვით შედგენილ ტაბულაზე (იხ. შემდეგ გვერდზე), არაა აღნიშნული სუმბატის ქრონიკაში.

რაც შეეხება ადარნასე II კურაპალატს, შემდეგ ქართველთა მეფეს, მას კონსტანტინე არა ერთგვით იხსენიებს. მაგალითად, იგი ერთ ადგილას სწერს:

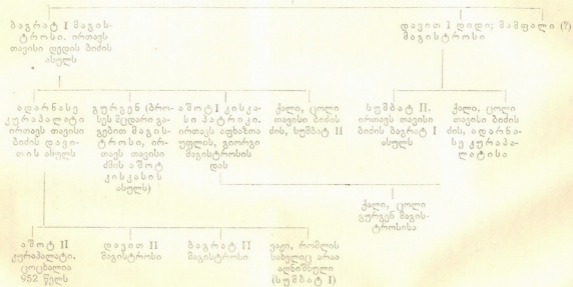
„მეფე ლეონმა საქურისი სინუტე გაუგზავნა, შესაფერისი საჩუქრებით, იბერიის კურაპალატს, ადარნასეს“ (ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 220; კონსტანტინე, გვ. 184). ამის მიზანი ის ყოფილა, რომ იმპერატორს პირობა შეეკრა ერთი საგანგებო საქმის თაობაზე. ეს ამბავი მომხდარა 898 წელს (ლებოს „ბიზან-

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობათა მიხედვით შედგენილი ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონების გენეალოგიის მეორე ნაწილი შემდგენიარად გვევლინება:

სუმბატ I დიდი

ცოლად ირთავს თავისი შვილის ბაგრატის ცოლის ბიძის ასულს

ტიის ისტორია“, ტ. XIII, გვ. 482; ბროსეს „Additions...“, გვ. 145, შენ. 3). ჩვენ გვეგონია, რომ ამ მოლაპარაკების შედეგი იყო იმპერატორის თანხმობა, რათა აღარნასეს მიეღო ქართველთა მეფის ხარისხი, ისევე როგორც სომეხთა ბაგრატიონმა, ანისის მთავარმა, აშოტ I მიიღო მეფის ხარისხი იმპერატორის თანხმობით 885 წელს. სწორედ ამ მოლაპარაკების შემდეგ, 899 წელს ეკურთხა აღარნასე ქართველთა მეფედ.

მეორე ადგილას კონსტანტინე სწერს:

„მეფე ლეონმა ტარონის მთავარს გრიგორიოსს უბოძა მაგისტროსობა, სტრატეგოსის პატივი და წლიური სარგო—ოცი ლიტრა ოქრო (გვ. 222). რადგან ტარონის მთავარი მეფეს ასეთ წყალობაში ჰყავდა, მისდამი შურით აღიესნენ გვასპურაკანის მთავარი ვაგიკი, იბერიის კურაპალატი აღარნასე და ერისთავთ ერისთავი აშოტი, რომლებმაც დიდი უკმაყოფილება მისწერეს მეფეს: „რით აიხსნება, რომ მხოლოდ ტარონელი ლებულობს სამეფო სარგოს, ჩვენ კი არც ერთი არაფერს ვღებულობთო?... ან ჩვენც უნდა ვაგვიჩინო იგივე სარგო, ან არც ის უნდა ლებულობდეს ამ წყალობასაო“ (გვ. 234).

ეს ამბავი მომხდარა 922 წელს და იმავე წელს აღარნასე ყოფილა კონსტანტინეპოლში. როგორც აღონცი ფიქრობს, ამის მიზანი ზემოთ მოყვანილი მოთხოვნების დაცვა უნდა ყოფილიყო (N. Adontz—Les Taronites en Arménie et a Byzance“. Byzantion, t. IX p. 734. Bruxelles, 1934).

რომანოზ მეფემ უპასუხა მათ, რომ ხსენებული წყალობა მას კი არ დაუნიშნავს, არამედ განსვენებულმა ლეონ მეფემ დაუნიშნა და არ იქნება მართებული, წინამორბედ მეფეთა მიერ დაწესებული მომდევნო მეფეებმა სცვალონო (გვ. 224—225). მაგრამ მან ბოლოს და ბოლოს მაინც მოუსპო ეს სარგო ტარონელებს.

ბაგრატიონთა ცოლების შესახებ კონსტანტინე შემდეგს მოგვითხრობს:

„ნათესაობა ამ ივერიელებისა ასეთია: დავითის დედა და კურაპალატი აღარნასეს, ეხლანდელის კურაპალატის აშოტის მამის, დედა იყვნენ ორი ძმის ასულები და, მაშასადამე, მკვიდრი ბიძაშვილები. სუმბატ დავითის ძეს შერთული ჰყავდა დღევანდელი მაგისტროსის აღარნასეს მამის, ბაგრატ მაგისტროსის ასული. ამ ქალის გარდაცვალების შემდეგ აღარნასემ შერთო დაი სუმბატ დავითის ძისა“.

ეს რთული ნათესაობა გულისხმობს, რომ სუმბატ დიდის ცოლი და მისი შვილის, ბაგრატ მაგისტროსის ცოლი, მკვიდრი ბიძაშვილები ყოფილან დედის მხრით, მაგრამ ბროსე ფიქრობს, რომ აქ დავითი სუმბატ II-ის მაგიერ არის შეცდომით დასახელებული და თუ ეს ასეა, მაშინ გამოდის, რომ აღარნასე და სუმბატ II მკვიდრი ბიძაშვილები ყოფილან ერთმანეთისა როგორც მამის, ისე დედის მხრით. ამას გარდა, ზემოთყვანილი ტექსტის მეორე ნახევარი გულისხმობს, რომ აღარნასე და სუმბატ II, მკვიდრი ბიძაშვილები, ერთმანეთის ცოლის ძმებიც გამხდარან (იხ. გენეალოგია, გვ. 28). მაგრამ ეს ასე არ არის.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა აქაც მცდარი უნდა იყოს. ეს შეცდომაც გამოწვეულია იმით, რომ კონსტანტინემ, როგორც ზემოთ გამოვარკვეით, აშოტ IV კურაპალატის მამად შეცდომით დასახა ადარნასე III კლარჯი და არა ადარნასე II ქართველთა მეფე.

ადარნასე კლარჯი, როგორც აღვნიშნეთ, თავიდანვე ბერად იყო შემდგარი ბასილის სახელით. მას ცოლ-შვილი არ ჰყოლია და არც კურაპალატის ხარისხი ჰქონია. ამიტომ რასაც კონსტანტინე მოგვითხრობს აშოტ კურაპალატის მამის, დედის და ცოლის შესახებ, უნდა მიეწეროს ადარნასე II ქართველთა მეფეს. ამის მიხედვით უნდა დავასკვნათ, რომ ადარნასე II ქართველთა მეფის დედა, ესე იგი ცოლი ტაოს შტოის დავით I კურაპალატისა და დედა დავით I მამფლისა, ესე იგი ცოლი კლარჯეთის შტოის სუმბატ I მამფლისა, ყოფილან ბიძათა ასულები დედიანთ. ამათ შორის ახლობელი ნათესაობა არ გამოდის. ხოლო ცოლი კლარჯეთის შტოის სუმბატ III ყოფილა ქალი მისი ბიძის ბაგრატ I არტანუჯელისა (ესენი არიან მხოლოდ ახლობელი ნათესაები), და ამ ქალის გარდაცვალების შემდეგ ადარნასე II ქართველთა მეფეს შეურთავს დაი სუმბატ III არტანუჯელისა, ესე იგი ქალი დავით I მამფლისა. აქაც ახლობელი ნათესაობა არ გამოდის. ასეთი შესწორებით არის აღნიშნული ზემოხსენებულ ბაგრატიონთა ცოლიანობა ჩვენს ტაბულაზე (იხ. ტაბ. II), წინააღმდეგ ბროსეს და მარკვარტის ცნობებისა.

შემდეგ კონსტანტინე გადმოგვცემს გურგენ ივერიელისათვის მაგისტროსობისა და აშოტისათვის კურაპალატობის მინიჭების და აშოტ კისკასის მიერ არტანუჯის იმპერატორის წარმომადგენლისათვის ვადაცემის ისტორიას (გვ. 208—213; Add., p. 150—152; ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 249—256; ს. ჯანაშია, გვ. 72—74). მოკლედ რომ ვთქვათ, საქმე შემდეგნაირად ყოფილა.

ნეტარხსნებულს იმპერატორს რომან ლაკაპენს (919—944) გაუგზავნია პატრიკი კონსტანტი და გადაუცია მისთვის მაგისტროსის ნიშნები, რომ იმით შეემოსა მას გურგენ ივერიელი. როდესაც კონსტანტინიკომილიაში მისულა, იქ უნახავს მას ბერი ალაპიუსი, წარგზავნილი აშოტ კისკასის მიერ იმპერატორის წინაშე თხოვნით, რომ იმპერატორს გამოეგზავნა კაცი და მიეღო მისგან თავის უფლებაში არტანუჯი. ეს მას განუზრახავს თავის სიძე გურგენთან მტრული განწყობილების გამო. როცა ბერმა ალაპიუსმა თავისი დავალება შეასრულა, პატრიკმა კონსტანტინი იმპერატორის სახელით მიიღო ბრძანება პატრიკ სიმეონ მდიენისაგან, რომ კონსტანტის დაეტოვებია ყველა სხვა საქმე, საჩქაროდ წასულიყო აშოტ კისკასთან და მიეღო მისგან არტანუჯის ციხე. მას უნდა გაველო ქალღიაში და იქიდან წაეყვანა სანდო ოფიცრები, მოხელეები და ჯარისკაცები, ვინც და რამდენიც სურდა. კონსტანტი ასეც მოიქცა და 300 კაცისაგან შემდგარი რაზმით შევიდა ივერიაში. იქის შეაჩერა ნეტარხსნებულმა დავითმა, ახლანდელი კურაპალატის აშოტის ძმა და ჰკითხა:

„სად გამოგზავნა შენ იმპერატორმა? დავითს ეჭვი შეუვიდა, ადარნასე კურაპალატის ვადაცვალების გამო იმპერატორს ხომ არ სურს გურგენისა.“

თვის კურაპალატობის მინიჭებამ? ნამდვილად კი აღარნასეს შეილება მათი მამის გარდაცვალების შემდეგ უთანხმოებაში იყვნენ თავიანთ ბიძის შეილთან. აგრეთვე იმ ვარემოებამ, რომ ერთი დიდებული წოდების კაცი გურგენის მიერ იყო წარგზავნილი იმპერატორის წინაშე მდიდრული ძღვენით, ეჭვი აღუძრა ოთხთავე ძმათა აღარნასეს კურაპალატის შეილთა, რომ გურგენი მოელის კურაპალატის პატივსო. პატრიკმა კონსტანტიმ უპასუხა, მე მივდივარ ამ ამალით, რომ გურგენს მაგისტროსობა მივანიჭო. მისი თაყვანისცემის შემდეგ მე წავალ აგრეთვე დავით მაგისტროსის სანახავადო. პატრიკ კონსტანტის მართლა ჰქონდა საიმპერიო ბრძანება და საჩუქრები ამ უკანასკნელისათვის. მიანიჭა რა მაგისტროსობა გურგენს, პატრიკი კონსტანტი წავიდა აშოტ კისკასის სიმაგრეში, მიიღო მისგან არტანუჯის ციხე და მის ზღუდვებზე იმპერატორის დროშა ააფრიალა, იმპერატორს ჩვეულებრივი ცერემონიით ქება შეასხა და გამოაცხადა, რომ ამიერიდან ციხე იმპერატორს ეკუთვნისო.

„მაგრამ დიდი დავითი შორს იყო საქმისაგან, რომ გადაეცა იმპერატორისათვის თავისი ქვეყანა, ვინაიდან იყო მოსაზღვრე ქოროხის (აკამპისის) თემისა და მურღულისა; პატრიკმა კონსტანტიმ თავის მხრით გაუგზავნა იმპერატორს ორი წერილი. ერთით აუწყებდა, რომ მან მიანიჭა გურგენს მაგისტროსობა და ამ უკანასკნელმა ეს საიმპერატორო პატივი დიდის მაღლობით მიიღო; მეორეთი უცხადებდა, რომ აშოტმა მას გადმოსცა არტანუჯი და რომ დიდი უთანხმოება არის ჩამოვარდნილი აშოტსა და მის სიძეს გურგენ მაგისტროსის შორის. ამასთანავე ის თხოულობდა, იმპერატორს გამოეგზავნა ციხეში დამხმარე რაზმი და აგრეთვე, თუ შესაძლებელი იყო, დომესტიკი კლასისა. ამ ამბის გამო ივერიელებმა გურგენ მაგისტროსმა და დავით მაგისტროსმა, ძმამ კურაპალატ აშოტისა, მისწერეს იმპერატორს: თუ მისი დიდებულება დაუშვებს ასეთ საქმეს და შეიჭრება მათ ქვეყნის შუაგულში, ისინი უარს იტყვიან თავიანთ სამსახურზე და შეუერთდებიან სარაცინებს, ვინაიდან ჩვენ, სწერდნენ ისინი, ძალგვიძს ომით შევებათ ბერძნებს, გავგზავნოთ ლაშქარი, თუ ამას გვაძულებენ, ციხის და არტანუჯის მხარის წინააღმდეგ და თვით იმპერიის ტერიტორიის წინააღმდეგო.

„ყველაფერი ეს დაწვრილებით ეუწყა იმპერატორს სასწრაფოდ მივლენილი მოხელეებისა და ვიკრიკების პირით და წერილებით. იმპერატორი შეშინდა, ვაი თუ ისინი შეუერთდნენ სარაცინებს და შექმნილ მდგომარეობის გამო სპარსელებიც მათ მიემხრნენო. ამიტომ იმპერატორმა შემდეგი პასუხი გასცა მათ: „მე არასოდეს არ დამივალბებია კონსტანტისათვის იმის ქმნა, რაც მას არტანუჯში ჩაუდენია და არც იმ ქვეყნისაგან ამ ციხის გამოსხმა მიბრძანებია. ეს მისი ჩვეულებრივი ბუნების ჭეშმარიტი უკუღმართობაა“.

„იმპერატორი ამას ივერიელთა დასაკმაყოფილებლად ამბობდა. კონსტანტი მიიღო მისი ბრძანება, საყვედურებითა და ქაღილით აღსაცემ:

„ვინ გრჯიდა ასეთი საქმის ჩადენას?! დაუყონებლივ გამოდი ციხიდან, წამოიყვანე აშოტი, გარდაცვალებული აღარნასე კურაპალატის ძე და მოიყვანე ის აქ, რათა ჩვენ მას მამა-მისის კურაპალატის პატივი ვუბოძოთ“.

„მიიღო თუ არა პატრიკმა კონსტანტიმ ეს წერილი, მან დასტოვა აშოტ კისკასი პატრიკი არტანუჯის სასახლეში და თვით გაემგზავრა დიდი დავითის ქვეყანაში იმ ბრძანების მისაცემად, რომელიც მას ეხებოდა. შემდეგ იგი დაბრუნდა ივერიაში (?) და ჰპოვა ამ საქმის გამო თავმოყრილნი, გურგენ მაგისტროსი და დავით მაგისტროსი, აშოტ კურაპალატის ძმა. ისინი შეედავნენ კონსტანტი პატრიკს და დაუწყეს მას ლანძღვა: „შენ ჩუმ-ჩუმად და ბოროტი აღაძიანი ყოფილხარ, რაკი არ გაგვიმელავენ ჩვენ არტანუჯის ციხის შესახებ. რომ მისი დაპყრობა გინდოდა, რაც მეფის ნების წინააღმდეგ ხდებოდა. ჩვენ ამის გამო მივმართეთ მეფეს და პასუხად მივიღეთ, რომ მეფემ არაფერი იცოდა ამ გარემოების შესახებ, არამედ შენ ჩაიღინე ეს აშოტ პატრიკოსის, კისკასის გულისათვის“. ხოლო კონსტანტიმ თავის დასაცავად მიუგო მათ, რაც შეეფერებოდა, წამოიყვანა აშოტი, ძე ადარნასე კურაპალატისა და მოიყვანა ქალაქში და მას მეფისაგან მიუბოძა კურაპალატობა“ (იხ. ს. ყაუხჩიშვილი; გვ. 254—255).

ეს უკანასკნელი ფრაზა ს. ჯანაშიას სხენაირადა აქვს გაგებული. ის სწერს: „და წამოიყვანა თან კონსტანტიმ აშოტი, ადარნასე კურაპალატის ძე, და ჩაიყვანა იგი დედაქალაქში, სადაც მას მეფემ კურაპალატობა მიანიჭა“ (გვ. 74). ამრიგად, გამოურჩეველი რჩება, რომელ ქალაქში მიუნიჭებიათ აშოტისათვის კურაპალატის ხარისხი—არტანუჯში თუ კონსტანტინეპოლში. ერთი მხრივ თითქოს მართალია ს. ჯანაშიას ინტერპრეტაცია, რადგან იმპერატორის ბრძანება იყო აშოტი კონსტანტინეპოლში მიეყვანათ და მის ელჩს ეს ბრძანება უნდა აესრულებინა. მაგრამ მეორე მხრივ ტექსტის სათანადო ადგილის დაწერილობა ისეთია, რომ აქ დედაქალაქი, კონსტანტინეპოლი არ უნდა იგულისხმებოდეს, ვინაიდან სიტყვა „პოლი“ მცირე ასოთი იწყება და არა მთავრულით, როგორც დედაქალაქის დაწერილობას შეეფერებოდა. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ კურაპალატობა აშოტისათვის კონსტანტი ელჩს მიუნიჭებია, მეფის სახელით, ქალ. არტანუჯში.

ისიც საფიქრებელია, რომ აშოტი თუ კონსტანტინეპოლს წავიდოდა, ეგებ ის უკან აღარც გამოეშვათ, ვინაიდან იმპერატორი უკმაყოფილო იყო მისი მოქმედებისა. სომხეთის ისტორიაში ამ მხრივ ერთი მშვერმეტყველი მაგალითი მოვეპოვებთ: ანისის მეფეს გაგიკს დაეინებით იწვევდნენ კონსტანტინეპოლში, ბოლოს იგი ჩავიდა იქ, მაგრამ უკან დაბრუნების ნება აღარ მისცეს და ამასობაში ანისის ანექსიაც მოახდინეს.

ზემოხსენებულ ამბებში გაუგებარი და ბუნდოვანია ის ადგილი, სადაც კონსტანტინე გვამცნევს, ადარნასე III კლარჯის შეილებს მამა მათის გარდაცვალების შემდეგ უთანხმოება ჰქონდათ თავიანთ ბიძაშვილთანო (კონსტანტინე, გვ. 209—210; ბროსე, Additions, გვ. 150; ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 251). მაგრამ კონსტანტინესავე ზემოაღნიშნული გენეალოგიის მიხედვით, ადარნასეს შეილების არც ერთს ბიძას ძე არა ჰყავს, ხოლო აშოტ კისკასს ჰყავს ასული. კონტექსტი გულისხმობს გურგენ III; ესე იგი ადარნასეს შეილების ბიძას, რომელსაც უნდა მიეღო მაგისტროსობა (იხ. ტაბულა II) და არა ბიძაშვილს. ეს სამართლიანად აღნიშნა ბროსემაც (Add., გვ. 150, შენიშვ. ბ).

თუ ეს ასეა, აქაც კონსტანტინე შემცდარი ყოფილა.

აგრეთვე ბუნდოვანია ის აღგილი, სადაც დავით მაგისტროსის, აშოტ IV კურაპალატის ძმის, შიკითხვის საპასუხოდ კონსტანტი აცხადებს, გურგენისათვის მაგისტროსობის მინიჭების შემდეგ მე წავალ დავით მაგისტროსის სანახავად. აქ, რასაკვირველია, შემკითხველის, დავით მაგისტროსის სანახავად წასვლა არ იგულისხმება და ბროსე მართებულად აღნიშნავს, რომ საუბარია დავით დიდის, სუმბატ I ძის შესახებ (გვ. 152, შენიშვნა 2). ეს რომ ასეა, იქიდან ჩანს, რომ კონსტანტი მართლა გაემგზავრა დავით დიდის ქვეყანაში გურგენისათვის მაგისტროსობის მინიჭების შემდეგ. მაგრამ კონსტანტინე პორფიროგენეტი სუმბატ I არტანუჯელის შვილების ჩამოთვლის დროს, როგორც ზემოთ დავინახეთ, დავით I მამფალს მაგისტროსად არ იხსენიებს, ოღონდ დიდს უწოდებს, ხოლო მის ძმას ბაგრატ I მამფალს კი მაგისტროსად იხსენიებს. უნდა ვიფიქროთ, რომ დავით დიდიც მაგისტროსი ყოფილა.

ამას გარდა გაუგებარია კონსტანტინეს სიტყვები, დავით დიდის ქვეყნიდან კონსტანტი ივერიაში დაბრუნდაო,—თითქოს დავით დიდის ქვეყანა ივერიაში არ ყოფილიყოს. ის ალბათ კლარჯეთიდან ან სამცხიდან დაბრუნდა ტაოში, იქიდან წაიყვანა აშოტ კურაპალატი, შეიყვანა არტანუჯში და იქ მიაჩიქა, იმპერატორის სახელით, კურაპალატობა.

კონსტანტინეს გურგენ მაგისტროსი არის კლარჯეთის შტოს გურგენ IV, დიდი ერისთავთ ერისთავი, ადარნასე II ძე. ეს გურგენი გარდაიცვალა 941 წლის 14 თებერვალს (იხ. ტაბ. I). მას სიტყვაძვირი სუმბატ დავითის ძეც კი ღიად ქებით იხსენიებს (იხ. § 62). კონსტანტინე პორფიროგენეტი ამ გურგენს არ იცნობს, კლარჯეთის შტოიდან მისთვის ცნობილია მხოლოდ სუმბატ I შთამომავლობა, რომელშიც აღნიშნული ჰყავს მართლა ერთი გურგენი, სუმბატ I შვილიშვილი, ადარნასე III კლარჯისა და აშოტ კისკასის ძმა (იხ. გენეალოგია, გვ. 28). კონსტანტინეს გავონილი აქვს, რომ აშოტ კისკასმა გურგენ მაგისტროსს მიათხოვა ქალი და რაკი მას სხვა რომელიმე გურგენის შესახებ ცნობა არა ჰქონდა რა, მან ეს გურგენი მიიჩნია მაგისტროსად და აშოტ კისკასის სიძე, თუმცა კონსტანტინესავე ცნობის ზოგი აღგილი საკმაოდ ნათლად გვიჩვენებს, რომ აშოტ კისკასის სიძე სხვა გურგენი უნდა იყოს და გურგენ მაგისტროსი კი სხვა. მაგრამ საერთოდ ყველაფერი ეს ბურუსითაა მოცული და ბროსემაც იმე გაიგო, თითქოს სუმბატ III კლარჯის ძმა იყოს გურგენ მაგისტროსი და აშოტ კისკასის სიძე. ბროსემ კონსტანტინეს ეს ცნობა მიიღო, მარკვარტმა კი სამართლიანად აღნიშნა, რომ კონსტანტინეს გურგენ მაგისტროსი, აშოტ კისკასის სიძე, არის გურგენ ერისთავთ ერისთავი, ადარნასე II ძე, და არა აშოტ კისკასის ძმა.

ამას ეთანხმება ს. ჯანაშიაც, რომელსაც სუმბატ დავითის ძის ქრონიკაში მოხსენებულ გურგენთა საკითხი ვრცლად და დეტალურად აქვს განხილული. განსვენებული აკადემიკოსის ნაშრომის ეს ნაწილი დიდად საყურადღებოა და მისი აღნიშნული დებულება საკვებით დასაბუთებული. ამი-

ტომ ამის შესახებ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ (იხ. მისი წერილის გვ. 79-85).

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობისა და გენეალოგიის მეორე, ყველაზე დიდი შეცდომა, იმაში მდგომარეობს, რომ, როგორც აღვნიშნეთ, კონსტანტინემ კლარჯეთის შტოს ადარნასე II კურაპალატის, ქართველთა მეფის შვილები—დავით ქართველთა მეფე (+ 937), აშოტ IV კურაპალატი (+ 954), ბაგრატ მაგისტროსი (+ 945) და სუმბატ I კურაპალატი (+ 958)—გადიტიანა კლარჯეთის შტოში და ადარნასე III კლარჯის შვილებად მიიჩნია, მიუხედავად იმისა, რომ ადარნასე III კლარჯი ბავშობიდანვე ბერად იყო შემდგარი, ბასილის სახელით, და მას ცოლი არ ჰყოლია.

მართალია, კონსტანტინე ადარნასე II ქართველთა მეფის მეოთხე შვილს სუმბატს არ ასახელებს და მართო სამ შვილს იხსენიებს, მაგრამ მისივე მეორე ცნობით მტკიცდება, რომ ადარნასეს მეოთხე შვილიც ჰყოლია. ეს ჩანს იმ ადგილას, სადაც კონსტანტინე მოგვითხრობს, რომ გურგენმა თავისი უმადლესი მსახური გაუგზავნა იმპერატორს მდიდრული საჩუქრებით, რათა გამოეთხოვა მისგან კურაპალატობა ან მაგისტროსობა და ამის გამო ოთხ ძმას, ადარნასე კურაპალატის შვილებს, ექვი დაებადათ, გურგენი კურაპალატობის მიღებას ხომ არ იმედოვნებო.

კონსტანტინეს ამ შეცდომამ დავთარი აუბნია ბროსეს და მარკვარტს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგიის შედგენაში. ბროსემ ორივე გენეალოგიის არსებობა ფაქტად მიიღო და აღნიშნა თავის ტაბულაზე როგორც კონსტანტინეს, ისე სუმბატის გენეალოგია (იხ. H. G., II, 1, p. 622-623).

იგივე გაიმეორა, ბროსეს მიხედვით, დ. ბაქრაძემაც ვახუშტის ისტორიის დამატებაში (გვ. 320).

ბროსეს ასეთი გენეალოგიის მიღება დიდ უხერხულობას იწვევდა. გამოდიოდა, რომ შეათე საუკუნეში, 923 წლიდან 958 წლამდის ტაო-კლარჯეთს ერთი მხრივ განაგებდნენ ადარნასე II ქართველთა მეფის და კურაპალატის შვილები, დავით I ქართველთა მეფე (+ 937), ბაგრატ II მაგისტროსი (+ 945), აშოტ IV კურაპალატი (+ 954) და სუმბატ I კურაპალატი (+ 958) და იმ დროის ყველა ისტორიული ნამოქმედარი მათ უნდა მიეწეროს, ხოლო ყველა მომდევნო მეფე ქართლისა და საქართველოსი მათი შთამომავალი ყოფილა; მაგრამ მეორე მხრივ და იმავე დროს კლარჯეთში ვხედავთ ადარნასე III კლარჯის სამ შვილს, რომელთაც იგივე სახელები ჰქვიათ და იგივე პატივები აქვთ, რაც ადარნასე II ქართველთა მეფის შვილებს (მეოთხე შვილის სახელი, როგორც აღვნიშნეთ, მოხსენებული არ არის, მაგრამ იგულისხმება სუმბატ I კურაპალატი) და ეს სამივე თითქოს საღათას ძილით არის შეპყრობილი და იმ დროის რთულ ისტორიაში არავითარ მონაწილეობას არ იღებს. მათ თითქოს არც შთამომავლობა ჰყავთ, ყოველ შემთხვევაში, კონსტანტინე ამას არ აღნიშნავს.

ეს შეუსაბამობა ადვილად შენიშნა მარკვარტმა, რომელსაც ერთ-ერთი გენეალოგია უნდა მიეჩნია სამართლიანად, ან კონსტანტინესი, ან „ქართლის ცხოვრებისა“, ე. ი. სუმბატ დავითის ძისა; ან ერთი უნდა ეცნო ისტორიულ

შეშარიტებად, ან მეორე. მან ქეშარიტად სცნო კონსტანტინე პორფირო-გენეტის გენეალოგია და ამით უფრო დიდა შეცდომა ჩაიდინა, ვიდრე ბროსემ, რომელმაც, ყოველ შემთხვევაში, სამართლიანად გამოიყვანა ეს ოთხი ძმა იმ დროის ისტორიის მოქმედ პირებად და მომდევნო მეფენი ადარნასე II ქართველთა მეფის შთამომავლებად მიიჩნია.

მარკვარტმა კი საქართველოს მომდევნო მეფენი ადარნასე III კლარჯის, ბერობაში ბასილის, შთამომავლებად დასახა და საქართველოს მეფეთა გენეალოგია ამით ყირაზე დააყენა (იხ. ტაბულა მის დასახელებულ ნაშრომში, გვ. 434, 435); ადარნასე II ქართველთა მეფეს მარტო ერთი ძე, დავითი დაუტოვა და ერთი ასული—კონსტანტინე მეგრელთა (resp. აფხაზთა) მეფის მეუღლე, ისიც მხოლოდ იმის მიხედვით, რომ მათ იხსენიებს სომეხთ კათალიკოსი იოანე დრასხანაკერტელი (იქვე; გვ. 435).

ზედმეტია იმის მტკიცება, რომ მეათე საუკუნის ტაოს მმართველნი—დავით I ქარველთა მეფე (+937), ბაგრატ II მაგისტროსი (+945), ამოტ IV კურაპალატი (+954) და სუმბატ I ანთიპატოს-პატრიკი და შემდეგ კურაპალატი (+958)—ადარნასე II ქარველთა მეფის შვილებია და არა ადარნასე III კლარჯის, ბერობაში ბასილისა. საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ იშხნის ტაძრის ეკვდერის წარწერაში ყველა ესენი მოხსენებული არიან ადარნასე II ქართველთა მეფის შვილებად. ამიტომ გამორკვეულად უნდა ჩაითვალოს, რომ ის, რასაც კონსტანტინე პორფიროგენეტი ამბობს ადარნასე III კლარჯისა და მისი შვილების შესახებ, გულისხმობს ადარნასე II ქართველთა მეფის შვილებს. სხვათა შორის, ჩვენს II ტაბულაზე ამის მიხედვით არის აღნიშნული ადარნასე II ქართველთა მეფის ცოლის ვინაობა და აგრეთვე ვინაობა სხვა ბაგრატიონთა ცოლებისა, რომელნიც სუმბატ დავითის ძეს ნახსენები არა ჰყავს.

6. ჯუანშერის ცნობა პირველი ბაგრატიონის ქართლში მოხვლას შესახებ

სუმბატ დავითის ძეს, როგორც აღვნიშნეთ, ქართლის დიდ ერისთავთა სია „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკიდან აქვს ნასესხები, მაგრამ მან პირველი ერისთავი გუარამ კურაპალატი პირველ ბაგრატიონად გამოაცხადა. „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკის ცნობებით ისტორიკოსი ჯუანშერიც სარგებლობს, მაგრამ გუარამ კურაპალატი ბაგრატიონად სრულიადაც არ იხსენიება მის ქრონიკაში და ეს გასაგებია, ვინაიდან ჯუანშერმა კარგად იცოდა, თუ ვინ იყო პირველი ბაგრატიონი და როდის მოვიდა ის ქართლში. ჯუანშერი თავისი ქრონიკის ერთ ადგილას მოგვითხრობს:

„გარდამოვიდა არჩილ ეგრისით და დაჯდა ნაციხვარსა კიდრისასა. მაშინ მოვიდა მისსა მთავარი ერთი, რომელი იყო ნათესავითაჲნ დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე, ძისწული¹ ადარნასე ბრმისა, რომლისა მამა მისი მხახებულ იყო ბაგრატიონიანთაღვე და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერისთავად არეთა სომხითისათა და ტყვეობასა მას ყრუისასა შთასულ

¹) დედანში სწერია „დასწული“, შესწორებულ ქართლს ცხოვრებაში „ძისწული“. ერთი-ცა და მეორეც შეცდომაა, უნდა იყოს „ძისწული“.

იყო იგი შვილთა თანა-გუარამ კურატპალატისა კლარჯეთს და მუნ დარჩომილ იყო. ითხოვა არჩილისაგან და ჰქუა: „უკუეთუ ინებო და მყო მე ვითარცა მკვლრი შენი, მომეც მე ქუეყანა“—და მისცა შულავერი და არტანი“ (მარიამ. ვარიანტი, გვ. 209; ანასეული, 154).

აქედან ცხადია, რომ პირველი ბაგრატიონი ადარნასე მოსულა კლარჯეთიდან და მას უთხოვია არჩილ მეფისაგან ქვეყანა, რათა გამხდარიყო მისი მოყმე, ვასალი. არჩილს შეუწყენარებია ადარნასეს თხოვნა და მიუცია მისთვის შულავერი და არტანი.

ადარნასეს მამას ცოლად ჰყოლია ბაგრატიონისავე ასული და იგი დადგენილი ყოფილა ერისთავად „არეთა სომხთისათა“, მაგრამ მურვან ყრუს მიერ ქვეყნის აწიოკების დროს წასულა კლარჯეთს, გუარამ კურატპალატის შვილებთან და იქ დარჩენილა.

იმავე ჯუანშერის ცნობით, ადარნასე ბრმას ჰყოლია კიდევ სამი ძმისწული და ისინიც არჩილს სამეფლობელოში შემოიხზნულან: „ხოლო ძმისწულნი ადარნასე ბრმისანი, რომელთა დასწუნეს მამის ძმის თუალნი, წარმოვიდეს ტარონით შაკისად სამნი ძმანი და დაემკვდრეს მუნ ბრძანებითა არჩილისითა, რამეთუ ყოველი პირი კაცკასისა, რანით კერძო, უმკვდრო ქმნილ იყო, ხოლო ჰერეთი და კახეთი ქალაკთა და ტყევაგან უკეთ დარჩომილიყო, და დაემკვდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის“ (მარიამ. ვარიანტი, გვ. 210; ანასეული, 155).

შემდეგ „მატიანე ქართლისაჲ“ მოგვითხრობს, რომ მთავარმა ჯუანშერმა, მეფე არჩილ II შვილმა, „შეირთო ცოლად ნათესავი ბაგრატიონიანთა, ასული ადარნასესი, სახელით ლატავრი, და აბრალა დედამან მისმან მოყუანება მისი ცოლად, არა თუ კეთილად მეცნიერ იყო, ვიდარმედ არიან ივინი ნათესავნი დავით წინასწარმეტყუელისანი, რომელი იგი მამად ღეთისად კორციელად იწოდა, და ვითარ იხილა ძის ცოლი, შეწყუარდა იგი, აკურთხა და დალოცა“ (მარიამ. ვარიანტი, გვ. 218; ანასეული, 164).

ამ განცხადების მიხედვით ჯუანშერის ღელას თავისი შვილის ბაგრატიონის ქალთან დაქორწინებაში ე. წ. „მეზალიანსი“ დაუნახავს, ესე იგი არა შესაფერისი გვარის ქალის შერთვა. ეს ცნობა საყურადღებოა ბაგრატიონთა წარმოშობის ლეგენდის საკითხის თვალსაზრისით. თუ კი დედოფალმა არ ძეგლდა, რომ ბაგრატიონთა სახლი დავით წინასწარმეტყუელის შთამომავალია, ჩანს, ეს ლეგენდა მაშინ სულ ახალი შეთხზული ყოფილა და, ყოველ შემთხვევაში, იგი წარმოშობილი უნდა იყოს არა უადრეს მერვე საუკუნისა.

თუ ვინ ყოფილა ის ადარნასე, რომელიც მეფე არჩილ II ვასალი გამხდარა და რომლის ქალიც შეურთავს მთავარ ჯუანშერს, ამას გვიამბობს სომხის ისტორიკოსი ვარდან დიდი, რომლის გადმოცემითაც ადარნასე იყო ძე ვასაკისა, სომხის მთავრის აშოტის შვილისა. ეს აშოტი დაბრძანებულ იქნა თავადი მამიკონიანების მიერ 758 წელს, მაგრამ ამ უბედურების შემდეგაც მან 13 წელს იტოცხლა და გარდაიცვალა 761 წელს (მარკვარტს. ეს აშოტი პატრიკიოსის ხარისხით ჰყავს აღნიშნული).

აშოტს, გარდა ვასაკისა, რომელიც ქართველი ბაგრატიონების მამამთავარი გამხდარა, ჰყავდა მეორე შვილი, სუმბატი, სომეხთა ბაგრატიონების მამამთავარი¹.

ქართულ წყაროში სახელები არეულია (ეტყობა, ვადამწერის მიერაც), მაგრამ სწორად არის აღნიშნული ადარნასეს ჩამომავლობა ბრმა წინაპარისაგან, ხოლო ეს ბრმა წინაპარი ყოფილა აშოტი და არა ადარნასე.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს პირველი ბაგრატიონი ადარნასე თავისი ნებით კი არ მოსულა არჩილ მეფესთან, არამედ იძულებული ყოფილა დაეტოვებინა თავისი მიწა-წყალი სხვა ბაგრატიონების, ან, შეიძლება, მამიკონიანების ძალმომრეობის გამო: იმ დროს სომხეთში გაუთავებელი ბრძოლა იყო ფეოდალთა შორის. ხოლო რომ ადარნასე ტაო-კლარჯეთის სამფლობელოს მონაწილე და იქიდან ძალიდ გამოძევებული ყოფილა, ეს კარგად ჩანს „მატიანე ქართლისაჲ“-ს შემდეგი მოთხრობიდან:

„სიცოცხლესავე ჯუანშერისა იცუალა ადარნასე ბაგრატიონმან ნსმალი (ნასამალი) კლარჯეთისა, შეეშეთისა და აჭარისა, ნივალისა, ასისფორისა, არტანისა და ქუეშოსა ტაოსა და აწ ციხეთაგანცა, რომელნი ჰქონდეს შვილისშვილთა ვახტანგ მეფისათა, (და ამისა შემდგომად) წარვიდა ადარნასე კლარჯეთად და მუნ მოკუდა“ (მარიამ. ვარიანტი, გვ. 218-219; ანასეული, გვ. 161-162).

ეტყობა, ადარნასეს ქართლში დიდი გავლენა მოუპოვებია—ჯერ როგორც არჩილ მეფის ერისთავს და შემდეგ როგორც ჯუანშერ მთავრის სიმამრს—და მით საშუალება მიუძეოდა თავისი შვილის აშოტისათვის გამხდარიყო ქართლის დიდი ერისთავი, ხოლო თვითონ კვლავ დაპატრონებია, ძალით თუ ნებით, იმას, რაც ეკუთვნოდა ტაო-კლარჯეთში და საზოგადოდ ზემო ქართლში; წასულა კლარჯეთში და იქ გარდაცვლილა.

იმ დროს ქართლი არაბებს ემორჩილებოდა და მათი ხალიფის ნებადაურთველად ქართლის მთავრად ანუ ერისთავად ვერავინ გახდებოდა. და მართლაც, სომეხთა ისტორიკოსი ვარდან დიდი გვამცნებს: „ისმაიტელთა უფალმა იბერიის ქვეყანა მისცა აშოტს, შვილსა ადარნასესი, ვასაკის ძისა, რომელიც (ვასაკი) იყო შვილი სომეხთა თავადის აშოტისა“².

ამრიგად, აშოტი არის შვილი ადარნასე ბაგრატიონისა, რომელიც სომეხთა მთავრის აშოტის შვილიშვილი იყო და რომელიც გახდა მეფე არჩილ II-ს ვასალი. მისი გენეალოგია ასეთია:

აშოტ პატრიკიოსი, სომეხთა მთავარი (+761).

↓
ვასაკი

↓
ადნერსე ანუ ადარნასე,
მეფე არჩილ II-ს ვასალი.

↓
აშოტ I დიდი, კურაპალატი.

¹ იხ. „История Вардана Великого“, перевод Эмина, Москва, 1861. გვ. 95, 104, 125, შენიშვნა 353,

² Op. cit., გვ. 98.

სუმბატ დავითის ძემ აშოტ I დიდი კურაპალატი, როგოც აღენიშნეთ, ტენდენციურად დაუკავშირა გუარამ I ერისთავ-კურაპალატის შთამომავლობას. მართალია ს. კაკაბაძეც, როდესაც არ სცნობს ამ დაკავშირებას (საისტორიო კრებული, II, 1928, გვ. 49).

7. ბაგრატიონთა გვარის წარმოშობის ლეგენდები სომხურ წყაროებში და ამ საკითხის გაშუქება თანამედროვე მეცნიერებათა მიერ

ბაგრატიონთა დინასტია საერთოა სომხებისა და ქართველებისათვის. მათი გამთავრება სომხეთშიცა და ქართლშიც არაბთა ბატონობის დროს მოხდა, მერვე საუკუნეში და უნდა ვიფიქროთ, რომ სწორედ მაშინ გაჩნდა ქართული ლეგენდა მათი წარმოშობის შესახებ.

მაგრამ ეს პირველი ლეგენდა ქართულ წყაროებს არ შემოუნახავთ. იგი დატული აქვს ბიზანტიის მეფეს კონსტანტინე პორფიროგენეტს. სუმბატ დავითის ძემ ეს უძველესი ლეგენდა ტენდენციურად შესცვალა.

სომხეთში ბაგრატიონთა გვარს მერვე საუკუნემდისაც ერთი პირველთაგანი ადგილი ეჭირა და ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ პირველი, უძველესი სომხური ლეგენდა მათი წარმოშობისა მერვე საუკუნემდისაც არსებობდა, ხოლო მეორე, უფრო ახალი ვარიანტი ლეგენდისა ეკუთვნის ბაგრატიონთა სომხეთში გამთავრების დროის ისტორიკოსს მოსე ხორენელს. ეხლა უკვე მტკიცედ და დადგენილი, რომ მოსე ხორენელის ისტორია დაწერილია არა უადრეს მერვე საუკუნისა; ზოგი მას მეცხრე საუკუნეს მიაწერს.

პირველი სომხური ლეგენდის ავტორი ცნობილი არ არის. ერთი უსახელო ისტორიკოსი ანუ ანონიმი გადმოგვცემს, თითქოს ბაგრატიონთა გვარი მომდინარეობდეს ჰაიკ-ისაგან, სომეხთა ეპონიმური მამამთავრისაგან. ამ ცნობის სასტიკი წინააღმდეგია მოსე ხორენელი, რომელიც სთხოვს თავის პატრონს—რა თქმა უნდა, ბაგრატიონს—არ ირწმუნოს ეს სულელური ცნობა, რომელშიაც სიმართლის ნასახიც არ მოიპოვება. მისი გადმოცემით, სომეხთა მეფემ ჰარაჩაიმ გამოსთხოვა ბაბილოვანის მეფეს ნაბუქოდონოსორს ერთი წარჩინებული ებრაელი ტყვე, სახელად შამბათი (სუმბათი), მოიყვანა იგი სომხეთში და დიდის პატივით დაასახლა. ამ შამბათის ერთ-ერთი შთამომავალი იყო ბაგრატი, რომლისგანაც მომდინარეობენ სომეხთა ბაგრატიონები ანუ ბაგრატიუნები.

სომეხთა მეორე მეფემ, არშაკუნიანმა ვალარშაკმა უბოძა ბაგრატს თავადირის პატივი, რომლითაც მას მიანიჭა მემკვიდრეობითი უფლება სომეხთა მეფეებისათვის გვირგვინის თავზე დადგმისა და დანიშნა ის თავის მოადგილედ და ასპეტად რამოდენიმე ათი ათასი ჯარისა სომხეთის დასავლეთ ნაწილებში, სადაც უკვე აღარ ისმოდა სომხური ენა¹.

¹ „История Моисея Хоренского“, I, 22; II, 2. Jean-Catholicos, Histoire d'Arménie, par M. U, Saint-Martin, Paris, MDCCXLI, p. 15; Brosset, „Additions“... p. 140-144.

პროფ. ნ. აღონციის აზრით აქ გამოსკვევის შემდეგი ისტორიული ფაქტი: სომეხთა მეფის ტიგრან დიდის ერთ-ერთი მხედართმთავარი, სახელად Bagadates (სომხურად Bagarata), დანიშნული იყო სირიისა და კილიკიის სტრატეგად (მხედართმთავრად) და მართავდა ამ მხარეებს 14 წელს, მაგრამ, ლუკულის გამარჯვების შემდეგ (ძვ. წ. 70 წელს), ის გაეშურა ტიგრანის სამეფოდ და სირია ისევ დაუბრუნდა სელევკიდებს. ტიგრანის ეს მხედართმთავარი, აღონციის აზრით, უნდა იყოს სომეხების ბაგრატიონების ანუ ბაგრატიონების მამამთავარი¹.

ეს აზრი ყურადღების ღირსია და ამიტომ მის შესახებ ცოტა უნდა შევჩერდეთ.

ბაგრატიონთა წარმოშობის საკითხი აინტერესებდა როგორც ძველ სომეხს, ისე ძველ ქართველ მემამულეებსა და ისტორიკოსებს. ამ ინტერესის შედეგია ის ზღაპრული მოთხრობანი ანუ ლეგენდები, რომელნიც ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ.

ამ სომხურსა და ქართულ ლეგენდებს საერთო ისა აქვთ, რომ თითქოს ბაგრატიონები ებრაელთა ტომიდან მომდინარეობდნენ. ქართველების თქმით ისინი შთამომავლობენ დავით მეფე წინასწარმეტყველისაგან (მისი უკანონო ცოლის, ური დედაკაცის მეშვეობით), ხოლო მოსე ხორენელის თქმით, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, სომხის ბაგრატიონები შთამომავალნი არიან ერთი წარჩინებული ებრაელი ტყვის, შამბათისა ანუ სმბათისა, რომელიც სომეხთა მეფემ ჰრაჩიამ გამოიყიდა ბაბილონის მეფის ნაბუქოდონოსორისაგან. რა თქმა უნდა, ყველა ეს ზღაპრული გადმოცემანი ჩვენ უნდა უკუვადგოთ და ბაგრატიონთა წარმოშობა უნდა ვეძიოთ იმ ადგილის მკვიდრ ტომში, რომელიც მათ პირველსა ცხოვრების წარმოადგენდა. ეს ადგილი იყო ტაო-ისპირი, მდინარე ჭოროხის შუა და ზემო წელი. ბაგრატიონთა თავდაპირველ სამშობლოდ სწორედ ამ ტერიტორიას გულისხმობს სომხის ისტორიკოსი ფავსტოს ბიზანტიელიც. ის სავანგებოდ აღნიშნავს სპერს (ქართველების ისპირს), როგორც ბაგრატიონების სამშობლოს. აქ იყო, მისი გადმოცემით, მათი გამაგრებული ქალაქი სემბატოვანი, აშენებული სუმბატ ბივირტის ძის მიერ, რომელიც მოხსენებულია ქართლის ცხოვრებაში, ქართველთა მეფეების, აზოკისა და არმაზელის მეფობის დროს, სახელწოდებით „სუმბატ-ბივირტიანი“².

ისპირი ანუ სპერი ძველთაგანვე დასახლებული იყო ქან-ლაზთა ტომით, მაგრამ შემდეგ იგი ერთხანს სომეხთა მიერ დაპყრობილი და ნაწილობრივ გასომეხებულიც იყო—ისევე, როგორც მისი მოსახლერე მხარე ქალდეა ანუ ხალდეა—ხალიბების, კან-ლაზთა მეტოყრების ქვეყანა, რომელიც ვრცელდებოდა ისპირიდან ტრაპიზონამდის და მის მიდამოებამდის. პლინიუსს მეორის ცნობით, აქ სომეხ-ხალიბთა შერეული ტომიც გაჩენილა („Gens Armeno-Chalybes“).³

თუ მხედველობაში მივიღებთ ნ. აღონციის აზრს, რომ ბაგრატიონების საგარეულო სახელი ტიგრან I მხედართმთავრის, ბაგრატისაგან წარმოდგა, მა-

¹ Н. Адонн. „Армения в эпоху Юстиниана“. С-Петербург, 1909. стр. 413.

² Brosset. „Additions..“ p. 141; ფავსტოსი, V.

³ „Naturalis Historia“ VI, 12.

შინ უნდა ვითქროთ, რომ ეს ბაგარატა ჭანეთის დიდებულთაგანი ანუ ერისთავი უნდა ყოფილიყო და მას უნდა ჰქონოდა ჩაბარებული ჭანეთის დასავლეთით მდებარე პროვინციები, რომელნიც დროებით ტიგრან I-მა დაიპყრო.

აკად. ნ. მარცი იმ აზრისა იყო, რომ სომეხთა და ქართველთა ბაგარტიონები ჭან-ლაზთა ტომის შთამომავალნი იყვნენ. ამის შესახებ მე მასთან არა ერთხელ მქონია საუბარი და მას ყოველთვის უთქვამს, რომ ამ საკითხს ის საგანგებო სტატიას მიუძღვნის. მაგრამ არ ვიცი, მოასწრო მან ამ სტატიის დამზადება თუ არა. ყოველ შემთხვევაში, დღემდის გამოცემულ მის ნაშრომებში ვერაფერ ვერ დამიდასტურა აღნიშნული აზრი; შეიძლება მის გამოუცემელ ნაშრომებში აღმოჩნდეს. მაგრამ, ესეც რომ არ იყოს, ნ. მარცის აზრი ბაგარტიონთა წარმოშობის შესახებ კარგად გამოსკვივის მისი ღირსეული მოწაფისა და ახლობელი ენერგიული თანამშრომლის ამჟამად აკადემიკოს ი. ორბელის ერთ ბროშურაში (იხ. И. Орбели. „Развалины Ани“, СПб., 1911), რომელშიც ის სწერს:

„Ани получил значение города лишь после того, как он оказался в руках пришлого (вероятно — из страны лазов), но щедро одаренного созидательной силой рода Багратидов или Багратуни, как они назывались в Армении. Удивительно многочисленные, энергичные и неутомимые члены этого обширного рода всюду, куда только они являлись, умели объединять разрозненные местные силы и создавали более или менее крупное целое“ (გვ. 8).

ღიახ, ბაგარტიონთა გვარი ჭან-ლაზთაგან უნდა იყოს წარმოშობილი. ჭან-ლაზთაგან მომდინარეობენ არა მარტო ბაგარტიონები, არამედ მათი დაუძინებელი მტრებიც, სომეხი მამიკონიანები და ქართველი ჭან-ბაკურ — ორბელიანებიც, ანუ ჯამბაკურ-ორბელიანები. ქართული ჭან-ბაკური შემდეგ შეცდომით ჩინ-ბაკურად იქცა, ამასვე უღრიდა სომხური ჩენ-ბაკური და წარმოიშვა ლეგენდა, ვითომც მამიკონიანების წინაპარნი მამა-კი და კონაკი ჩინეთიდან ვაჩნდნ ტაოში. ნ. აღონციის სამართლიანის განმარტებით მამა-კი ქართული სიტყვის მამა-საგან წარმოსდგა და თვით მამიკონიანები ისტორიკოსის ფაუსტის სიტყვით თავმოწონებით აღიარებდნენ, რომ იგინი ჭანეთის მეფეებისაგან მომდინარეობენ¹.

ნ. აღონციც სამართლიანად აღიარებს სომეხი თავადების, მამიკონიანების და ქართველი თავადების, ორბელიანების ჭანურ წარმოშობას, ხოლო ბაგარტიონთა წარმოშობას კი, მისი აზრით, ადგილი უნდა ჰქონოდა უფრო ირანის ანუ ათროპატენეს საზღვარზე სომხეთისა.

ბაგარტიონთა სამშობლოდ აღონცი უფრო ბაგარავანდის პროვინციას მიიჩნევს (რომელიც აირარატის სამხრეთით მდებარეობს) და აგრეთვე კანტონ კოგს თავისი ციხე-სიმაგრით დარონკითურთ (ეხლა ბაიაზეთი), რომელიც, მისი სიტყვით, სომეხ ბაგარტიონთა საგვარეულო სამარხი იყო. ისპირი კი, აღონციის აზრით, იყო ის ადგილი, საიდანაც ბაგარტიონები სომხეთში იბერიაში, საქართველოში, გადმოვიდნენ (Op. cit., გვ. 307—308; 412—413).

¹ ნ. აღონცი, opus cité, გვ. 402—404. უფრო ვრცლად ლეგენდა ისტორიკოს სტეფანოს ორბელიანს აქვს მოთხრობილი (იხ. ბრუსე. Additions, გვ. 213—214).

მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ როგორც სომეხი, ისე საზოგადოდ ქართველი ბაგრატიონების საგვარეულო სამარხი ხშირად იცვლიდა ადგილს და ეს საკითხს ვერ გადასწყვეტს.

ციხე-სიმაგრეებიც ტაო-ისპირში არა-ნაკლები იყო. რად ღირდა, მაგალითად, თუნდაც მართო კალმახის ციხე და ისპირის (ბაიბურთის) პირველხარისხოვანი სიმაგრე?!

დ. ბაქრაძეს თავის „საქართველოს ისტორიაში“ (ტფილისი, 1889 წ., გვ. 188—189) მოჰყავს ბროსეს და ლუკა ინჯიჯიანის მიერ სომეხ ბაგრატიონთა შესახებ შეკრებილი ცნობები, რომელთა მიხედვითაც ისინი განაგებდნენ სპერის (ისპირის) მხარეს, ისხდნენ სემბატოვანში, იქიდან განავრცელეს X საუკუნეში ნათესაური კავშირი და უფლება აფხაზეთის მეფეებთან და საქართველოს მეფეებად დასხდნენ.

დ. ბაქრაძე იქვე დასძენს:

„აქ ჩვენის მხრით უნდა შევნიშნოთ, რომ, თუცა ნათესავეურ კავშირს სომხთის ბაგრატიონებისას საქართველოს ბაგრატიონებთან ჩვენ არ უარყოფთ, მაგრამ როდის და რა გვარად იწყობა ეს კავშირი, ამის შეურყვევლს საფუძველს არ გვაძლევნ ის ცნობანი, რომელნიც ბროსეს მოჰყავს და რომელნიც ჩვენს წარმოდგენაში ზღაპრულის თვისებისანი არიან. მფლობელობა სომხთის ბაგრატიონებისა მე X საუკუნემდე ტაოს-კარში ანუ აწინდელს ქოროხის ხეობაში არა თუ საეკვოა, არამედ არხეოლოგიურის ფაქტების წინააღმდეგაც არის, რადგანაც ამ ფაქტების მოწმობით არაერთარი კვალი სომხთის ბაგრატიონთა არსად ქოროხის ხეობაში არა ჩანს, როგორც შემდეგ ვნახავთ, არც მე-X საუკუნეში, არც იმის წინაღ“ (გვ. 189).

აკად. ივ. ჯავახიშვილი თავის ნაშრომებში დაწვრილებით მოგვითხრობს ქართველ ბაგრატიონთა ისტორიას, მაგრამ მათი გვარტომობის, წარმოშობის შესახებ სპეციალურად არსად ჩერდება.

აკად. ს. ჯანაშია ამ საკითხს ყველაზე უფრო მკაფიოდ და ვრცლად აშუქებს კოლექტიური „საქართველოს ისტორიის“ სათანადო თავში. იგი უდავოდ მიიჩნევს ბაგრატიონთა წარმომავლობას ისპირის ქართველთა ტომიდან. დასახელებული ნაშრომის მესამე გამოცემაში (1948 წლისა) ვკითხულობთ:

„ბაგრატიონების განთქმული საგვარეულო წარმოშობით სპერის (ეხლანდელი ისპირის, ამჟამად თურქეთშია, ქალ. ბაიბურდის მისადგომებში) პროვინციიდან იყო, ამ ძველის-ძველი ქართული თემიდან. თავისი წინდახედული მოქნილი მოქმედებით ბაგრატიონებმა დიდი გავლენა მოიპოვეს მე-8—9 საუკუნეებში. ერთი მათი შტო სომხეთში დაწინაურდა, მეორე—ქართლში. ორივეგან ბაგრატიონებმა მთავრობასა და მეფობას მიაღწიეს, ხოლო საქართველოში სამეფო ხელისუფლება შეინარჩუნეს მე-19 საუკუნის დამდეგამდე“ (გვ. 147).

ამ საკითხს პ. ინგოროყვაძე ეხება¹. მისი აზრით, ბაგრატიონთა სახლი ფრანკოზიანთა ძველი ქართული დინასტიის განშტოება იყო. ინგოროყვა აღ-

¹ იხ. „საქართ. მუხუჟის მოამბე“, XI B, გვ. 318-319.

ნიშნავს, რომ ერთ სომხურ ანონიმურ მოთხრობაში, რომელიც დაცულია სებეოსის მატეანეს შესავალის სახით, ბაგრატიონთა წინაპარი ბაგარატ ფარნავაზი ანად არის წოდებული („ბაგარატ ფარ(ნა)ვაზიანი“). შემდეგ პ. ინგოროყვა ამბობს, რომ ბაგრატიონთა ძირითადი საშობლო იყო სპერდი, რომელიც ქანურ თემს წარმოადგენდა. ამიტომაც, განავრცობს ის, სამართლიანია მოსაზრება აკად. ნ. მარისა, რომელიც ბაგრატიონთა სახლს ქანური წარმოშობის გვარეულობად სთვლის.¹ ამას ავტორი დასძენს, რომ ონომასტიკონი, საგვარეულო სახელები, რომელნიც „ტი“ გრამატიკული ელემენტით თავდებიან (ბაგრა-ტი, სუმბა-ტი, ბივრა-ტი, აშო-ტი-) ქანური მსოფლიოდან მომდინარეობენ; ამგვარი სახელები—რატი, ლიპარიტი—ქანური წარმოშობის ძველ ქართულ გვარში, ქან-ბაკურ ორბელიანთა სახლშიც მიღებული იყო. ამრიგად, ყველა ზემოთქმულის მიხედვით, აზრი ბაგრატიონთა ქან-ლაზთა ტომისაგან წარმოშობის შესახებ სწორი უნდა იყოს.

8. საზოგადო შენიშვნები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ

ტაო-კლარჯეთის პერიოდი, რა თქმა უნდა, არის ერთ-ერთი ხანა აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიისა, როდესაც პოლიტიკური აქტივობის ცენტრი შიდა ქართლიდან და ქვემო ქართლიდან გადავიდა ტაო-კლარჯეთში და საზოგადოდ ზემო ქართლში, რომლის ნაწილსაც შეადგენდა ტაო-კლარჯეთი. ამის მიზეზი იყო, როგორც კარგადაა ცნობილი, არაბთა საამიროს დაარსება აღმოსავლეთ საქართველოს ცენტრში, ტფილისში. ეს პერიოდი იწყება ქართლის პირველი მმართველი ბაგრატიონის, აშოტ I კურაპალატის დროს, მეცხრე საუკუნის პირველ მეოთხედში და თავდება მეფე ბაგრატ III დროს, მეთერთმეტე საუკუნის დასაწყისში. იგი იწყება ერთი პოლიტიკური მოღვაწით, ერთი ბაგრატიონით პატარა სამთავროში და მთავრდება აგრეთვე ერთი პოლიტიკური მოღვაწის მიერ საქართველოს გაერთიანებით, ვინაიდან ბაგრატ III მეფობის ბოლო წლებში საქართველოში მის გარდა აღარცერთი სხვა მმართველი ბაგრატიონი აღარა ჩანს (გიორგი, მისი ძე, ჯერ სრულიად ახალგაზრდაა), ან, ყოველ შემთხვევაში, ისტორიულად ცნობილი არ არის. საქართველოს ყველა მეფენი, ბაგრატიონთა გვარისა, ამ სახელმწიფოს სუვერენობის მოსაზრებამდის, ესე იგი რუსეთთან მის შეერთებამდის, ამ ბაგრატ III-საგან მომდინარეობენ.

ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შთამომავლობა, როგორც აღნიშნულია, ორ შტოდ იყოფა: კლარჯეთისა და ტაოსი. ორივე შტო შეიცავს რვა თაობას და მათში მამაკაცთა საერთო რიცხვი 48 უდრის. ამათგან კლარჯეთის შტოში ირიცხება 25 მამაკაცი, ხოლო ტაოსაში 22 (აშოტ I დიდი, ორივე შტოს მამამთავარი, აქ სათვალავში მიღებული არ არის). დედაცაცთა შესახებ ცნობები ცოტა მოგვეპოვება: კლარჯეთის შტოში აღნიშნულია 5; ამდენივეა ტაოს შტოშიც; სახელი არც ერთისა არ იხსენიება, გარდა კლარ-

¹ ეტყობა, ეს ამბავი პ. ინგოროყვას სადმე ნ. მარის ნაწერებში წაუკითხავს, ან პირადად გაუგონია მისგან თუ მის თანამშრომელთაგან.

ჯეთის შტოს დინარ დედოფლისა. ცოტა რამ ვიცით აგრეთვე ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ცოლების შესახებ: თუმცა ზოგჯერ აღნიშნულია, თუ ვისი ქალი იყო ამა თუ იმ ბაგრატიონის მეუღლე, მაგრამ სახელი არც ერთისა დაცული არ არის, გარდა კლარჯეთის შტოს ადარნასე I ცოლის, ბევრელი ისა და გურგენ მეფეთ მეფის ცოლის, გურანდუხტისა. ერთ საუცხოო მოოქრულს გულსაკიდ ჯვარს, რომელიც მარტვილის ტაძარში იყო და ახლა მეტეხის მუზეუმშია დაცული დრომელზედაც სევადით გამოხატულია ჯვარცმა მარიამითა და იოანე ნათლისმცემლითურთ, ასომთავრულით აწერია: „წმიდაო იოანე ნათლისმცემელო, მეოხ ეყავ ხოსრონუშ დეოფალსა, ბაგრატს და დავითს“.¹ ეს ჯვარი სტილით IX—X საუკუნეებს ეკუთვნის და ხოსრონუშ დეოფალი (ასე იწოდებოდნენ ტაო-კლარჯეთის მთავრების, ბაგრატიონთა ცოლები), ბაგრატისა და დავითის დედა უნდა იყოს. დავითი და ბაგრატი ერქვათ სახელად კლარჯეთის ბაგრატიონების, როგორც სუმბატ I მამფალის (+889) ისე სუმბატ III არტანუჯელის (+988) შვილებს და ამიტომ ხოსრონუში უნდა იყოს ან სუმბატ I მეუღლე, ან სუმბატ III-ისა. საფიქრებელია, რომ უფრო უკანასკნელისა იქნებოდა (იხ. ტაბ. II).

ხსენებულ პერიოდში ტაო-კლარჯეთი მოქცეული იყო ბიზანტიის იმპერიის გავლენის სფეროში, როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად. კულტურის მხრივ ამ ხანას ახასიათებს ელინოფილური მიმართულება, ხოლო პოლიტიკურად—ბიზანტიასთან მჭიდრო კავშირი, ან ერთგვარი ვასალობაც კი, თუ ფაქტიურად არა, იურიდიულად მაინც. სხვათა შორის, ეს გამოიხატებოდა იმაში, რომ ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა უმეტესი ნაწილი ატარებდა ბიზანტიის სამეფო კარის პატივს. მაგრამ ჩვენ ჯერ არ მოგვეპოვება სრული ცნობა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ბიზანტიური საკარისკაცო პატივების შესახებ. ეს იქიდანაც ცხადად ჩანს, რომ კონსტანტინე პორფიროგენეტი რამოდენსამე ბაგრატიონს იხსენიებს ისეთი ბიზანტიური პატივებით, რომელნიც ჩვენს ქრონიკებში არ გვხვდება. ამასთანავე ეკლესიათა წარწერებში და ხელნაწერებში ზოგჯერ ვპოულობთ ამა თუ იმ ბაგრატიონის ბიზანტიურ პატივს, რომელიც მატიანეში აღნიშნული არ არის. ამ დროს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ბიზანტიური საკარისკაცო პატივები იყო: პატრიკი ანუ პატრიკიოსი, ანთიპატრიკი ანუ ანტიპატრიკი, ანთიპატოს-პატრიკი, მაგისტროსი და კურაპალატი. ყველაზე დიდად ითვლებოდა კურაპალატის პატივი, რომელიც მემკვიდრეობით გადადიოდა ტაოს ბაგრატიონთა შორის. მაგრამ მას ყოველთვის უფროსი შვილი კი არ იღებდა, არამედ ის, რომელსაც ძმები ამოირჩევდნენ. მაგალითად, აშოტ პირველი დიდის შვილებმა, უფროსმა, ადარნასე I და უმცროსმა, გუარამ მამფალმა ეს პატივი შუალა ძმას, ბაგრატ I დაუთმეს, რომელიც ღირსებით მეტობდა ძმებს. არ ყოფილა შემთხვევა, რომ აშოტ კურაპალატის შთამომავლების რომელსამე თაობას ეს ხარისხი ასცილებოდეს. აშოტ I შემდეგ კურაპალატი იყო, როგორც აღნიშნეთ, მისი შვილი ბაგრატ I (826—876); შემდეგ ამის შვილი დავით I (876—881); შემდეგ ამ დავითის

¹ იხ. ჩვენი „არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი“, წიგნი II, გვ. 88. ტფილისი, 1914, ჯვარი სანაწილე ყოფილა, მაგრამ ნაწილები დაცული არ არის.

შვილი ადარნასე II, ქართველთა მეფე (881—923), შემდეგ მისი ორი შვილი— ჯერ აშოტ IV (923—954) და მერე სუმბატ I (954—958); შემდეგ, მეექვსე თაობაში, ჯერ ადარნასე III (958—961), ბაგრატ მაგისტროსის, ქართველთა მეფის შვილი, ხოლო მერე სუმბატ I შვილი, ადარნასე IV (961—983); შემდეგ ადარნასე III შვილი დავით III დიდი კურაპალატი (978), ტაოს მეფე (+1001) და ბოლოს ბაგრატ III (1001—1014), გურგენ მეფეთა მეფის შვილი, აფხაზთა და ქართველთა მეფე (იხ. ტაბ. II). კლარჯეთის შტოში მხოლოდ ორი ბაგრატიონი ატარებდა კურაპალატის ხარისხს: გურგენ I (+891)— ადარნასე I შვილი, აშოტ I დიდის შვილიშვილი, და გურგენ II, აშოტ კეკელას შვილი (იხ. ტაბ. II). კონსტანტინე პორფიროგენეტი ადარნასე III კლარჯსაც (+945), ბაგრატ I არტანუჯელის შვილს, კურაპალატად იხსენიებს, მაგრამ, როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, ეს შეცდომაა. აგრეთვე შეცდომით უნდა იყოს აღნიშნული გურგენ II კურაპალატობა, რადგან კლარჯეთის შტოში ეს პატივი მოისპო გურგენ I გარდაცვალების შემდეგ (იხ. ქვემოთ, შენიშვნა მე-16).

საკარისკაციო პატივის მისანიჭებლად ბიზანტიის იმპერატორები საგანგებო ელჩებს გზავნიდნენ შესაფერისი ტანისამოსით, სამკაულებითა და საჩუქრებითურთ. პატივის მინიჭება დიდი ცერემონიით და ზეიმით ხდებოდა ხოლმე.

ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ქართული ხარისხებიც სხვადასხვა იყო. პირველ ყოვლისა, ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონები ერისთავის ხარისხს ატარებდნენ. ეს წოდება იგულისხმება იქაც, სადაც ზოგი მათგანი შემთხვევით ერისთავად არ არის მოხსენებული. ერისთავი, რომელსაც სხვა ერისთავი თუ ერისთავები ჰყავდა ვასალებად, ერისთავთა ერისთავად იწოდებოდა. ეს იყო უდიდესი ხარისხი მეფის ხარისხის შემდეგ.

ოთხიოდე ბაგრატიონი ცნობილია მამფალის ხარისხით. პირველი იყო გუარამ მამფალი (+882), აშოტ I დიდის ძე. დანარჩენი სამი, ამ ხარისხის მატარებელი, კლარჯეთის შტოს ეკუთვნას. ესენი არიან: სუმბატ I მამფალი არტანუჯელი (+889) და ორი მისი შვილი: დავით I მამფალი (+943) და ბაგრატ I მამფალი არტანუჯელი (+909). ბროსეს და მარკვარტის ტაბულებზე ამავე პატივით არის მოხსენებული გურგენ I კურაპალატი (+891), ადარნასე I ძე, კლარჯეთისავე შტოისა, მაგრამ სუმბატი მას მამფალად კი არ იხსენიებს, არამედ მარტო კურაპალატად.

სიტყვა მამფალი შედგება ორი სიტყვისაგან: „მამა უფალი“. ალბათ ეს პატივი ერისთავის პატივზე მეტი იყო, ხოლო ერისთავთა ერისთავის პატივზე ნაკლები და საზოგადოდ უდრიდა მთავარს. სომეხი ისტორიკოსი ასოლიკი მას უფარდებს არაბულ პატივს „მელიქს“. აზრი, ვითომც „მამფალი“ წარმოსდგება სიტყვა „მეფე“-საგან და ვითომც რადგან ტაოს ბაგრატიონები არაბების შიშით ვერ ბედავდნენ თავისი თავის მეფედ წოდებას, ამიტომ ისინი მამფლებად იწოდებიან, მისაღები არ არის (იხ. Brosset, „Additions...“ p. 148, n. 2). აღნიშნული აზრი რომ სწორე იყოს, მაშინ ეს პატივი უნდა ეტარებინათ იმ ბაგრატიონებს, რომელთაც პირველი ადგილი ეჭირათ სხვებს შორის—მაგ.: ბაგრატ I კურაპალატს, აშოტ დიდის ძეს, ბაგრატის შვილს დავით I კურაპალატს და სხვებს. ამასვე ეწინააღმდეგება ის გარემოება, რომ

„ღირს ვიქმენ მე გრიგოლ დაწერად წმინდა ესე სახარება შატბერდს კელითა გაბრიელ მღუღელთა ნარჩევისათა მეფისა ჩემისა სუმბატის სალოცველად“.

ყველა ამ საბუთში მოხსენებული არიან ადგილობრივი მმართველები— „კლარჯთა კელმწიფენი“, „კლარჯთა მეფენი“ და „მეფენი ტაოსნი“ და არა საზოგადოდ „ქართველთა მეფენი“. ეს ორი ტერმინი არ უნდა ავუროთ ერთმანეთში, როგორც ამას სჩადის ვახტანგ ძეგვის კომისია. შესწორებულ ქართლის ცხოვრებაში ზოგიერთი კურაპალატი ბაგრატიონი ქართველთა მეფედ არის მიჩნეული და ამას იმეორებენ ვახუშტიცა და ბროსეც. მაგალითად, ბაგრატ I კურაპალატი (+867), აშოტ I დიდის ძე, მისი შვილი დავით I კურაპალატი (+881) და სუმბატ I კურაპალატი (+958), აღარნასე II ქართველთა მეფის ძე, იქ ქართველთა მეფეებად არიან გამოცხადებული¹. მაგრამ ეს მხოლოდ გაუგებრობაზეა დამყარებული და ამიტომ ჩვენს ტაბულაზე, რა თქმა უნდა, ამას არ ვიცავთ, წინააღმდეგ ბროსეს და ვახუშტის ჩვენებისა.

ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შორის „ქართველთა მეფის“ ხარისხი პირველად მიიღო—899 წელს და მეფედაც ეკურთხა—აღარნასე II კურაპალატმა (+923), დავით I კურაპალატის ძემ. მეორე ქართველთა მეფე იყო ამ პირველი მეფის შვილი, დავით I (923-937). ეს დავითი ერისთავთა შორის არის დავით II, ხოლო მეფეთა შორის დავით I, ქართველთა მეფე, და არა დავით I კურაპალატი (+881), ბაგრატ I კურაპალატის ძე. ამით შემდეგ 958 წლამდის თითქმის ჩანდა უმეფობის ხანა, რომლის განმავლობაშიაც მთავრებად იყვნენ დავით I მეფის ძმები: ბაგრატ II მაგისტროსი (+945), აშოტ IV კურაპალატი (+954) და სუმბატ I კურაპალატი (+958). მაგრამ ჩვენ მიერ იშხნის ტაძარში აღმოჩენილი ფრესკული წარწერა ამ ხარვეზს ნაწილობრივ აყვებს. აქ, დასავლეთის კედელზე, შიგნით, სხვათა შორის, დახატული ყოფილა ბაგრატ II მაგისტროსის სურათი. სურათი სრულიად მოშლილია, მაგრამ დახატულის ვინაობის მაუწყებელი შვეული წითელფერადოვანი ასომთავრული წარწერა კარგად არის დაცული და ასე იკითხება (ქარაგმების გახსნით):

„ბაგრატ მაგისტროსი, ქართველთა მეფე“.

აქედან ცხადი ხდება, რომ დავით I ქართველთა მეფის შემდეგ ქართველთა მეფედ ყოფილა მისი ძმა ბაგრატ I მაგისტროსი, და ამ ბაგრატ II მეფობა მოდის 937—945 წლებში. ეს არის რიგით მესამე „ქართველთა მეფე“ ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შორის, ხოლო ტაოს ერისთავთა შორის (სანამ მეფობას მიიღებდა)—ბაგრატ II მაგისტროსი. ბაგრატის სახელის მქონე მეფეთა შორის კი ამიერიდან სწორედ ბაგრატ მაგისტროსი უნდა ჩაითვალოს ბაგრატ I ქართველთა მეფედ და არა ბაგრატ I კურაპალატი (+876), აშოტ დიდის ძე, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, ქართველთა მეფე არ ყოფილა. ასე რომ დღესდღეობით უმეფობა უნდა ვივარაუდოთ მხოლოდ

¹ იხ. ქართლ. ცხოვრ., ტ. I, ბროსეს გამოცემა, გვ. 192, 201 და ვახუშტის ისტორია, გვ. 124, 128.

კურაპალატობა ტაოს ბაგრატიონთა შორის აშოტ I დიდიდან დაწყებული მემკვიდრეობით გადადიოდა, მაგრამ იმპერატორს არ მიუნიჭებია კურაპალატობა, როგორც მოსალოდნელი იყო, არც დავით II ქართველთა მეფისათვის (923—937), რომელსაც მხოლოდ მაგისტროსის პატივი ჰქონდა და არც მისი ძმის, ბაგრატ II მაგისტროსისათვის, რომელიც აგრეთვე ქართველთა მეფე ყოფილა. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ როგორც დავითი, ისე ბაგრატიც ეპკვის თვალთ შეხედნენ კონსტანტის მოსვლას ტაო-კლარჯეთში; იმპერატორს ხომ არ სურს ჩვენს შთამომავლობას ააცილოს და გურგენ ერისთავთ ერისთავს მიანიჭოს კურაპალატობა, ესე იგი კლარჯეთის შტოში გადაიტანოსო. ამ შტოში გურგენ I კურაპალატის შემდეგ კურაპალატობა არავის არა ჰქონია და გურგენ II-ს კურაპალატად მიჩნევა, როგორც აღენიშნეთ. შეცდომაა; თუმცა კონსტანტინე პორფიროგენეტი ადარნასე III კლარჯს კურაპალატად იხსენიებს, მაგრამ, როგორც ზემოთ გამოვარკვეეთ, ესეც ისეთივე შეცდომაა, როგორიც ის, თითქოს ადარნასე II ქართველთა მეფისა და კურაპალატის ოთხი შვილი ამ ადარნასე III კლარჯის შვილები ყოფილიყვნენ. ამ შეცდომის შედეგია ადარნასე III კლარჯის კურაპალატად მოხსენიებაც. ეტყობა, კურაპალატის ხარისხისათვის ძმების მიერ აშოტი ყოფილა დასახული და იმპერატორიც იძულებული გამხდარა მისთვის მიენიჭებინა ეს ხარისხი. ეს ამბავი მომხდარა დავით მაგისტროსის, ქართველთა მეფის, სიცოცხლეში, სახელდობრ, უნდა ვიფიქროთ, მისი მეფობის უკანასკნელ წლებში. შემდეგ მეფობდა მისი ძმა ბაგრატ I მაგისტროსი (937—945) და მის დროს ეკუთვნის გამწვავებული ომები ბერძნებისა და არაბებისა ბასიანში და ტაოს ბაგრატიონების, ესე იგი აშოტ IV კურაპალატისა და მისი ძმების, ენერგოული ჩარევა ამ ბრძოლაში.

ბაგრატ მაგისტროსმა პირადად მიიღო მონაწილეობა ერთ ბრძოლაში ბერძნების მხარეზე. ამის სამაგიეროდ, „სანუქტოდ“ მან მოითხოვა და კიდევაც მიიღო ციხე მასტატი, რომელიც შემდეგ დაუბრუნა თეოდოსიოპოლელებს, ესე იგი დღევანდელი არზრუმის მცხოვრებთ, ხოლო ბერძენთა მიერ არზრუმის დაპყრობის შემდეგ კი აშოტ კურაპალატი და ივერიელები დაეპატრონენ ამ ქალაქს („Additions...“, p. p. 147—148). ამით აიხსნება იმპერატორის უკმაყოფილება აშოტ კურაპალატის მიმართ და, რა თქმა უნდა, ის წინააღმდეგი იქნებოდა, რომ აშოტს მიეღო ქართველთა მეფის წოდება ბაგრატ მაგისტროსის შემდეგ.

ასეა თუ ისე, უმეფობა საქართველოში 945—958 წლებში ცხადია. მაგრამ ამ უმეფობას, რა თქმა უნდა, დიდი რამ არსებითი მნიშვნელობა არა ჰქონია, რადგან პოლიტიკის მეთაურნი ფაქტიურად კურაპალატები იყვნენ.

ქართველთა მეოთხე მეფე იყო ბაგრატ II რეგენი, სუმბატ I კურაპალატის ძე, რომელიც მამის სიცოცხლეში ერისთავთ ერისთავი იყო, ხოლო შემდეგ ქართველთა მეფე (958—994). მის დროსაც აღმოსავლეთ საქართველოში ფაქტიური გამგე და პოლიტიკური მეთაური დავით კურაპალატი იყო.

ქართველთა მეხუთე მეფე იყო ამ ბაგრატ რეგენის შვილი გურგენი, რომელსაც ცოლად ჰყავდა აფხაზთა მეფის გიორგი II ასული გურანდუხტი.

გურგენისა და გურანდუხტის შვილი ბაგრატ I 978 წ. გახდა აფხაზთა მეფე. ამიტომ მამა-მისმა გურგენმა, რომელიც გაცილებით უფრო გვიან, 994 წელს გამეფდა, გამეფებისთანავე მიიღო მეფეთ მეფის წოდება. ეს იყო პირველი „მეფეთ მეფე“ საქართველოში (994—1008). მისი შვილი ბაგრატ I აფხაზთა მეფეებს შორის რიგით იყო ბაგრატ II, მაგრამ მან მამის სიცოცხლეშივე, დავათ დიდი კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ (1001 წ.) ქართლის კურაპალატის წოდებაც მიიღო, ხოლო მამის სიკვდილის შემდეგ, 1008 წელს, იგი ქართველთა მეფეც გახდა. ამრიგად გაერთიანდა აფხაზთა და ქართველთა სამეფოები, ამიერკავკასიის ორი უდიდესი და უმთავრესი სამეფო, რომელნიც ჩამოყალიბდნენ ერთიან საქართველოს სამეფოდ.

ქართველთა მეფეებს შორის ბაგრატ I არის რიგით ბაგრატ III. მან მიიღო წოდება „მეფე აფხაზთა და ქართველთა“ და მისგან მომდინარეობენ ყველა შემდეგი მეფენი აფხაზ-ქართველებისა. ამ ბაგრატს ეკუთვნის ე. წ. „მეფეთა დივანი“, ჩვენამდის მცირე დაზიანებით მოღწეული, რომელსაც ანტიოქიის პატრიარქი დოსითეოსი „ბაგრატის აფხაზთა ისტორიას“ უწოდებს. ეს საყურადღებო სიგელი ბაგრატს გამოუცია მამის სიკვდილის შემდეგ, 1008 წელს (გამოქვეყნებულია ჩვენ მიერ, იხ. „საქართველოს სიძველენი“, ტ. II, ფრანგული თარგმანი იხ. „Journal Asiatique“, CCX, 1927, p.p. 357—368, ხოლო რუსული—თბილისურ ჟურნალში „Ars“, 1918; № 2—3, გვ. 62—70). რათა გავითვალისწინოთ, თუ რამ აიძულა ბაგრატ I ეს აქტი გამოეცა, უნდა გავიხსენოთ, რომ აფხაზეთი იყო ამიერკავკასიის უდიდესი და უძლიერესი სახელმწიფო, რომელსაც ეკუთვნოდა მთელი დასავლეთი საქართველო და აღმოსავლეთ საქართველოს უმეტესი ნაწილი, და ამ უკანასკნელს განაგებდნენ აფხაზთა მეფისწულეები. იმის ნათელსაყოფად, თუ სადამდის აღწევდა მათი ძალა-უფლება, საკმარისია გავიხსენოთ, რომ სამშვილდის საუკეთესო ეკლესიის, ანუ, ბარტოლომეის სიტყვით, კათედრალის, შენება დაწყებულია აფხაზთა მეფის კონსტანტინეს მეფობის მეოცე წელს, ე. ი. 893 წელს და დამთავრებულია აფხაზთა მეფის ლეონ II მეფობის მესამე წელს, ე. ი. 960 წელს (იხ. ჩვენი „Археологические экскурсии, разыскания и заметки“, ტ. II, გვ. 42—43). იმავე აფხაზთა მეფეს ლეონ II ეკუთვნის აშენება შესანიშნავი კუმურდოს ეკლესიისა ჯავახეთის ახალქალაქის მახლობლად, 964 წელს. მოსალოდნელი იყო, რომ ამიერკავკასიის სამთავროები აფხაზთა სამეფოს ხელქვეით გაერთიანდებოდნენ, მაგრამ მეთავე საუკუნის მეორე ნახევარში, 975 წელს, როდესაც, ლემბერე II გარდაცვალების შემდეგ, მისი ძმა, მის მიერ დაბრმავებული თეოდოსი II გამეფდა, აფხაზეთში არეულობა დაიწყო, ქვეყანა გაირყვნა და სახელმწიფო განსაცდელში ჩავარდა. ამით ისარგებლა ქართლის ერისთავმა იოანე მარუშიძემ, რომელიც თავგამოდებით იცავდა საქართველოს გაერთიანების საქმეს. იგი შეუთანხმდა აფხაზთა დიდებულებს და მათთან ერთად გამოითხოვა დავით კურაპალატისაგან მისი შვილობილი, თეოდოსი II დისწული ბაგრატ I და იგი დასვა აფხაზთა მეფედ თეოდოსის მაგიერ 978 წელს. ბაგრატმა დიდი სახელმწიფო ნიჭი გამოიჩინა, წესრიგი დაამყარა და ქვეყანა დაამშვიდა. მაგრამ, როცა 1008 წელს მამა-მისი გარდაიცვალა, ბაგრატ I, მემკვიდრეობით

გახდა ქართველთა მეფე და აფხაზთა სამეფოს მდგომარეობა ძირფესვიანად შეიცვალა. გაერთიანებულ აფხაზეთ-ქართლის სამეფოში მეთაურობა და ძალაუფლება ქართლებს ხელში გადავიდა და სათავეში მოექცა მათი ბაგრატიონების დინასტია, რომელთა სატახტო ქალაქი ქუთაისი გახდა. მოკლედ რომ მოვჭრათ, აფხაზეთმა სუვერენობა დაჰკარგა და მანამდე თავისუფალი სახელმწიფო გახდა საქართველოს ნაწილი, საქართველოს პროვინცია. ამას, რა თქმა უნდა, აფხაზეთის შეგნებული დიდებულები ვერ შეურიგდებოდნენ, უნდა დაწყებულიყო უკმაყოფილება და ასე თუ ისე მოძრაობაც სუვერენობის აღსადგენად, რათა აფხაზეთს კვლავ ჰყოლოდა საკუთარი მეფე და იგი დარჩენილიყო დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ. უნდა ვითქვოდით, რომ ამან გამოიწვია ბაგრატის მიერ ზემოხსენებული სიგელის, ანუ, თანამედროვე ტერმინი რომ ვიხმაროთ, მანიფესტის გამოცემა, რომელშიც მას მოჰყავს სია ჯერ აფხაზეთის ერისთავების თუ მმართველებისა ბიზანტიის ხელქვეით, შემდეგ აფხაზთა მეფეების ნუსხა, იმის ჩვენებით, თუ თითოეულმა რამდენ წელს იმეფა, და ათავებს იმით, რომ თეოდოსი II შემდეგ მან იპყრა აფხაზეთი, როგორც თავისი დედულეთი და ღმერთმან უწყის, თუ რამდენ წელს იმეფებს იგი. ეს, როგორც აღენიშნეთ, ერთგვარი მანიფესტია, რომლითაც ბაგრატი ამცნევს, თუ ვინ იყვნენ მისი წინაპარნი აფხაზეთში და აცხადებს საყოველთაოდ, რომ ის უზურპატორი არ არის, და რომ, აფხაზეთი მან მიიღო კანონიერი მემკვიდრეობით, როგორც თავისი დედულეთი.

როგორც აღენიშნეთ, ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა მბრძანებლობის ხანა დაიწყო აშოტ I კურაპალატიდან და ეს ხანა დამთავრდა ბაგრატ III დროს, 1008 წელს, გურგენ მეფეთ მეფის გარდაცვალებით. ამიერიდან უკვე აღარ არიან „კლარჯთა კელმწიფენი“, ანუ „კლარჯთა მეფენი“, აღარც „მეფენი ტაოსნი“ და აღარც „ქართველთა მეფენი“. არის მარტოოდენ „საქართველოს მეფე“.

ბაგრატ III გასაოცარი ენერჯის პატრონი იყო, მხნე და ახოვანი, შეუპოვარი, სასტიკი, გამსჭვალული მხოლოდ ერთი მიზნით, ერთი აზრით, ერთი იდეით—შემოეყრიბა თავისი სკიპტრის ქვეშ საქართველოს განცალკევებული პატარა სამეფონი თუ საერისთაონი, დაემორჩილებინა უძლიერესი ფეოდალები და აელაგმა ღალატსა და წინააღმდეგობას მიჩვეული აზნაურები. საზოგადოდ სახელმწიფოს დაქუცმაცებული ნაწილების შემკრებელნი და ეროვნული სამთავროების გამაერთიანებელნი ყოველთვის და ყველა ერის ისტორიაში „ულმობელნი და სასტიკნი“ იყვნენ; ისინი არავითარ ღონესა და საშუალებას არ ერიდებოდნენ თავიანთი მიზნის მისაღწევად. ასეთი იყო ბაგრატ მესამეც; რომელმაც მოსპო ყველა სხვა ბაგრატიონები, ისე რომ გურგენ მეფეთ მეფის გარდაცვალების შემდეგ, 1008 წელს, ხელისუფლების მქონე ბაგრატიონთაგან საქარველოში აღარავინა ჩანს, გარდა თვით ბაგრატისა და მისი შვილის გიორგი I-სა. საქართველოს შემდეგი მეფენი ყველანი ამითან მომდინარეობენ.

ამის გამო სამართლიანი იქნება, თუ ჩვენს ისტორიაში მას ეწოდება **ბაგრატ III**, დიდი, საქართველოს გამაერთიანებელი.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა დეაწლი ეკონომიური, ნივთიერი კულტურის დარგში.

ერთი მხრით გაუთავებელი ომები და მეორე მხრით კი დიდძალი საუცხოო ნაგებობანი, ციხეები, კოშკები, ქვითკირის ხიდები, სარწყავი სისტემები, უამრავი ეკლესია-მონასტრები, რომლებითაც ასე უხვადაა მოფენილი მთელი ტაო-კლარჯეთი და რომელთაც განცვიფრებაში მოჰყავთ დღესაც მნახველნი, დიდძალ რესურსებს და თანხებს თხოულობდა. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებმა შესძლეს მათი დაგროვება. მათი უნარით და მეცადინეობით ეს მკაცრი მთიანეთი წალკოტად იქცა, ღრმა ხეები და მათში ზოგ ადგილას მოქცეული ფართობები ბაღებმა მოიცვა, მთის ფერდობები ტერასებად დამუშავდა და ყანებად იქცა. სარწყავი სასტემა, დიდი მასშტაბითა და საუცხოო ხერხით მოწყობილი, მოედო მთელს ქვეყანას. წყალი მაღალ გორებზედაც კი აჰყავდათ და ლარებით ერთი გორიდან მეორეზე გადაჰყავდათ. მას უშუალოდ ტერასებზე, კლდეებში გაყვანილი იყო არხები და სხვ. საზაფხულო და საზამთრო საძოვრები ჯოგების მოშენების საშუალებას იძლეოდა და მეჯოგეობა კიდევაც დიდი მასშტაბით იყო განვითარებული.

მაგრამ ყველაფერი ეს საკმაო არ იყო: თავი და თავი სახსარი ვაჭრობასა და აღებ-მიცემობას შემოჰქონდა. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობების მიხედვით, თუ რას წარმოადგენდა იმ დროს ციხე-ქალაქი არტანუჯი, რომელიც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის სავაჭრო ცენტრად არის დასახული. აქ ტრიალებდა მსოფლიო კაპიტალი, უაღრესად განვითარებული იყო აღებ-მიცემობა და ამას შემოჰქონდა დიდძალი ბაეი. ამით შესძლეს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებმა მოეფინათ მთელი თავისი ტერიტორია პირველხარისხოვანი ძეგლებით, რომელთა შორის აღსანიშნავია: ბანა, ოპიზა, შატბერდი (ახლა პორტა), ტბეთი, იშხანი, ოშკი, ხახული, დოლისყანა, პარხალი, ტაოსკარის ეკლესია და სხვა უამრავი ნაგებობა.

ბანას მრავალი ტაძარი, აგებული IX—X საუკუნეთა მიჯნაზე, ადარნასე II ქართველთა მეფის მიერ, თავისი სიდიდით და სიმშვენიერით პირველხარისხოვანი ძეგლი იყო მთელს საქართველოში. იგივე ღალადებს სამშენებლო ტექნიკის საოცარ განვითარებას იმ დროის ტაო-კლარჯეთში. მისი გეგმის წინამორბედი ტაძრები—ტაოში იშხანის თავდაპირველი ნაგებობა და სომხეთში ზვარტნოცი—დღემოკლე აღმოჩნდნენ, მათ ორ საუკუნეზე მეტი ვერ გასძლეს და დაირღვენ. ჯეროვანი ტაძრის აგებას ყოველთვის მიზნად ჰქონდა მისი დიდხანს გაძლეობა. მაგ., აია-სოფიის ტაძარი კონსტანტინეპოლში მართო თავისი იდეალური შინაგანი პროპორციით და სილამაზით კი არ არის შესანიშნავი, არამედ იმითაც, რომ ის ტექნიკურად ისე მტკიცეადაა ნაგები, რომ ეამთა ტრიალმა ვერ მოშალა. ასევე მტკიცედ იდგა ბანაც, მანამ მას თურქები ციხე-სიმაგრედ გადააქცევდნენ (ყირიმის ომის დროს) და ახალი, სამაგრის კედლებით დატვირთავდნენ. ამის შემდეგაც მან XIX საუკუნის ბოლომდე გასძლო, ასეთ სიმტკიცეს ბანას ამშენებელმა ოსტატმა მიაღწია აღმოსავლეთი

და დასავლეთი აფსიდების კუთხეებში ოთხი კოშკის მსგავსი ბურჯის ამოყვანით. ამ ბურჯებში მოწყობილი ოთახები (სამ-სამი თითოში), ლოკების მსგავსად, კამარებით გამოდიოდნენ ტაძარში და სიმტიკიცესთან ერთად დიდ შნოს აძლევდნენ მთელ ნაგებობას. ეს იყო გენიალური გარდაქმნა მანამდე არსებული ამგვარი ტაძრების გეგმისა. მართალია ხუროთმოძღვარი ნ. სევეროვი, როდესაც ამბობს: „Бана была построена позже Звартноца, причём строители Баны учли печальный опыт Звартноца“ (Н. П. Северов, „Памятники грузинского зодчества“, Москва, 1947 г., стр. 181—190).

გარდა ხუროთმოძღვრებისა, იმ დროის ტაო-კლარჯეთში დიდად წარმატებულია კულტურის საერთოდ ყველა დარგი (მწერლობა და სხვ.), როგორც თანდათან უფრო მკაფიოდ ირკვევა და მზეურღება საბჭოთა მეცნიერების დაუღალავი კვლევა-ძიების შედეგად.

მაგრამ ეს გარემოება ისედაც ცნობილია და ჩვენ აქ მასზე აღარ შეგჩერდებით, ოღონდ საჭიროა ხაზგასმით აღინიშნოს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა პოლიტიკური უნარი, გამჭრიახობა და საქიროებისას ერთსულოვნება.

ცნობილია, თუ რა მცდარ პოლიტიკას ადგა ბიზანტიის ხელისუფლებასომხეთისა და საქართველოს მიმართ. იმის მაგიერ, რომ მას ეს სამეფონი გაემარებინა და ექცია აღმოსავლეთ ბუფერად აზიის მოზღვავებული ურდოების წინააღმდეგ, ბიზანტია სულ იმის ცდაში იყო, რომ მოესპო ეს სახელმწიფონი და მათი ანექსია მოეხდინა. სომხეთში მათ ეს გაუვიდათ, მაგრამ ქართლში და შემდეგ საქართველოში კი ვერ შესძლეს. საკვირველ მოვლენას ვხედავთ: იმ დროს, როდესაც სომხეთში სამთავროები და სამეფონი ისპობიან, საქართველოში ისინი ერთიანდებიან, ძალას იკრებენ და თანდათან ამიერკავკასიის იმპერიის შექმნისაკენ მიისწრაფიან და ბოლოს, XII საუკუნეში კიდევაც აღწევენ ამ წარმატებას. მართალია, სომხეთს ბევრად უარესი გეოგრაფიული მდებარეობა ჰქონდა, ვიდრე საქართველოს, მაგრამ მართლამით არ აიხსნება სომხეთის სამეფოთა კატასტროფა და მოსპობა XI საუკუნეში. სომხეთის ბაგრატიონებმა ვერ შესძლეს აელაგმათ გამეცი და მოღალატე დიდებულები და ეკლესიის მეთაურნი, რომლებმაც გააჰიდეს თავიანთი მეფეები. ჯერ იყო და ვასპურაკანის მეფემ სენაქერიმმა, სომეხთა პატრიარქის პეტრეს რჩევით, 1022 წელს თავისი სამეფო ბიზანტიას დაუთმო და სამაგიეროდ მიიღო პატარა პროვინცია სეზასტი, სადაც ის გარდაიცვალა 1027 წელს, ხოლო მისი შთამომავლობა სელჯუკებმა მოსპეს იქ, 1075 წელს. შემდეგ ჯერი მიდგა ანისის სამეფოზე, სადაც იმ დროს მეფე იყო სულ ახალგაზრდა, მაგრამ შეგნებული და მსწე გავიქ II (1040—1045), რომელსაც ბიზანტიის იმპერატორმა კონსტანტინე მონომახსმა ძალით ვერათერი დააკლო. მის მიერ მოსყიდულმა დიდებულებმა და პატრიარქმა პეტრემ აიძულეს მეფე წასულიყო კონსტანტინეპოლში, ვითომც მეგობრობისათვის და ანისის სახელმწიფოს მისთვის და მისი შთამომავლობისათვის დასამტკიცებლად, მაგრამ გავიქ II იქ დაატუსაღეს და აიძულეს ფორმალურად დაეთმო ანისის საჰეფო ბიზანტიისათვის. სანაცვლოდ გავიქმა მიიღო პატარა ქალაქი ბიზუკაპადოკიაში. იქ მას და მის შვილებს თანატოკოსმა ბიზანტიელმა მცხოვრებ-

ლეგმა ბოლო მოუღეს 1079 წელს. დასასრულ, 1064 წ. ყარსის მეფემ გაგიტ აბასის ძემ დასაძო, სელჯუკთა შიშით, თავისი სამეფო და გადასახლდა ბიზანტიაში. ამრიგად, XI საუკუნეში ამიერკავკასიაში სამუდამოდ მოისპო სომეხთა სამეფონი. მათთან ერთად გაქრნენ მათი მეფენი, სომეხი ბაგრატიონები, რომელთა ხელმწიფობამ სომხეთში სულ 2 საუკუნეს გასტანა¹.

მოღალატე დიდებულები და გამცემელი ეპისკოპოსები საქართველოშიც არა ნაკლები იყო, ვიდრე სომხეთში, მაგრამ მათ ვერ შესძლეს ბაგრატიონთა სამეფოების მოსპობა საქართველოში. გავიხსენოთ, თუ როგორ უღალატა ბანელმა ეპისკოპოსმა მეფე ბაგრატ IV და როგორ მიემხრო იგი ბიზანტიის იმპერატორს, მაგრამ სამაგიეროდ ტბეთის ეპისკოპოსმა საბამ უერთგულა ბაგრატს, ხელად ააშენა სიმაგრე „სვეტი“ და ოპიზის ეპისკოპოსთან ერთად, შავშეთის მცხოვრებთა დახმარებით და თავისივე სარდლობით მედგრად გაუშკლავდა ბიზანტიის ჯარს². გავიხსენოთ შემდეგ, თუ როგორ გადუღდა იმავე ბაგრატს ყველაზე ძლევაშისილი ფეოდალი ლიპარიტ ორბელიანი, რომელიც ერთ დროს ფაქტიური მეფეც იყო საქართველოსი, თუმცა თავისი თავის მეფედ გამოცხადება ვერ გაბედა. ბოლოს და ბოლოს ბაგრატმა შესძლო მისი დამორჩილება და იძულებული გახდა იგი ბერობა მიეღო და პოლიტიკას ჩამოშორებოდა.

ამგვარი მაგალითები ბევრი იყო საქართველოს სამეფოში, მაგრამ საქართველოს ბაგრატიონთა უნარიანი, გაბედული და მოქნილი პოლიტიკით ხსენებული დინასტია გადაურჩა თავის სომეხ თანამოძმეთა სავალალო ბედს.

ბაგრატიონთა ხელისუფლება და მეფობა საქართველოში დამყარდა მე-9 საუკუნის დამდეგს და გაგრძელდა მე-19 საუკუნის დასაწყისამდე, ესე იგი სრულ 10 საუკუნეს იარსება.

¹ Jacques de Morgan.—*Histoire du peuple Arménien*—Paris, MCMXIX, p. p, 150—152; Kevork Aslan.—*Études historiques sur le peuple Arménien*—Paris, 1928. p. p. 323—326.

² უნდა ვიფიქროთ, რომ ამის შემდეგ მიენიჭა ტბეთის ეპისკოპოსს შავშეთის ერისთავის უფლება, რასაც ცხადად ამტკიცებს „ხელმწიფოს კარის გარიგება“ (იხ. ჩვენი გამოცემა, 1920 წ. გვ. 15), რომელშიც ვკითხულობთ: „მტბეარსა ზედა დარბახს მისსა საჯდომსა უკანით, მისსა მოლარეთუხუცესსა ფარით და ხმალი აქვს უკანით, ამაღ რომე ერთი ერისთავიც არის შავშეთისა“. ეს ხომ ერთად ერთი მაგალითია, რომ ეპისკოპოსი ერისთავადაც ითვლება. თვითმას, როგორც სამღვდლო პირს, არ შესვენოდა საჭურვლის დაჭერა და ამიტომ ეღდა უკან მოლარეთუხუცესი ფარით და ხმალით.

II. სუგბატ ღავითის ძის ქრონიკის სათაური:

ცხორება¹ და უწყება ბაგრატიონიანთა, ჩუნ
ქართველთა მეფეთასა, თუ საღით² მოიწივნენ
ამას ქუეყანასა ივინი, ანუ რომლით³ ჟამითგან
უპყრის მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა
სუგბატ, ძემან ღავითისამან.

¹ მხ. ცხოვრება.

² მხ. საღათ.

³ მხ. რომლითა.

შემოკლებანი:

- მ—მარიამისეული ვარიანტი ქართლის ცხოვრებისა.
ნჩ—მაჩაბლისეული ვარიანტი " "
ან—ანასეული ვარიანტი " "
ჭლ—ჭალაშვილისეული ვარიანტი " "
თ—თეიმურაზისეული ვარიანტი " "
< ეს ნიშანი აღნიშნავს სიტყვას თუ სიტყვებს, რომელიც ამ თუ იმ ვარიანტს აკლია ძირითადთან შედარებით.
+ უმატებს სიტყვას თუ სიტყვებს, რომელიც ამა თუ იმ ვარიანტს აკლია.

III. ძრონიკის ტექსტი

ტექსტი პარაგრაფებად ჩვენ მიერ არის დაყოფილი.

- § 1.
1. ა დამ შვა სეით,	32. იობედ შვა იესე,
2. სეით შვა ენოს,	33. იესე შვა დავით მეფე,
3. ენოს შვა კაინან,	34. დავით მეფემან შვა სოლომონ ¹ ,
4. კაინან შვა მალელ,	35. სოლომონ ² შვა რობუამ,
5. მალელ შვა იარედ,	36. რობუამ შვა აბია,
6. იარედ შვა ე ³ ოქ,	37. აბია შვა ასაფ,
7. ენოქ შვა მათუსალა,	38. ასაფ შვა იოსაფატ ⁴ ,
8. მათუსალა შვა ლამექ,	39. იოსაფატ შვა იორამ,
9. ლამექ ⁵ შვა ნოე,	40. იორამ შვა ოზია,
10. ნოე შვა სემ,	41. ოზია შვა იოთამ,
11. სემ შვა არფაჰსად,	42. იოთამ შვა აქახ,
12. არფაჰსად შვა კაინან,	43. აქახ შვა ეზეკია,
13. კაინან შვა სალა,	44. ეზეკია შვა მანასე,
14. სალა შვა ებერ ⁶ ,	45. მანასე შვა ამონ,
15. ებერ ⁷ შვა ფალეგ,	46. ამონ შვა იოსია,
16. ფალეგ შვა რავაფ,	47. იოსია შვა იოვაკიმ,
17. რავაფ შვა სერუქ,	48. იოვაკიმ შვა იეჟონია,
18. სერუქ შვა ნაქორ,	49. იეჟონია შვა სალათაელ,
19. ნაქორ ⁸ შვა თარა,	50. სალათაელ შვა ზორაბაბელ,
20. თარა შვა აბრამ,	51. ზორაბაბელ შვა აბიულ,
21. აბრამ შვა ისაკ,	52. აბიულ შვა ელიაკიმ,
22. ისაკ შვა იაკობ,	53. ელიაკიმ შვა აზორ,
23. იაკობ შვა იუდა,	54. აზორ შვა სადუკ,
24. იუდა შვა ფარეზ,	55. სადუკ შვა აქიმ,
25. ფარეზ შვა ესრომ,	56. აქიმ შვა ელიულ,
26. ესრომ შვა [არამ] ⁹ ,	57. ელიულ შვა ელიაზარ,
27. არამ შვა ამინადაბ,	58. ელიაზარ შვა მატათან ¹⁰ ,
28. ამინადაბ შვა ნასონ,	59. მატათან ¹¹ შვა იაკობ,
29. ნასონ შვა სალმონ,	60. იაკობ შვა იოსებ,
30. სალმონ შვა ბოოს,	იოსებ ქმარი მარიამისი და ძმა იოსებ-
31. ბოოს შვა იობედ,	ბისი—კლეოპა,

¹ მჩ. ებერა.

² მჩ. ნაქურ.

³ ეს და კავებში ჩასმული სხვა სახელები აკლია ორთავე დედანს და ჩვენ დაბადებულს მიხედვით ვაცვებთ.

⁴ მჩ. სოლომან

⁵ მჩ. იოსაპატ.

⁶ მჩ. მატათანა.

61. კლეობა შვა ნაომ,
 62. ნაომ შვა სალა,
 63. სალა შვა რობუამ,
 64. რობუამ შვა მოხთარ,
 65. მოხთარ შვა ელიაკიმ,
 66. ელიაკიმ შვა ბენიამენ,
 67. ბენიამენ შვა რობემ,
 68. რობემ შვა მოსე,
 69. მოსე შვა იუდა.
 70. იუდა შვა ელიაზარ,
 71. ელიაზარ შვა ლევი,
 72. ლევი შვა იარომ,
 73. იარომ შვა მანასე,
 74. მანასე შვა [აკობ,
 75. იაკობ შვა მიქია,

76. მიქია შვა იოვაკიმ,
 77. იოვაკიმ შვა რობემ,
 78. რობემ შვა აბრაჰამ,
 79. აბრაჰამ შვა იობ,
 80. იობ შვა აქაბ,
 81. აქაბ შვა სვიმონ,
 82. სვიმონ შვა იზაქარ,
 83. იზაქარ შვა აბია,
 84. აბია შვა გაად,
 85. გაად შვა ასეორ,
 86. ასეორ შვა ისაკ,
 87. ისაკ შვა დან,
 88. დან შვა სოლომონ,
 89. სოლომონ შვა შვიდნი ძმანი, რომელნი იგი მოსცნა ღმერთმან ტყვეობასა შინა¹.

§ 2. და ესენი² შვიდნი ძმანი, ძენი ამის სოლომონისანი³, მოიწივნეს ეკლესს წინაშე რაქაელ დედოფლისა და მისგან ნათელ იღეს, და დაშთეს იგინი ქუყყანათა სომხითისათა, და მუნ ღღინდელად ღღემდე შვილნი მათნი მთავრობენ სომხითს.

§ 3. და ოთხნი ძმანი მათნი მოვიდეს ქართლს, ხოლო ერთი მათგანი სახელით გუარამ⁴ განაჩინეს⁵ ერისთავად, და ესე ქართლისა ბაგრატიონიანი შვილის შვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისანი.

§ 4. ხოლო ძმა მისი, სახელით საჰაკ, წარვიდა კახეთს და დაემზახა იგი ნერსეს.

§ 5. და სხუანი ორნი იგი ძმა ამათნი, სახელით ასამ და ვარზუარად⁶ წარვიდეს კამბეჩანს და მოკლეს მათ სპარსთა სპასალარი, და დაიპყრეს კამბეჩანი, და დასხდეს იგინი მუნ ცხორებად ხორნაბუჯს⁷, და ამ ჟამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა.

§ 6. ხოლო ვინათგან მოაკლდა მეფობა შვილთა გორგასლისათა, მით ჟამითგან ეპყრა უფლება ქართლისა აზნაურთა ვიდრე ამათამდე, არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათგან.

§ 7. მას ჟამსა მცხეთას კათალიკოზი იყო სვიმონ-პეტრე, და მცხეთა აღთხელდებოდა, და ტფილისი აღშენდებოდა⁸, არმაზი შემციოდებოდა და კალაჲ განდიდდებოდა, სპარსნი უფლებდეს ქართლს, კახეთს, ჰერეთს, სომხითს, სივნიეთს⁹, ასპურაგანს¹⁰.

¹ ზოგიერთი პირის სახელის მართლწერა ჩვენ ქართლის ცხოვრების ვახტანგისეული რედაქციის მიხედვით აღნიშნული გვაქვს „სამ ისტორიულ ხრონიკაში“ და აქ აღარ ვიმეორებთ.

² მკ. ეს სიტყვა არ არის,

³ მკ. სოლომონისანი.

⁴ მკ. ში ეს სახელი ყოველთვის სწერია როგორც გუ რ ა მ და ჩვენ სხვა ადგილებში აღარ ვუწვევებთ ამ სხვაობას.

⁵ მკ. განაჩინ.

⁶ მკ. ვარაზუარდ.

⁷ მკ. ხორაბუჯს.

⁸ მკ. აშენდებოდა.

⁹ მ. მკ. სავანეთს.

¹⁰ მ. ასპორანგს, მკ. ასპორაგანს.

§ 8. მას ჟამსა კათალიკოზი იყო მცხეთას სამოელ, და ერთად შეკრბა ყოველი ქართლი, და გამოარჩიეს გუარამ დავითის ნათესავისაგან, მოწვეწული ძმათა მისთა თანა ოსამს და ვარაზ-ვარდს¹, რომელნი იგი ზემო ვაკენენით.

§ 9. ესენი წარმოვიდეს ეკლესიით, რომელნი მონათლა² რაქაელ დედოფალმან ძმანი ჰურიანი, ტყუეობით მოსულნი, ქუყყანით ფილისტიმით, და ნათელ იდეს ეკლესიას კელითა რაქაელ დედოფლისათა, რომელმან სამთა მათგანთა უცვალა სახელი, რამეთუ ერთსა სახელსდვა მოშალე, და ერთსა ბაგრატ, რომელ არს მამა ბაგრატონიანთა³, ერთსა აბგავარ, ერთი შემოიყუანა სიძედ, და ორნი მათგანი ამზახა სომხითის მეფეთა.

§ 10. ხოლო ოთხნი ესე ძმანი წარმოემართნეს ქართლს, ვითა ზემო ვაკენეთ, და გუარამ განაჩინეს ერისთავად, და მოსცა ამას მეფემან ბერძენთამან პატივად კურატპალატობა. და ამან დადვა საფუძველი ჯუარისა ეკლესიასა, რომელ არს მცხეთას.

§ 11. ხოლო სამი ესე ძმანი წარვიდეს კახეთს და საპაკ დაემზახა ბაკურს, ძესა ნერსესსა, და უსამ [და] ვარაზვარდ წარვიდეს კამბეჩოანს⁴ და გარდაუქციეს ერი ვეზანს, ერისთავსა⁵ [ბაჰარ ჩუბინისსა და ვეზან მოჰკლეს], და დაიპყრეს მათ კამბეჩანი.

§ 12. და იყო მას ჟამსა მცხეთას კათალიკოზი სამოველ, და ამისზე ტფილისის მკვდრთა ეკლესიისა⁶ ვებად იწყეს, რომლისა ნახევარსა ყოველი ერი აშენებდა და ნახევარსა ერთი ვინმე დედაკაცი, და კათალიკოზი იყო მცხეთას ბართლომე.

§ 13. და შემდგომად ამის გუარამისა ერისთაობდა ძე მისი სტეფანოზ და ძმა დემეტრესი და აშენებდეს ეკლესიასა ჯუარის მცხეთას.

§ 14. და ამისზე წარვლო ერეკლე მეფემან ბერძენთამან და მივიდა ტფილისად და დადვა დამართებით ციხესა კალისასა, და ციხისთავმან კმა უყო ციხით გამოღმართ და ჰქუა ჰერეკლე მეფესა: „რომელსა გასხენ წუერნი ვაციანი და ვაცბოროტისანი“. მაშინ ესმა ჰერეკლე მეფესა, განრისხნა მისთვის და აღმოიკითხა წიგნისაგან დანიელ წინასწარმეტყუელისა სიტყუა იგი: „ვითარმედ აღმოვიდეს ვაცი დასავლისა და შემუსრნეს რქანი აღმოსავლისა ვერძისანი“, და თქუა მეფემან: „უკეთუ იყო ჩემდა სიტყუა ეგე კადნიერებისათვის ჩემისა, მისაგებელი ორკეცი დაგიტეო შენ“, და დაუტევა ტფილისს⁷ ჯიბლუ ერისთავი ბრძოლად ციხესა ტფილისისა და თვთ წარემართა ბაღდადს.

¹ მ. ვარაზვარდს. ეს სიტყვა ყოველთვის ასე სწერია მ-ში.

² მ. მხ. მონათანი.

³ მხ. ბაგრატონთა.

⁴ მხ. კამბეჩოვანს.

⁵ მ. მხ. ერისთავი.

⁶ მხ. ეკლესისა.

⁷ მ. მხ. ტფილისი.

§ 15. და მივიდა გარდაბანს ვარაზ გაგელისასა და დაილაშქრა ადგილსა მას, რომელსა ჰქვან ხუზაშენი და ნათელსცა ჰერაკლე ვარაზ-გრიგოლის¹ და ყოველსა ერსა მისსა, და იწყო შენებად ეკლესიასა, რომელი იგი უბრწყინვალეს არს ყოველთა ეკლესიათა, და წარვიდა ბერდუჯს და დადგა გულსა სოფლისასა², და აღმართა ჯუარი ქვს[ა] და დადგა საფუძველი წმიდისა ღთისმშობლისა ეკლესიისა³ და აღასრულა გუმბათი⁴ მისი.

§ 16. ხოლო მან ჯიბლუ⁵ ციხე იგი ტფილისისა გამოიღო და ციხისთავი იგი შეიპყრა და დრაჰკნითა⁶ პირი აღუვისო ამისთვის, რამეთუ თქუა სადიდებელი იგი მეფისა ჰერაკლესი, ხოლო კადრებისა მისთვის ტყავი გაჰხადა და მეფესა მისწია იგი გარდაბანს ვარაზ-გრიგოლისასა.

§ 17. და გარდაბნით მეფემან მიცვალა ლაღს და უწოდა მეწეკვენელთა მთავარსა, ნათელსცა და წარვიდა ბაღდადს⁷, და გამოიღო ბაღდადი და შეიპყრა ხუარსო მეფე და მოაღებინა ძელი⁸ ცხორებისა⁹ და იწყო შენებად იელუსალიმისა¹⁰ და დასუა მოდისტოს პატრია[რ]ქაღ.

§ 18. და წარმოემართა აქათვე და მოვიდა წელსა მეშვიდესა.

§ 19. და ვიდრე მოსულვადმდე მისსა ტფილისის ეკლესია [სიონი] გაესრულა[თ], ხოლო ჯუარისა ეკლესიასა აკლდა¹¹.

§ 20. და მან ჰერაკლე მეფემან ტფილისს¹² და მცხეთას და უჯარმოს ქადაგნი განავლინა, რათა ყოველნი ქრისტიანენი ეკლესიასა შევიდენ, და ყოველნი მოგუნნი და ცეცხლის მსახურნი, რომელნიცაღა არა მოინათლენ, მოისრენ. ხოლო მათ ნათლისღება არა ინებეს, არამედ ზაკთ¹³ აღერივნეს ქრისტიანეთა თანა, და¹⁴ მიაწიეს ყოველთა მათ ზედა მახვილი, და ეკლესიათა შინა მდინარენი სისხლისანი დიოდეს, და განწმიდა¹⁵ სჯული ქრისტეს ღთისა ჩუენისა და წარვიდა ჰერაკლე მეფე სამეფოდვე თვსად.

§ 21. და მთავრობდა ქართლს¹⁶ იგივე სტეფანოზ დიდი. კათალიკოზი იყო მეორე ბართლომე მისზედავე.

§ 22. და¹⁷ შემდგომად მისსა მთავრობდა ადარნასე, ძე მის სტეფანოზისი, და მისზედა სამნი კათალიკოზნი იკუალნეს; იოვანე, ბაბილა და თაბორო.

¹ მ. ვარაზ-გრიგოლისი; მწ. ვარაზ-გრიგოლისი.

² მ. მწ. სოფლისასა.

³ მწ. ეკლესიის.

⁴ მ. გუმბადი.

⁵ მწ. ჯიბალუ.

⁶ მწ. დრაჰკნითა.

⁷ მ. ბაღდადს.

⁸ მ. მწ. ძალი.

⁹ მწ. ცხოვრებისა.

¹⁰ მწ. იელუსალიმისა.

¹¹ მ. მწ. აკლიდა.

¹² მ. მწ. ტფილისი.

¹³ მ. მწ. ზაკიციოთ.

¹⁴ მწ. <

¹⁵ მწ. განწმინდა.

¹⁶ მწ. ქართლსა.

¹⁷ მწ. <

§ 23. და ამისა შემდგომად [მოკულა ადარნასე მთავარი და დაჯდა¹ სტეფანოზ, ძე მისი. და მან განასრულა ეკლესია [ჯუარისა] და განაწესა მუნ ჯუარისა კრება, და დაჯდა ტფილის[ს] ცხოვრებად², და კათალიკოზი იყო სამოელ და ენონ. და მი ზე ქუეყანა ქართლისა აღწერეს და წარიდეს საბერძნეთს, და ჰამბავი მოიწია, ვითარმედ ბაღდადი³ დაიპყრეს აგარის ნათესავთაო.

§ 24. და ამის სტეფანოზისა შემდგომად ერისთაობდა ძე მისი გუარამ კურატპალატი.

§ 25. და შემდგომად მისსა ვარაზ-ბაკურ, ძე მისი, ანთიპატრიკოსი, რომელმან გარდაბანელნი მოაქცივნა.

§ 26. და მერმე⁴ ნერსე და ძენი მისნი, ფილიპე და სტეფანოზ და ადარნასე.

§ 27. და ძენი მისნი, გურგენ ერისთავი, აშოტ კურატპალატი⁵.

§ 28. ხოლო აშოტ კურატპალატი მთავრობდა ქუეყანასა მას შინა და სახლად⁶ მისა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქუეყანა, რომელ არს გარემოს მისსა.

§ 29. და მაშინ განძლიერდა კელმწიფება აგარიანთა და იწყეს ძიება აშოტ კურატპალატისა, და ვერ უძლო წინაღღგომად მათდა აშოტ, და იელტოდა მათგან, და წარემართა⁷, რათა წარვიდეს საბერძნეთად, და თანა ჰყუეს მათ დედა⁸ და ცოლი, და ორნი ძენი ასაკითა ჩვილნი, უხუცესი ადარნასე და ბაგრატ, ხოლო უმრწემესი ძე გუარამ ჯერეთ არა ესუა, და⁹ ერი¹⁰ თვისი მცირედ ჰყუა თანა, მკვიდრნი მისნი, დედაწულითურთ და შვილითურთ. [და] მოიწიენეს მთასა ჯავახეთისასა, კიდესა დიდსა ტბისა ფარავნისასა დამაშვრალნი სლვისაგან, და¹¹ გარდაჰკდეს განსვენებად კიდესა მის ტბისასა, ჰამეს რა პური და მცირედ მიერულა[თ], და მიძინარეთა ეწიენეს დიდნი ლაშქარნი სარკინოზთანი, [მაშინ] შეეწია ლმერთი აშოტ კურატპალატსა და კინისა მას ლაშქარსა მისსა, მოსცა ლმერთმან ძღვევა მათზედა, და¹² მოსრნეს სიმრავლენი ურიცხვნი. წარმოვიდეს და მოიწიენეს¹³ კეცსა შავშეთისასა.

§ 30. ხოლო კევი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ გარეშე მცირედთა¹⁴ სოფელთასა, რამეთუ ჟამთა სპარსთა¹⁵ უფლებისასა აოკრდა, ოდეს იგი ყრუმან¹⁶

¹ მჩ. <

² მჩ. ცხოვრებად.

³ მ. ბაღდადი.

⁴ მ. მოსრა.

⁵ მ. კურატპალატისა.

⁶ მ. ს ხელად.

⁷ მ. წარემართა.

⁸ მ. დედე.

⁹ მ. მჩ უმატებენ: არა.

¹⁰ მჩ. ერთი.

¹¹ მჩ. <

¹² მჩ. <

¹³ მჩ. ჯერ სწერია: „მოვიდეს“, ხოლო თავზე აწერია „მოიწიენეს“.

¹⁴ მჩ. უმატებს „ქუეყანასა“, მაგრამ შემდეგ ეს სიტყვა გარემოებაზე აღიარებულია.

¹⁵ შეცდომაა: უმბეფლია, „სარკინოზთა“ უნდა იყოს.

¹⁶ მჩ. „ყრუმ“.

ბაღდადეგმან შემუსრნა ციხენი ყოველნი და მოვლო შევშეთიცა და ლადონი, და კუალად შემდგომად მისსა სრვამან¹ სატლოზისამან მოაოკრა შევშეთი, კლარჯეთი და მცირედლა დაშეთს კაცნი ადგილ-ადგილ, ხოლო დაშთომილთა მათ მკვდრთა შევშეთისა შეიწყნარეს იგი სიხარულით და საყუარულითა, და დაემკვიდრა მუნ, და მისცა ღმერთმან გამარჯვება, და აკელმწიფა იგი შევშეთ-კლარჯეთსა ზედა, და მან სოფლები ზოგი იყიდა საფასოთა და ზოგი ოკერი აღაშენა, და განამრავლა² სოფელი აშოტ კურატპალატმან ქუეყანათა მათ შინა, და ამისცა ღმერთმან და განამტკიცა კელმწიფება მისი ნებითა ბერძენთა მეფისათა.

§ 31. და პოვა კლარჯეთის ტყეთა შინა კლდე ერთი, რომელი პირველ გორგასიას ვახტანგს ციხეთ აღეშენა, სახელით არტანუჯი, და აოკრებულ იყო ბაღდადეგისა მის ყრუობითვან. იგი განაახლა³ აშოტ და აღაშენა ეგრეთვე ციხედ, და წინა კერძო მისსა, ქუეშეთ, აღაშენა ქალაქი და აღაშენა ციხესა მას შინა ეკლესია მოციქულთა პეტრესი და პავლესი, და შექმნა მას შინა საფლავი თვისი, და დაემკვდრა ციხესა მას შინა ცხოვრებად, და მერმე კვალად ეუფლა ქუეყანათა ვიდრე კარადმდე⁴ ბარდავის ქალაქისა, და მრავალგზის მოსცა ღმერთმან აშოტს კურატპალატსა ძღვევა და დიდი დიდება ბრძოლათა შინა.

§ 32. და იყო ერთსა შინა ჟამსა, განვიდა, რათამცა შეიკრიბა⁵ ლაშქარი ბრძოლისათვს სარკინოზთასა. მოვიდა იგი ადგილსა რომელსამე, განავლინა ლაშქრის მწვეველნი⁶ და ვიდრე არღარა შეკრებილიყო ლაშქარი იგი მისი მისთანა, დაესხნეს მას სარკინოზნი უცნაურად, და აოტეს იგი, წარმოემართა და მოიწია კევსა ნივალისასა⁷, და იწყო ძებნად ერისა, რათამცა ვითა განიმრავლა ლაშქარი⁸ თვისი, და წარმოემართნეს მოსვლად მის წინაშე ივინი, რომელთა მან უბრძანა, ხოლო ივინი მოვიდეს კლვად⁹ მისსა. მაშინ ვიდრე მოწვენამდე მათდა კარად მისსა არა უწყოდა აშოტ ზაკუა [მათი], და არა ჰყვა მას ერი თვისი, თვნიერ მცირედთასა. ვერ წინააღუდგებოდა იგი მათ, ამისთვისცა შეივლტოდა აშოტ კურატპალატი ეკლესიად, და მოწყლეს იგი მახვილითა საკურთხეველსა ზედა, და შეისუარა საკურთხეველი იგი სისხლითა მისითა, რამეთუ დაკლეს იგი მუნ, ვითარცა ცხოვარი აღსავლსა საკურთხეველისასა და სისხლი მისი დათხეული დღესცა¹⁰) საჩინოდ სახილველ არს.

¹ მ. მწ. სღვამან.

² მწ. „განახლა“.

³ მ. მწ. განახლა.

⁴ მწ. კარადმდე.

⁵ მწ. შეიკრიბა.

⁶ მწ. მწვერველნი.

⁷ მწ. ნივლისისა.

⁸ მწ. ლაშქარნი.

⁹ მ. მწ. კლვადი.

¹⁰ მწ. დღესაც.

§ 33. ხოლო ესმა რა ესე ამბავი ერსა მისსა, რომელნი იგი იყვნეს დოლის-ყანასა, ვითარმედ მოიკლა უფალი იგი მათი აშოტ კელითა ოროზ-მოროზის ძეთათა, წარვიდეს დოლის-ყანით და დევნა უყუეს მკულელთა მათ უფლისა თვისისათა, დაეწინეს¹ მათ სავანეთა ზედა ქოროხისასა, მოსრნეს ივინი ბოროტად, ვიდრემდის არა დაუშთა ერთი მათგანი, და წარმოიღეს მკუდარი აშოტ კურატპალატი და დაფლეს მისსა მას საფლავსა შინა, ციხესა არტანუჯისასა, ეკლესიასა წმიდათა მოციქულთასა, რამეთუ მოიკლა ესე აშოტ კურატპალატი დასაბამითგან წელთა **ხვლ** (=6430), ქორანიკონსა მეთამეტედ მოქცეულსა შინა **მგ** (=46), თუესა იანვარსა ოცდა ცხრასა².

§ 34. და დაუტევნა სამნი ძენი: უხუცესი ადარნასე, და შემდეგი მისი ბაგრატ. ესე ორნი თანა ჰყუეს მას, რაჟამს იგი მოიწია შავშეთ-კლარჯეთად, ხოლო უმრწემესი გუარამ არტანუჯს მოსლვასაღა შინა დაებადა.

§ 35. და შემდგომად აშოტის სიკუდილისა, მამისა მათისა, რომელ გარეთ ქუეყანა ჰქონდა, წაუღეს სარკინოზთა, რამეთუ იყუნეს ივინი უსრულ ასაკითა. ხოლო რაჟამს სრულ ასაკ იქმნეს ივინი, კულაღცა მოსცა ღმერთმან მათვე იგი ნაქონები მამისა მათისა, და ვიდრე უსრულოდა იყუნეს ივინი ასაკითა, იზრდებოდეს ციხესა შინა არტანუჯისასა, და იყუნეს ხარკის მიმცემელ სარკინოზთა ყოველნივე კენი შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი³, ხოლო არტანუჯით გამოღმართ დაიპყრეს მათ⁴ ნაქონები იგი მამისა მათისა, და დასუეს ბაგრატ კურატპალატად, და წარმართა ღმერთმან კელმწიფება მათი.

§ 36. და იყუნეს ძენი უხუცესისა მის ძმისა მათისა, აშოტის ძისა ადარნასენი, სამნი: გურგენ, რომელი იგი დღეთა სიბერისა მისისათა კურატპალატად⁵ დასვეს, და ძმანი მისნი, აშოტ კეკელა⁶ და სუმბატ არტანუჯელი, რომელი კელმწიფობასა⁷ მისსა დასუეს ანთიპატოს-პატრიკად.

§ 37. და ძენი ბაგრატ კურატპალატისანი სამნი: დავით, რომელი შემდგომად მამისა თვისსა დასუეს კურატპალატად, ადარნასე და აშოტ.

38. და ძენი უმრწემესისა აშოტის ძისა გუარამისნი ორნი: ნასრა⁸ და აშოტ.

§ 39. ხოლო აშოტ კეკელაჲ, ძე ადარნასესი, გარდაიკვალა ქორანიკონსა **პჰ** (=77, ე. ი. 867), და დაუტევა გურგენ, რომელი შემდგომად კურატპალატად დასუეს, და სუმბატ არტანუჯელი ანთიპატრიკი⁹.

¹ მწ. და დაეწინეს.

² დასაბამითგან წელნი 6430 ქართული სათვალავით უდრის 826 წელს (6430—5604=826). ამასვე უდრის 46 ქორანიკონიც (780+46=826). სხვა ვარიანტების ქორანიკონი იხ. მართამისეულ ვარიანტში, გვ. 346, შენ. 6.

³ მწ. შავშეთი, კლარჯეთი, ნიგალისნი.

⁴ მ. მათი.

⁵ მ. კურატპალატ. მწ. კურადპალატად.

⁶ მ. მწ. კეკელაა.

⁷ მწ. კელმწიფობას; ხ. კელმწიფობს.

⁸ მწ. ნასარ.

⁹ ჩვენი აზრით, ეს სუმბატ არტანუჯელი იგულისხმება ატენის ტაძრის ახლად აღმოჩენილ წარწერაში (იხ. საქართვე. აკადემიის მოამბე, ტ. VII, № 1—2, 1946, გვ. 87, სარა ბარნაველის წიგნილი: „ატენის ახალი წარწერები“). მართალია, წარწერაში სუმბატი მამფალის პატივით არის მოხსენიებული და ამ პატივით კი სუმბატის ქრონიკა მას არ იხსენიებს, მაგრამ ეს არაფერს ნიშნავს, ვინაიდან სუმბატი ყველა ბაგრატიონს როდი იხსენიებს მათი პატივით.

§ 40. გარდაიცვალა აშოტ, ძე მამფელისა¹ გუარამისა, უწინარეს მამისა თვისისა, ქორანიკონსა პთ (=79, ე. ი. 869), არა დაუტევა ძე.

§ 41. გარდაიცვალა აღდარნასე², ძე ბაგრატ კურატპალატიისა, ქორანიკონსა შდ (=94, ე. ი. 874), სიცოცხლესავე მამისა თვისისა, და არა დაუტევა შვილი.

§ 42. და მამა მისი ბაგრატ კურატპალატი³, ძე აშოტ კურატპალატიისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა შგ (=96, ე. ი. 876), და დაუტენა ძენი: დავით, რომელი შემდგომად მისსა კურატპალატ ყუეს და მოიკლა იგი კელითა მამის⁴ ძმისწულისა თვისისა ნასრა, გუარამის ძისითა, სიცოცხლესავე შინა გუარამისსა ქორანიკონსა რბ (=101, ე. ი. 881), სუფევასა შინა გუარამისსა⁵, ხოლო გუარამ მამფალი⁶, მამის ძმა მისი, მამა ნასრესი, უბრალო იყო სისხლისაგან დავით კურატპალატიისათა, და დაუტევა ამან დავით მოკლულმან ძე მცირე აღდარნასე, მოუწიფებელი⁷ პასაკითა, ხოლო ნასრ, მკლველი⁸, ივლტოდა სამეფოსა კოსტანტინეპოლედ და იყო მუნ მრავალ წელ.

§ 43. და ამისსა შემდგომად დასუეს გურგენ, ძე აღდარნასესი, კურატპალატად, დიდისა აშოტ კურატპალატიისა ძისა.

§ 44. გარდაიცვალა გუარამ მამფალი, ძე აშოტ დიდისა, მამა ნასრისა, ქორანიკონსა რბ (=102, ე. ი. 882).

§ 45. და⁹ გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ კურატპალატიისა, ქორანიკონსა რე (=105, ე. ი. 885).

§ 46. და¹⁰ ამისსა შემდგომად გამოვიდა ნასრ სამეფოთ და მოვიდა აფხაზეთს, და იყო მაშინ აფხაზთა მეფე ბაგრატ, სიძე¹¹ ნასრესი, და შესწია მან დიდითა ლაშქრითა, მეფემან აფხაზთამან, და მუნით გარდამოვიდა ნასრ სამცხეს, და შეკრიბა სხუაცა ლაშქარი ურიცხვი, ხოლო აღდარნასე, ძე მოკლულისა კურატპალატიისა, განვიდა ბრძოლად მისა, და მიჰყუა მისთანა შეწევნად აღდარნასესსა გურგენ კურატპალატი და შვილნი მისნი. და ყუეს ბრძოლა და ომი დიდი ნასრის ზედა, და შეეწია ღმერთი მცირეთა ამათ აღდარნასეს კერძთა და სძლეს ნასრას, მეოტ ქმნეს. შეიპყრეს და მოკლეს ნასრა კვესა სამცხისასა, სოფელსა ასპინძას, ქორანიკონსა რც (=108, ე. ი. 888), და არა დაუშთა შვილი ნასრას, და აღიკოცა საკსენებელი მისი.

¹ მ. მამფელისა.

² ეს აღდარნასე ადრის საზარებაში მოხსენებულია არსენის სახელით, რომელიც მისი ბერობის სახელი უნდა იყოს (იხ. ჩვენი „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში“, გვ. 910).

³ მხ. პალატი.

⁴ მ. მხ. მის.

⁵ მ. მხ. გუგობასა.

⁶ მ. მამაფელი. მხ. მამეფელი.

⁷ მხ. მოწიფებული.

⁸ მხ. თ. მკლველი.

⁹ მხ. <

¹⁰ მხ. <

¹¹ მ. მხ. დის ძე.

§ 55. აშოტ ერისთავთა ერისთავებან, ძემან გურგენ კურატპალატიანან, რომელსა ეწოდა კუხი; აღაშენა ტბეთი შავშეთს და განასრულა იგი ყოვლითა განგებითა, და დასუა პირველად ეპისკოპოსად სანატრელი სტეფანე უწყებითა სულისა წმიდისათა. და გარდაიცვალა ესე აშოტ კუხი ქორანიკონსა რლმ (=138, ე. ი. 918) და არა ესუა შვილი.

§ 56. და ამისა შემდგომად გურგენ, ძმისწული მისი, ძე ადარნასესი, დასუეს ერისთავთა ერისთავად.

§ 57. გარდაიცვალა დავით, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქორანიკონსა რმზ (=142, ე. ი. 922) და დაუტევა ძე მუცელსა შინა ცოლისა თვისასა, რომელსა იგი ეწოდა ბაგრატ.

§ 58. გარდაიცვალა ადარნასე, ქართველთა მეფე, ძე დავით მოკლული-სა, ქორანიკონსა რმგ (=143, ე. ი. 923), და დაუტევნა ძენი ოთხნი: დავით, რომელი შემდგომად მამისა თვისისა ქართველთა მეფე იქმნა, აშოტ კურატპალატი და ბაგრატ მაგისტროსი და სუმბატ, რომელი ძმათა შემდგომად კურატპალატად დასუეს.

§ 59. გარდაიცვალა [გურგენ] ერისთავი, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა¹, ქორანიკონსა რმგ (=143, ე. ი. 923) მასვე წელსა შინა, რომელსა შინა ქართველთა მეფე ადარნასე მიიცვალა, და დაუტევა ამან ძე გურგენ მუცელსა შინა ცოლისა თვისასა, რომელსა ეწოდა გურგენე, სახელი მამისა თვისისა.

§ 60. გარდაიცვალა დავით, ქართველთა მეფე, ძე ადარნასე მეფისა ქართველთასა, ქორანიკონსა რნჟ (=157, ე. ი. 937) და არა ესუა ძე.

§ 61. გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქორანიკონსა რნთ (=159, ე. ი. 939), თუესა იენისსა, და არა ესუა ძე.

§ 62. გარდაიცვალა გურგენ დიდი, ერისთავთა ერისთავი, ძე ადარნასესი, რომელმან უმეტესნი სიმხენნი და ბრძოლანი ქმნა ყოველთა მამათა მისთასა, და დაიმორჩილნა ყოველნი გარემოსნი, ქორანიკონსა რაა (=161, ე. ი. 941), თუესა თებერვალსა იდ (=14). არა ესუა ძე.

§ 63. გარდაიცვალა მამფალი დავით, ძე სუმბატ არტანუჯელისა, მონაზონობასა შინა, ქორანიკონსა რაგ (=163, ე. ი. 943), ფებერვალსა ოცსა და დაუტევა ძე თვისი სუმბატ, რომელიცა იგი დასუეს ერისთავთა ერისთავად.

§ 64. გარდაიცვალა ბაგრატ მაგისტროსი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა რაჟ (=165, ე. ი. 945), თუესა მარტსა, და დაუტევა ძე თვისი ადარნასე, რომელი შემდგომად მამისა თვისისა მაგისტროსი იქმნა და შემდგომად მამის ძმათა კურატპალატი იქმნა.

§ 65. მასვე წელსა, ბაგრატ მაგისტროსის გარდაცვალებისასა (ე. ი. 945, ე. თ.), ბასილი მონაზონი კლარჯი² გარდაიცვალა, ძე ბაგრატ მამულისა.

§ 66. გარდაიცვალა აშოტ კურატპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა როდ³ (=174, ე. ი. 954) და არა ესუა შვილი.

¹ მ. არტანუჯელი.

² მ. კლარჯი.

³ მ. მ. რუდ.

§ 67. და ამასვე წელსა (ე. ი. 954) აშოტ, ძე სუმბატისა, გარდაიცვალა, და არა ესეა ძე.

§ 68. და შემდგომად აშოტ კურატპალატისა ძმა მისი დასუეს კურატპალატად, სუმბატ. და ესე სუმბატ¹ კურატპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა როზ² (=178, ე. ი. 958) და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ ერისთავთ ერისთავი, რომელი ქართველთა მეფედ დასუეს, რეგუ[ე]ნი³, და ადარნასე კურატპალატი.

§ 69. [გარდაიცვალა ადარნასე კურატპალატი]⁴, ძე ბაგრატ მაგისტროსისა⁵, ქორანიკონსა რპა (=181, ე. ი. 961), რომელი ესე ძეთა შეიპყრეს და მონაზონ ქმნეს. მოკუდა უნებლიეთ ფიჩვითა, და დაუტევნა ძენი: ბაგრატ [ერისთავთ ერისთავი]⁶ და დავით ერისთავთ ერისთავი.

§ 70. გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ერისთავთ ერისთავი, ძე ადარნასე კურატპალატისა, ქორანიკონსა რპვ (=186, ე. ი. 966), ხოლო ძმა მისი⁷ დავით კურატპალატი იქმნა დიდად.

§ 71. გარდაიცვალა გურგენ, ძე გურგენის, ძისა ბაგრატ მამფლისა, ქორანიკონსა რპზ (=188, ე. ი. 968).

§ 72. გარდაიცვალა ადარნასე, ძე სუმბატ კურატპალატისა, ძმა ბაგრატ რეგუნისა, ქორანიკონსა სგ (=203, ე. ი. 983) და დაუტევნა⁸ ძე⁹ დავით მცირე.

§ 73. გარდაიცვალა სუმბატ ერისთავთა ერისთავი, კაცი მართალი, ძე დავით მამფლისა, არტანუჯელი, ქორანიკონსა სტ (=208, ე. ი. 988), და დაუტევნა ძენი ორნი, დავით და ბაგრატ.

§ 74. და შემდგომად მიცვალეზისა მისისა, დღესა მეორმოცესა (ე. ი. 988 წელსვე), გარდაიცვალა ძე მისი ბაგრატ და დაუტევნა ძენი ორნი: სუმბატ და გურგენ.

§ 75. გარდაიცვალა სუმბატ, ძე ბაგრატ რეგუნისა, ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა სიზ (=212, ე. ი. 992) და არა ესუა შვილი.

§ 76. გარდაიცვალა დავით, ძე სუმბატ ერისთავთა ერისთავისა, დიდებულისა¹⁰, კაცისა მართლისა¹¹.

§ 77. და გარდაიცვალა ბაგრატ რეგუ [ე]ნი, ქართველთა მეფე, ძე კურთხელის[ს] სუმბატ კურატპალატისა, ქორანიკონსა, სიდ (=214, ე. ი. 994) და დაუტევნა ძე თვისი უხუცესი გურგენ, რომელსა უწოდეს მეფეთა¹² მეფე.

¹ მწ. აკლია ეს სამი სიტყვა.

² მ. მწ. რუტ.

³ მწ. რეგენი.

⁴ მ. მწ. ვარიანტებს ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები აკლია.

⁵ მ. მწ. არისტოსი.

⁶ მ. მწ. ვარიანტებში გამოშვებულია.

⁷ მ. ძემა მისი. მწ. ძე მამისი.

⁸ მწ. დაუტევნა.

⁹ მწ. ძენი; შემდეგ ნი წაშლილია.

¹⁰ მ. მწ. შიდებულისა.

¹¹ თ. კაცი მართალი.

¹² მწ. მეფეთ.

§ 84. ხოლო შვილნი ამათნი წარვიდეს კონსტანტინეპოლედ¹, ძე სუმ-ბატისი ბაგრატ და ძე გურგენისი დემეტრე ბასილი მეფისა² წინაშე, და მათნივე შვილნი კლარჯთა მეფეთანი, რომელ დაშთეს ამათ ქუეყანასა, მოისრნეს ყოველნი სიკუდილითა პატიმრობასა შინა.

§ 85. ამისსა შემდგომად მოვლო ბაგრატ ყოველი სამეფო თვისი, აფხაზეთი, ჰერეთი და კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა კევთა ტაოსთა, და მორაიწია ზაფხული, მოვიდა მასვე ციხესა ფანასკერტისასა წელსა მესამესა და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ქორანიკონსა ხლდ (=234, ე. ი. 1014), თუესა მისსა ზ (=7), ღღესა პარასკევსა, და დაუტევა ძე თვისი გიორგი³, და დაჯდა იგი მეფედ წლისა იმ (=18).

§ 86. ხოლო დაჯდა [რა] ესე გიორგი მეფედ, გან[უ]დგა ამას ქუეყანა⁴ ჰერეთ-კახეთისა, და ღადრობითა აზნაურთათა შეპყრობილ იქმნეს ერისთავნი, მათ ქუეყნად კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი, რომელთა პირველ აქუნდა იგი.

§ 87. და ამის გიორგის მეფობისა⁵ მეშვიდესა წელსა⁶ გამოვი და ბასილი ბერძენთა მეფე ამას გიორგის მეფესა ზედა. ხოლო ესე გიორგი განვიდა ლაშქრითა დიდითა, და დაიბანაკეს ქუეყანასა ბასიანისასა ორთავე მრავალ ღღე, და არა მივიდეს ბრძოლად ერთმანერთსა ზედა, არამედ მოერიდა გიორგი, და მოვიდა და დაწუა ქალაქი ოლთისი, [და მუნით მოვიდა კოლასა და]⁷ გამოუდგა კუალსა და მოუდგა უკანა მეფე ბერძენთა, და შეკრბეს რა უკანამავალნი გიორგისნი და წინამავალნი ბასილისნი ლაშქარნი, იქნა ბრძოლა დიდი სოფელსა შინა, რომელსა ეწოდების შირიმთა, და მრავლად მოისრნეს ორ კერძოვე, და მოიკლნეს მუნ⁸ დიდნი ერისთავნი, რატი ძე ლიპარიტისი, და ხურსი. და ვითარცა მოესმა კმა ომისა გიორგი მეფესა, აღბორგნეს, განვიდეს და მოვიდეს ადგილსა მას, სადა იყუნეს ბრძოლად, და მოვიდა მუნ ბასილი მეფეცა სპითა დიდითა, და შეკრბეს იგინი იმიერ და ამიერ, და იქნა მუნ ბრძოლა დიდი, და მოისრნეს მუნ ბერძენნი დიდნი და ფრიადნი, და წარმოიღეს გიორგისთა ავარი, და ეზომ განდიდნა ბრძოლა იგი, რომელ სივლტოლა ეგულეზობდა ბასილი მეფესა, გარნა გიორგისნივე⁹ სულმოკლე იქმნეს, რამეთუ მორიდეს და წარმოვიდეს, ხოლო ბასილი უკანა წარმოუდგა და მოვიდა არტანს და¹⁰ დაწუა იგი, და რომელი პოვა, ტყუე ყო. ხოლო გიორგი წარვიდა ნიალით კერძო სამცხედ,

¹ მწ. კონსტანტინეპოლეს.

² მწ. მეფის.

³ მწ. წინათ წერებულა. „გიორგიოლი“, მაგრამ შემდეგ ზედმეტი ასოები წაუშლიათ, რომ გამოსულიყო „გიორგი“.

⁴ მრ. ქუეყანასა.

⁵ მწ. მეფობასა.

⁶ მწ. ეს ორი სიტყვა აკლია.

⁷ მ. მწ. ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები აკლია.

⁸ მწ. გამოტოვებულია.

⁹ მწ. გიორგისნი.

¹⁰ მწ. გამოტოვებულია.

თარმელ უკუეთუ მიმცე¹ მე კელთა მტერთასა, არღარა თაყუნის გცე უკუნისამდე“. და ვითარ ესე ყო და თქუა, მყის მასვე ჟამსა იძლიენეს და მეოტ იქმნეს სპანი გიორგისნი, რომელნი იგი პირველ მივიდეს, და გამოვიდეს მიერ კერძო ტალმანი მეფისანი რუსნი, და არა განერა ერთიცა პირველ მისრულთა მათ თვნიერ მცირეთასა, რამეთუ თვთ მეფე გიორგი და უძლიერესი ლაშქარი მისი არღარა მისრულ იყო ჯერეთ ყოვლადვე, და მოიკლენ მათგანი მას დღესა შინა, რომელთაცა იგი მშვიდობის ყოფა [არა ენებათ]², და მეოტ იქმნეს ყოველნი, და მოისრნეს ურიცხვი პირითა მახვილისათა, და რომელნიმე³ მეოტ იქმნეს. წარიღეს ბერძენთა ავარი დიდძალი და განძი სამეფო ყოველი სრულიად, რომელი აქუნდა.

§ 90. და წარმოიძრა მცირედ ბასილი მეფე და მოუდგა უკანა, და კულად იწყო ზავად და მშვიდობად პირველსავებრვე, რამეთუ შიში აქუნდა საბერძნეთით კულადცა განდგომილებისა⁴ და ყუეს მაშინ მშვიდობა, და დაიზავნეს.

§ 91. [და მისცა]⁵ გიორგი მეფემან მძევლად ძე თვისი ბაგრატ სამისა წლისა ყრმა ჩვილი და მისცა ციხე ათორმეტი და ქუეყანანი დავით კურატ-პალატისა⁶ ნაქონები ტაოს და⁷ ბასიანს და ჯავახეთს. შავშეთს⁸. და ესრეთ⁹ წარვიდა ბერძენთა მეფე ბასილი და თანა წარიტანა ბაგრატ ყრმა მცირე¹⁰ და აღუთქუა გიორგის [წარმოგზავნა] ბაგრატისი შემდგომად სამისა წლისა¹¹.

§ 92. გარდაკდეს რა სამნი წელნი, მაშინ წარმოგზავნა ბასილი მეფემან ქალაქით კონსტანტინეპოლით ბაგრატ ძე გიორგისი, ვითარცა იგი აღუთქუა. და მოიწია ბაგრატ ტაოს და შემოვიდა თვისსა მამულსა ბანას, თანა-მოყოლითა მისად კატაბანისა აღმოსავლისათა ზღურადმდე ბაგრატის მამულისა.

§ 93. ხოლო შერაიქცა კატაბანი იგი, მოემთხუიენეს მას მანდატურნი წიგნითა ესრეთ წერილითა, ვითარმედ „მიიცვალა ბასილი მეფე, ძმა ჩემი და ვიქმენ მე მეფე ყოვლისა საბერძნეთისა, და აწ სადაცაღა მოწვეულ იყოს საეკლემწიფოსა შინა¹² ძე გიორგისი ბაგრატ გარევე აქციე იგი სწრაფით და წინაშე ჩუენსა მოგზავნე“.

§ 94. და ვითარცა აღმოიკითხა კატაბანმან [ბრძანებაჲ მეფისა], მსწრაფლ მოიქცა და დევნა უყო ბაგრატს, გარნა ვერ ეწია მას, რამეთუ თვისსა მამულსა შემოსრულ იყო იგი და განძლიერებულ ლაშქრითა, რომლისა ბრძოლად ვე-

¹ მწ. მიმეკ.

² მ. წრ. გამოტოვებულია.

³ მ. წრ. რომელნი.

⁴ მ. წრ. განდგომილებითა.

⁵ მ. წრ. გამოტოვებულია.

⁶ მწ. კურტაპალატისა.

⁷ მწ. გამოტოვებულია.

⁸ მწ. შავშეთსა.

⁹ მწ. და ერეთს.

¹⁰ მწ. უმატებს: და მცირე.

¹¹ მ. წრ. და შემდგომად სამისა წლისა შავე (მარ. და შავე) წარმოგზავნეს აღუთქუა გიორგის ბაგრატისი.

¹² მწ. შენსა.

ღარა ეძლო კატაბანსა¹ მას, არამედ გარე უკუნეჲ და წარვიდა. ეჰა დიდი² საკვრველი მოწყალეა ღმრთისა, ვითარღა განერა მართალი კელთაგან შემპყრობელთა და მტერთა მისთასა, ქორანიკონსა სმე (=245, ე. ი. 1025).

§ 95. და³ მოვიდა ბაგრატი [საბერძნეთით] წინაჲე მამისა თვისისა გიორგი მეფისა და დედისა თვისისა მარიამ დედოფლისა⁴ ქალაქსა მათსა ქუთათის, და ესრეთ შეკრბეს ივინი მშვიდობით და მისცეს დიდება და შადლი ღმერთსა მომადლებისათჳს მათდა ესე ვითარისა მის კეთილისა. და შემდგომად ამისსა რა გარდაჰკდეს წელნი ორნი, გარდაიცვალა გიორგი, მამა ამის ბაგრატიის თრიალეთს, ადგილსა მას, რომელსა ეწოდების მყინვარნი, ქორანიკონსა სმჴ (=247 ე. ი. 1027), თვესა აგვისტოსა ივ (=16) და დამარხეს იგი ქუთათის.

§ 96. და დაჯდა შემდგომად მისსა მეფედ ძე მისი ბაგრატი ცხრისა წლისა, ხოლო აზნაურნი ტაოელნი წარვიდეს საბერძნეთს: ვაჩე კარიკის ძე⁵, და ბანელი ებისკოპოსი [იოანე]⁶, და ამთთან უმრავლესნი აზნაურნი ტაოსა, რომელნიჲე ციხოვანნი⁷ და რომელნიჲე უციხონი განუდგეს ბაგრატს და მიერთნეს კონსტანტინეს⁸, ძმასა ბასილი ბერძენთა მეფისასა, რომელ შემდგომად მისსა მეფე იყო.

§ 97. და წელსა მეორესა გამოგზავნა კოსტანტი მეფემან პარკიანოსი თჳსი მიუწდომელისა ძალითა, ლაშქრითა თვისითა და განძითა ურიცხვითა, ყოვლად უძლიერესად ბასილი მეფისასა⁹. მოვლო და მოაოკრა ქუეყანანი იგი, რომელნი პირველ მოეოკრნეს ქუეყანანი ბასილი მეფესა, და უმეტესცა, რამეთუ მიიწია ესე თრიალეთს ციხესა ქვეჲე კლდეკართასა, სადა იგი იყუნეს მაშინ აზნაურნი ბაგრატიანნი, და ბრძოლა ყუეს, გარნა არა დიდად. და განდგეს კულად აზნაურნი და მისცნეს ციხენი. ჩანჩუხამან¹⁰ ერისთავმან შავშეთისამან, მისცა ციხე წეფთისა, თჳთ წარვიდეს ივინი საბერძნეთს.

§ 98. ხოლო აღაშენა სიმაგრე საბა მტბევარ ებისკოპოსმან¹¹ მახლობელად ტბეთის ეკლესიასა და სახელსდვა მას სვეტი, და შეკრიბა მაშინ მან ერი თჳსი და შვიდეს მას შინა თჳთ საბა მტბევარ-ებისკოპოსი და ეზრა ანჩელ-ებისკოპოსი და შავშეთის აზნაურნი და განძლიერდა მას შინა.

1 მ. კატაბანსა.

2 მ. დიდი.

3 მ. მ. გამოტოვებულია.

4 მ. დოფლისა მ. დედოფლისათა.

5 მ. მ. კარგის ძე

6 მ. მ. აკლია.

7 მ. მ. ციხეთა.

8 მ. კოსტანტინე.

9 მ. მეფისა.

10 მ. ჩანჩუხამან.

11 მ. ებისკოპოსმან მტბევარმან.

§ 99. ხოლო შოაგლინა მუნ პარკიმანოსმან იოვანე ხალტურალი¹ სახელით ვალანგ ლაშქრითა დიდძალითა, და თანა მოსცა მას ძე გურგენ კლარჯისა დემეტრე, რეცა შესატყუენელად ქუეყანისა მკვდრთა, რომელი ესე იქმნა ესრეთ, რამეთუ მიიქცეს ერნი, სოფელნი უგუნურ-უსუსურნი ცნობითა და გონებითა და გამოადგინეს ლაშქარნი სვეტსა მას ტბეთისასა და ჰბრძოდის ძლიერად მრავალ ღონედ, და ღმერთმან განაძლიერნა მყოფნი იგი სვეტსა მას შინა მადლითა და მეოხებითა წმიდათა მოციქულთათა, და ლოცვითა წმიდათა ამათ მღუღელ-მოდღუართათა, და ვითარცა ერთგულნი და ქეშმარიტნი მარტვილნი სამღთონი თავთა თვსთა სიკუდილად განწირვიდეს და კორციელთა უფალთათვს თავთა თვსთა განწირვიდეს და სისხლთა დასახევედეს სიტყუსაებრ მოციქულთასა² და განძლიერდებოდეს. ყოველთავე ეტყოდეს, ვითარმედ, ნუმცა შეგვიტყუებენ³ ჩუენ ლიქნანი ესე და საფასენი მსწრაფლ წარმავლნი, არამედ მოვიგოთ მადლი ერთგულებისა და გვირგვინი ახოვნებისა, რამეთუ მბრძოლნი იგი გარემოდგომილნი მათდა ლიქნიდეს აღთქმითა⁴ და ქადაგებითა კეთილითა⁵ და საფასეთათა.

§ 100. ხოლო ესე ვითარად რა ლელვად⁶ აღტეხილად იგუემებოდა აღმოსავლეთი, მსწრაფლ ეწია რისხუა უმსჯავროსა მას მეფესა კონსტანტინეს, მსგავსადვე ივლიანეს უსჯულოსა უწყალობისათვს ბაგრატ მეფისა ჩუენისა, მოკრებისათვს მამულისა მისისა და მოსწრაფედ მოეწერა პარკიმანოს-პროედროსსა თვსსა, რათა მსწრაფლ შეიქცეს იგი ლაშქრითურთ თვსით და მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ. და წარვიდა იგი, ესმა რა ესე. და ვითარცა გარდაიცვალა ესე კოსტანტი მეფე, დაუტევეა შემდგომად მისსა მეფობა რომანოზს ნათესავსა⁷ და მიმდგომსავე თვსსა.

§ 101. ამისსა შემდგომად წელსა მესამესა სანატრელმან დედოფალმან მარიამ, დედამან ბაგრატ მეფისამან, შეიმოსა სიმკნე და ახოვნება, რამეთუ ნაშობი იყო ბრწყინვალეთა მათ ძლიერთა და დიდთა მეფეთა არშაკთა⁸ და წარვიდა კოსტანტინეპოლედ წინაშე⁹ რომანოზ მეფისა ვედრებად მისსა, რათა მშვიდობა ყოს აღმოსავლეთისათვის, რათა არღარა იყოს ბრძოლა ბერძენთა და ქართველთა, და გლახაკნი დაწყნარებულ¹⁰ და მყუდრო იყუნენ, და რათა მიუთხრეს პატივი ძესა თვსსა ბაგრატს მეფესა წესისაებრ სახელისა.

¹ მ. ხალტვირალი.

² მ. მრ. მოციქულნი.

³ მ. მრ. შეგვიტყუებინ.

⁴ მ. აღთქითა.

⁵ მრ. კეთილთა.

⁶ მრ. ლელეუდა.

⁷ მ. მრ. რომანოზის ნათესავი.

⁸ მ. მრ. არშაკთა.

⁹ მ. წინაშე.

¹⁰ მ. დაწყნარებულ.

IV. ტაო-კლარჯეთის გაბრატიონთა გენეალოგიის II ტაბულის შენიშვნები

1

ქართულ წყაროებში ნაკლებად მოგვეპოვება ქრონოლოგიური ცნობები აშოტ დიდის შესახებ, თუ როდის მიიღო მან არაბთაგან ქართლის ერისთაობა და როდის გადასახლდა იგი შავშეთ-კლარჯეთში. მისი გარდაცვალების თარიღი სუმბატის ქრონიკაში აღნიშნულია მეცამეტე მოქცევის მკ. ქორონიკონით და გამართლებულია ვითომც სოფლის-დასაბამითგანი თარიღით, ხულ-ით, რომელნიც უდრიან 826 წელს. მაგრამ დასაბამითგანი თარიღი მერე უნდა იყოს მიმატებული, ვინაიდან სუმბატი სხვაგან არსად უჩვენებს ამგვარ თარიღს. თვით ქორონიკონის ციფრებშიც გადამწერისეული შეცდომა უნდა იყოს, სახელდობრ, როგორც მართებულად შენიშნავს კ. კეკელიძე, „მ“-ის მაგიერ „ნ“ უნდა ყოფილიყო. თუ ასე აღვადგენთ, გამოგვივა რომ აშოტ დიდი გარდაცვლილა ნვ ქორონიკონს ე. ი. 836 წელს.

კ. კეკელიძე აჯამებს ქართულს, სომხურსა და მუსულმანურ ცნობებს აშოტ I დიდის შესახებ და მიდის შემდეგ დასკვნამდე:

„აშოტ დიდი ქართლის ერისთავად ხდება 810 წელს, შავშეთ-კლარჯეთში გადადის 820 წლის მომდევნო წლებში, კვდება 836 წელს, ხოლო მისი შვილი ბაგრატ კურაპალატობასღებულობს 840-841 წლებში“ (იხ. „ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა“, ნაკვ. I, თბილისი, 1935, გვ. 104, 109).

ეს საკითხი დამატებითს განხილვა-ძიებას მოითხოვს, ხოლო ჯერ კი ამას უნდა დავეჯერდეთ. ყოველ შემთხვევაში, კ. კეკელიძის ზემოთ გადმოცემული აზრი უფრო ახლოა ქვეყნარტობასთან, ვიდრე ყველა უწინ გამოთქმული დებულება.

სად და ვის მიერ იქნა მოკლული აშოტ კურაპალატი ამის შესახებ ერთი მეორის საწინააღმდეგო ცნობები გვაქვს. „მატიანე ქართლისაჲ“-ს გადმოცემით აშოტი მოკლეს არაბებმა გარდაბანს, ეკლესიასა შინა (მარ. ვარ., გვ. 220). ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობითაც აშოტი არაბებმა მოკლეს, მაგრამ არა გარდაბანს, არამედ არტანუჯის პეტრეპაულეს ეკლესიაში (ვახუშტის ისტორია, გვ. 121). ივ. ჯავახიშვილიც თავდაპირველად აშოტის მოკლას არაბებს მიაწერდა (ქართვ. ერის ისტორია, II, 1914, გვ. 372). მაგრამ ყველაფერი ეს შეცდომაა, აშოტი, როგორც მართებულად აღნიშნავს თ. ლომოური, მოკლეს მისმა ქვეშევრდომებმა („არილი“, გვ. 49—50). ამას

შემდეგ, როგორც მახსოვს, ივ. ჯავახიშვილმაც გამოასწორა თავისი შეცდომა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს შეცდომა განმეორებულია მეორე გამოცემაში, რომელიც უმისოდ დაიბეჭდა (იხ. „ქართველი ერის ისტორია“ II, 1948, გვ. 93).

სუმბატ დავითის ძეს ეს ამბავი საკმაოდ ვრცლად აქვს მოთხრობილი. საქმე ასე ყოფილა: ერთ დღეს აშოტი გასულა ჯარის შესაკრებად არაბებთან საბრძოლველად, მაგრამ, სანამ იგი ჯარს შეკრებდა, არაბები უყურად თავს დასხმიან, აშოტს უკან დაუხევეია, ნიგალის ხეცს მოსულა და იქ დაუწყია ლაშქრის გროვება. ერთ-ერთი შეგროვილი ნაწილისათვის უბრძანებია მასთან მოსვლა. ისინიც მოსულან, მაგრამ არა მოსაშველებლად, არამედ მოსაკლავად. მათი ბოროტი განზრახვა აშოტს მხოლოდ მაშინ უგრძენია, როდესაც ისინი მის კარს მოსდგომიან. აშოტს თან ჰყოლია მხოლოდ მცირე რაზმი, რომლითა ვერა წინააღმდეგობა იგი მათ, ამისათვისცა შეივლტოდა აშოტ კურაპალატი ეკლესიად და მოწყლეს იგი მახვილითა საკურთხეველსა ზედა“ (სუმბატის ქრონიკა, §32). როცა ეს ამბავი სმენიათ აშოტის ჯარისკაცებს, რომელნიც დოლის-ყანას იყვნენ, ისინი გამოსდგომიან მკვლელებს, მოსწევიან „მათ სავანესა ზედა ქოროხისასა“ და ერთიანად ამოუხოციათ, ხოლო მკვდარი აშოტ კურაპალატი წამოუსვენებიათ და დაუკრძალავთ არტანუჯის ციხის პეტრე-პავლეს ეკლესიაში, რომელიც თვით აშოტის მიერ იყო აშენებული და მის სამარხავად იყო განკუთვნილი. რომ აშოტი თავისსავე ქვეშევრდომებს მოუკლავთ, ამას ამტკიცებს აგრეთვე გრიგოლ ხანძთელის სიტყვები, რომელნიც მას, გ. მერჩულის ცნობით, წარმოუთქვამს, როდესაც აშოტის გარდაცვალება გაუგია: „აწ ვითარმცა მიეცი კელსა შევრაცხსა უშუჯულოთა და უნდოთა კაცთასა, რომელნი იგი იუდაძს მსგავსად შენ უფლისა თვისისა მკლველ იქმნეს“ (მერჩული, გვ. ით). ამრიგად ცხადია, რომ აშოტ კურაპალატი მის ქვეშევრდომებს მოუკლავთ ღალატით და არა არაბებს. ის კი უნდა ვიფიქროთ, რომ მკვლელნი არაბთაგან იყვნენ მოსყიდულნი და შემოჩენილნი. თორემ ძნელი დასაჯერებელია, რომ მის ქვეშევრდომებს თავისი განზრახვით მოეკლათ ეს დიდებული მთავარი.

იმ სოფლის სახელი, რომლის ეკლესიაშიც აშოტი მოკლეს, აღნიშნული არ არის, მაგრამ ის კი ვიცით, რომ მკვლელობა მომხდარა კლარჯეთის ერთ-ერთ თემში, ნიგალის ხეცში. სუმბატის ცნობით, აშოტი „მოიკლა კელითა ოროზ-მოროზის ძეთათა“. შესაძლოა, ესენი ყოფილიყვნენ მეგრელები, ვინაიდან ქართლის ცხოვრების ბარათაშვილისეულს და ზოგიერთ სხვა ვარიანტში ვკითხულობთ, რომ „მოიკლა აშოტი მეგრელთაგან“. მართლაც და ჩვენ ვიცით, რომ კლარჯეთის ერთ ნაწილს, ჭოროხის ხეობის ქვემო წელს აწუ ეხლანდელს კახაბერის დაბლობს, ძველად ეგრი ერქვა და იგი ჭან-მეგრელთა ტომით იყო დასახლებული.

აშოტ I დიდი კურაპალატის ისტორიის სხვა მომენტები საკმაოდაა ცნობილი¹. ხოლო ნაკლებადაა გაშუქებული მისი ღვაწლი ეკლესია-მონასტერ-

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველ ერის ისტორია. II, 1913, გვ. 373—378; მარიამისეული ვარიანტი, გვ. 219, 220, 342—345; გიორგი მერჩული, ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა, გვ. იბ, ივ, ით, კ, კშ, ნვ, ძვ, და ბ.

თა აღმშენებლობაში. გიორგი მერჩულისაგან ვიცით მხოლოდ, რომ აშოტის დიდი ნიეთიერი დახმარება გაუწევია გრიგოლ ხანძთელისათვის ხანძთის მონასტრის აშენებაში და ამასთანავე ხანძთის აგარაკად შეუწირავს შატბერდის ადგილი, სადაც გრიგოლმა აშოტის სიკედილის შემდეგ მისი შვილების საფასით აღაშენა ახალი, სახელგანთქმული შატბერდის მონასტერი (მერჩული, გვ. იზ, კვ, კთ). მაგრამ მერჩული სდუმს ტაო-კლარჯეთში სხვა ეკლესია-მონასტრების აშენების შესახებ, რადგანაც ამ მშენებლობაში გრიგოლ ხანძთელსა და მის მოწაფეებს მონაწილეობა არ მიუღიათ. სუბატის ქრონიკიდან კი ცნობილია, რომ აშოტმა არტანუჯში აღაშენა პეტრე-პავლეს ეკლესია, რომლის ნანგრევები დღესაც დაცულია (ნ. მარის დღიური, გვ. 15—98). აშოტის აღმშენებლობის დიდი კვალი ცხადად ჩანს აგრეთვე ოპიზის მონასტერში. აქ, მთავარ გუმბათიან ეკლესიაში, დ. ბაქრაძის დროს, 1879 წელს, შიგნით კედელზე თურმე კიდევ მოჩანდა აშოტ კურაპალატისა და მისი დროის სხვადასხვა უმაღლეს პირთა ფრესკული სურათები. ეს მხატვრობა ჩემს დროს თითქმის ირყეოდაო, დასძენს დ. ბაქრაძე, მაგრამ წარწერა კარგად მოჩანდაო (ვახუშტის ისტორია, გვ. 122, შენ. ბ.). ნ. მარის დროს სურათი, ეტყობა, უკვე სულ მოშლილი ყოფილა, მაგრამ ასომთავრული წარწერა კარგად ყოფილა დაცული, ისევე როგორც ბაქრაძის დროს. იქ წერებულა: „აშოტ კურაპალატი მეორედ მაშენებელი ოპიზისაჲ და წ-ისა ამის საყდრისაჲ“ (ნ. მარის დღიური, გვ. 160, ვახუშტის ისტორია, გვ. 122, შენიშ. ბ.).

იქვე დიდი სამნავიანი შენობის, საოსტიგნე-სემინარიის კედელზე ყოფილა შემდეგი ასომთავრული წარწერა:

„ქ. ესე მე აშოტმან დ (ოთხსა) წელსა გავა(შენებინე), ან, ვეგებ გავა-(კეთებინე)“ (მარის დღიური, გვ. 163, ბაქრაძე, ვახუშტის ისტორია, გვ. 122, შენ. ბ.).

ოპიზა ერთადერთი მონასტერი იყო კლარჯეთში, მანამ აშოტ კურაპალატი და გრიგოლ ხანძთელი დამკვიდრდებოდნენ იმ მხარეში. აშოტის მიერ ოპიზის „მეორედ აშენება“, ჩვენი აზრით, გამოიხატა, პირველ ყოვლისა, იმაში, რომ ძველი ბაზილიკური ტაძარი მან გადააკეთა გუმბათიან მთავარ ეკლესიად, მიაშენა რა აღმოსავლეთით ჯვრის სამი მკლავი, ისევე როგორც გადააკეთა ჩილდირის წყაროსათვის ეკლესია XI საუკუნეში¹. ნ. მარის აზრით აშოტ კურაპალატის მიერ აშენებული ტაძარი ბაზილიკას წარმოადგენდა და გუმბათიან ეკლესიად ის გადაკეთებულია XII—XIII საუკუნეებში, თამარ მეფის დროს და მაშინვე არის მოხატული (იხ. მისი დღიური, გვ. 161). ეს აზრი მიუღებელია: არსებობს ორ ოთხკუთხედ ქვახედ ამოჭრილი ბარელიეფები, რომელნიც ოპიზიდანაა მოტანილი დ. ერმაკოვის მიერ და ინახება საქართველოს მუზეუმში. ამ ქვებზე სამი ფიგურაა წარმოდგენილი: შუაში ტახტზე მჯდომარე მაცხოვარი სახარებით ხელში; მას აშოტი აწვდის ეკლესიის გეგმას; მაცხოვარი მაკურთხეველი მარჯვენა ხელით იღებს შეწირულე-

¹ იხ. ჩვენი მონოგრაფია „Материалы по археологии Бавказа“-ს XII ნაკვეთში, გვ. 45—51.

ბას. შემწირველის ფიგურას აწერია: „აშტ“ („აშოტ“), ეკლესიის გეგმას აწერია „ეკლსაჲ“, („ეკლესიაჲ“), მაცხოვარს აწერია: „აჲ ქე“ („იესე ქრისტე“). მაცხოვარს მარჯვენე (მაყურებლის მხრით) მეორე მომცრო ფიგურაა, ისეთივე ტანისამოსით შემოსილი, როგორითაც აშოტი: მას აწერია „აღთ“ („აღათ“). გეგმაზე ჩანს, რომ ეკლესია გუმბათიანია, მასასადამე აშოტს გუმბათიანი ეკლესია აუშენებია და არა ბაზილიკა, როგორც ნ. მარი ფიქრობდა. რომ ეს ქეები ოპიზის მთავარ გუმბათიან ეკლესიას ამკობდა, ამას ამოწმებს გ. ყაზბეგი, რომელმაც ნახა ეს ბარელიეფები 1873 წელს, ეკლესიის სამხრეთ ფასადზე, „ფრიად საჩინო ადგილას“¹. ბარელიეფები თავიანთი წარწერებითურთ ჩემ მიერ არის გამოცემული². ამრიგად, თუ მხედველობაში მივიღებთ მთავარ გუმბათიან ეკლესიაში დაცული ფრესკის წარწერას, რომლის მიხედვითაც აშოტ კურაპალატი მეორედ მასშენებელია „ოპიზისა და წმიდისა ამის საყდრისა“ (ესე იგი მთავარი გუმბათიანი ტაძრისა), რასაც ადასტურებს მთავარი ეკლესიის კედლის ბარელიეფები და წარწერა საოსტიგენ-სემინარიის დიდი ბაზილიკური დარბაზისა, რომელიც იმავე აშოტს აუშენებია ოთხი წლის განმავლობაში, ყოვლად შეუძლებელია აშოტ კურაპალატი არ ვიცნათ ოპიზის ბაზილიკის გუმბათიან ეკლესიად გარდამქნელად და იმ თვალსაჩინო საოსტიგენ—სემინარიის დარბაზის პირველ აღმშენებლად.

ახლა საკითხია, თუ რომელი აშოტ კურაპალატია ყველა ამის მომქმედი? ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შორის ორი აშოტი ატარებდა კურაპალატის ხარისხს: ერთი აშოტ I დიდი, ბაგრატიონთა მამამთავარი და მეორე აშოტ IV (გარდაიცვალა 954), ადარნასე II ქართველთა მეფის ძე. ამას ჰყავდა ძმა, დავით ქართველთა მეფე (923—937) და ეგებ ეს უკანასკნელი იყოს წარმოდგენილი ზემოაღწერილი ბარელიეფის მეორე ფიგურის სახით, რომელსაც აწერია „დავით“. მაგრამ ამ მოსაზრებას ეწინააღმდეგება ბარელიეფთა მოტლანქო სტილი, რომელიც IX საუკუნეს უფრო შეეფერება, ვიდრე X-ს. კიდევ უფრო ეწინააღმდეგება ამ მოსაზრებას ბარელიეფთა წარწერების პალეოგრაფიული ხასიათი. მასასადამე, დაგვრჩა აშოტ I დიდი, რომლის გამომხატველი უნდა იყოს პირველი ფიგურა, ეკლესიის გეგმით ხელში. ხოლო მეორე ფიგურა, ჩვენი აზრით, უნდა წარმოადგენდეს დავით მეფე—წინასწარმეტყველს, რომლის შთამომავლადაც სთელიდნენ თავს ქართველი ბაგრატიონები და ეს აზრი გატარებულა ამ ჩვენს სუმბატის ქრონიკაშიც.

2

გიორგი მერჩულის ცნობით ადარნასეს მეუღლე ყოფილა „ბაგრატ შაროელის ხელმწიფის ასული ბევრელი“, რომელიც ადარნასეს მეძავე ქალის ჩაგონებით განუშორებია და გაუგზავნია აფხაზეთში, საიდანაც ყოფილა იგი მოყვანილი. ამის შემდეგ მას სხვა ქალი შეურთავს. გრიგოლ ხანძთელს ამის გამო რამოდენიმეჯერ უმხილებია ადარნასე. როდესაც მხილებს არ გაუქ-

¹ Г. Казбек — „Три месяца в Турецкой Грузии“. Записки Кавказского Отделения Русского Географического Общества“, т. X, 75—79.

² „Археологические экскурсии, разыскания и заметки“, II. Тифлис, 1905. 56—59. ჩემი ეს გამოცემა ნ. მარს გამომპარვია, თორემ არ იტყოდა, აშოტს ბაზილიკა აუშენებიათ, არამედ იტყოდა, რომ წინათ აუნებელი ბაზილიკა მას გუმბათიან ეკლესიად უქცევია.

რია, გრიგოლს ვითომც უწინასწარმეტყველია მისთვის: „არა სმენისათვის სიტყვათა ჩემ გლახაკისათა მიეც ბოროტთა სენთა, და რომელ აწ ძენი გეხსნეს, იგუემენ ეშმაკთაგან და ვერ განეკურნო და ვერც შვილნი იგი შენნი, ვიდრე არა შეინდოთ დედოფლის მისგან“ (გ. მერჩული, ცხოვრებაჲ გრიგოლ ხანძთელისაჲ, ნ. მარის გამოცემა, გვ. 53). ამას შემდეგ ადარნასე მართლაც ავად გამხდარა და განკურნებულა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ყოფილ მეუღლეს, მონაზონად შემდგარს, შეუნდვია მისთვის. გრიგოლის წინასწარმეტყველებას, რა თქმა უნდა, ფაქტად ვერ მივიღებთ; იგი და სასწაულთმოქმედება ჩვეულებრივი სამკაულია ყველა წმიდანის ცხოვრებისათვის, მაგრამ ცნობები მეუღლის ვინაობისა და განწორების შესახებ სწორი უნდა იყოს. დღემდის აღიზიანებდა მკვლევართა ცნობისმოყვარეობას უცნობი ტერმინი შაროელი, რომელიც აქ პირველად გვხვდება ჩვენს ლიტერატურაში. ნ. მარმა ეს ტერმინი ჰიპოთეზურად დაუკავშირა შარვაშიძეთა გვარეულობას, მაგრამ, როგორც ივ. ჯავახიშვილის ბოლოდროინდელი კაპიტალური ნაშრომიდან ირკვევა, სახელწოდება შარო ყოფილა ქართული შესატყვისი სარმატებისა, ანუ სასურმატებისა და სურმატებისა, როგორც ძველი ბერძენ-რომაელი მწერლები აღნიშნავენ ჩრდილო-კავკასიის ერებს, რომელთაც აკუთვნებდნენ აფხაზეხსაც. ამრიგად, შაროელთა ჯგუფს შეადგენდნენ: აფხაზები, უბიხები, ჩერქეზები ანუ ადიღეელები, ყაბარდოელები და აგრეთვე სინდურ-დიღლურ-ლეგურ-ალბანური ტომები. „შარო“ სახელი, ავტორის სიტყვით, ყოველგან, ფართო ტერიტორიაზე გავრცელებული და მის რაღაც ზოგადი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს. „ამნაირად, დასძენს ივ. ჯავახიშვილი, სასურმატებისა, ანუ სარმატების და სურმატების სახელი ადგილობრივი სახელი ყოფილა და შაროელი და ენის აღმნიშვნელია“ (იხ. „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“. ტფილისი, 1937, გვ. 624). ჩვენი მხრით უნდა შევნიშნოთ, რომ თუ შაროელ ხელმწიფედ აფხაზთა ხელმწიფე იგულისხმება, მაშინ ადარნასე I მეუღლე ყოფილა აფხაზთა მეფის ბაგრატ I (861—873) ასული. ამას ისიც ამტკიცებს, რომ მერჩული ხაზგასმით აღნიშნავს, ეს მანდილოსანი აფხაზეთიდან იყო მოყვანილი და აფხაზეთშივე გაისტუმრაო ადარნასე I. ამას გარდა, „ბაგრატი“ ჩრდილო კავკასიის სხვა რომელიმე ერის ხელმწიფის სახელად იმ დროს საგულისხმებელი არ არის.

ადარნასე I გარდაცვალების დრო ჯერჯერობით არ ვიცით. შეიძლება სუმბატს ქორონიკონი აღნიშნული ჰქონდა, მაგრამ ჩვენს ნუსხებს აკლია.

3

ეს ბაგრატი აშოტის შუათანა შვილი იყო, მაგრამ, მერჩულის თქმით, იგი „უმთავრეს ძმათა იყო სიბრძნითა, სახითა და სიქველთა და ყოვლითა ღმრთისა მსახურებისა სისრულითა... და ნებითა ძმათა თვსთაჲთა და ბრძანებითა ბერძენთა მეფისათა მიიღო კურაპალატობა ნაცვლად აშოტ კურაპალატისა მამისა თვისისა, რამეთუ მიეცა მას უფლობაჲ კელმწიფებისაჲ ზეგარდამო და ძმანი მისნი ყოველნი და დიდებულნი კელმწიფენი ადარნასე უხუცესი და გუარამ მრწემი მშუალესა მას ძმასა შორჩილ ექმნნეს საღმრთოჲსა

ქმობისა სიყვარულითა, რომეთუ ერთზრახვა, ერთსულ და ერთნება იყვნეს ივინი“ (გვ. კ). მართლაც, ბაგრატი შესანიშნავი და გამჭრიახი მმართველი გახდა; მან დაიბრუნა ყველა მხარე, რაც მამის სიკვდილის შემდეგ დაეკარგათ, განადიდა თავისი სამფლობელო და, მერჩულისავე თქმით, სახელმწიფო შემოსავლიდან საქველმოქმედო გადასდო „გლახაკთა ნაწილი“. ამას გარდა, მისი თვისება იყო „ყოვლისა ერისა სამართლით განკითხვა“ (მერჩული, გვ. ლბ) და იგი იყო „წმიდათა ეკლესიათა მამულებელი“. მის დროს და მისი საფასით აღაშენა გრ. ხანძთელმა შატბერდის შესანიშნავი მონასტერი, ხოლო საბან იშხნელმა იშხნის მშვენიერი სიეპისკოპოსო საყდარი.

4

„მატიანე ქართლისაჲ“-ს ცნობით, გუარამ მამფალი „დამარხეს ოპიზას მეორედ მისგან აღშენებულსა“ (მარ. ვარიან., გვ. 225). დ. ბაქრაძის აზრით, ქართლის ცხოვრებაში ამ აღგილას შეცდომაა, ვინაიდან ოპიზის მეორედ მაშენებელი, როგორც ზემოთაც გვქონდა აღნიშნული, აშოტ კურაპალატი იყო (ვახუშტ. ისტორია, გვ. 122. შენიშ. ბ). მაგრამ ოპიზის მონასტერში იმდენი სხვადასხვა შენობა იდგა, რომ მას არა ერთი და ორი „მეორედ მაშენებელი“ უნდა ჰყოლოდა.¹ გუარამი და მისი ძმები საერთოდ მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ იმ დროს ეკლესიათა შენებაში. გუარამი ძლევამოსილი ერისთავი ყოფილა: მას დაუპყრია ჯავახეთი, ტაშირი, აბოცი (სომხების აშოცი) და არტანი და იგი „ბრძოდა სარკინოზთა, ზოგჯერ სძლის გუარამ და ზოგჯერ სარკინოზთა“. ბოლო დროს მან „განუყვნა ქვეყანანი ძმათა თჳსთა ადარნასეს და ბაგრატს და აბოცი განუყო ცოლის ძმასა თჳსსა სომეხთა მეფისასა“ (მარ. ვარიანტი, გვ. 123) და თვით ბერად შედგა, რაც მის სულიერ მისწრაფებას ამჟღავნებს. აღსანიშნავია აგრეთვე ჯავახეთის საეკლესიო კრება, რომელიც გუარამ მამფალს მოუწვევია გრიგოლ ხანძთელის მიერ აღზრდილი ბერის, არსენის მცხეთის კათალიკოზად უკანონოდ, ძალადობით არჩევის გამო. სამცხის გავლენიან აზნაურს მირიანს შეუკრებია მცირერიცხოვანი ეპისკოპოზები და სამცხის ერის ჩარევით იძულებული გაუხდია კრება, რომ მისი შვილი არსენი ბერი აერჩიათ მცხეთის კათალიკოზად. ამას აუშფოთებია დანარჩენი ეპისკოპოზები და თვით ეფრემ დიდი, აწყურის ეპისკოპოზი, გრიგოლ ხანძთელის მიერვე აღზრდილი და არსენის მეგობარი. მაგრამ გრიგოლ ხანძთელს კრებაზე განუცხადებია, რომ არსენი ღვთის მიერ არის არჩეული. მისი ავტორიტეტის წინაშე ყველას ქედი მოუხრია და მათ შორის გუარამსაც, რომელსაც მანამდე კრებაზე მწარე სიტყვებიც უხმარია გრიგოლის მიმართ. ამ ისტორიაში გუარამ მამფალი, ეფრემ დიდი და მთელი კრება საეკლესიო კანონის დამცველად გვევლინებიან, გრიგოლ ხანძთელი კი უკანონო არჩევის მომხრედ, თუმცა არსენი თავისი პირადი ღირსებებით შესაფერი იყო კათალიკოზობისათვის და თავისი მოქმედებით არსენ დიდის სახელიც დაიმსახურა (იხ. მერჩული, გვ. მთ.).

¹ ესეც რომ არ იყოს, ჩვეულებად ჰქონიათ, როგორც ეტყობა, „მეორედ მაშენებელი“ მოუდებინათ კაცისათვის, თუნდაც მას ნამდვილად მესამედ ან მეოთხედ განეახლებინოს შენობა. ვერსად ვერ ვხედავთ წარწერას, „მეხამედ“, „მეოთხედ“ და ა. შ. „აღაშენაო“.

10

ადიშის სახარების ბოლოსიტყვაობიდან ჩანს, რომ ეს ადარნასე ბერად შემდგარა არსენის სახელით და იქ იგი გარდაცვალებულთა რიცხვშია მოხსენებული 897 წელს. მარკვარტის ტაბულაზე აშოტის ქალი გამოცხადებულია კლარჯეთის შტოს წარმომადგენლის, სუმბატ I დიდის ცოლად, მაგრამ ეს შეეკდომა. რომ ადიშის სახარების არსენი იგივე ადარნასე პირველია, ამას მოწმობს გარდაცვალებულ ძმათა ქრონოლოგიური რიგი: არსენი, იგივე ადარნასე I (გარდაიცვალა 874), დავით I კურაპალატი (გარდ. 881), აშოტ II (გარდ. 885).¹

11

როგორც წინა შენიშენიდან ჩანს, ეს აშოტიც მოხსენებულია ადიშის სახარებაში.

12

ამ სამგვარი სახელით არის ცნობილი ეს გუარამ მამფლის ძე სუმბატისა და სხვა ქრონიკებში. მის მიერ დავით I კურაპალატის მოკვლისა და ამით გამოწვეული ბრძოლის შესახებ იხ. მარიამისეული ვარიანტი, გვ. 224-225, 246-247 და ივ. ჯავახიშვილის ქართვ. ერის ისტორია, II, გვ. 380—382.

13

ბაგრატიმა ჯერ ადარნასე მოკლა და მერმე შეირთო მისი ცოლი (მარიამ. ვარიან. გვ. 225).

14

ამ ადარნასე II პატივი შეიძლება ერისთავთ ერისთავი იყოს. ეს იმაზეა დამოკიდებული, თუ როგორ აღვადგენთ სუმბატის ქრონიკის ნაკლოვან ტექსტს (§ 51), სადაც იკითხება: „გარდაიცვალა გურგენ კურაპალატი ქორანიკონსა: რია: და დაუტევნა ორნი ძენი, ადარნასე ერისთავთ ერისთავი“... მეორე ძის სახელი აკლია, მაგრამ შემდეგი ადგილიდან ჩანს, რომ ეს ყოფილა აშოტ ერისთავთ ერისთავი, „რომელსა ეწოდა კუხი“ (§ 55). თუ ფრაზას ასე აღვადგენთ: „დაუტევნა ორნი ძენი. ადარნასე და (აშოტ) ერისთავთ ერისთავი“, მაშინ უკანასკნელი პატივი უნდა მივაკუთვნოთ მარტო აშოტს, რომელიც ქვემოთაც ამ პატივით არის მოხსენებული. ვახტანგის კომისიის მიერ შესწორებულ თეიმურაზისეულ ვარიანტში ეს ადგილი ასეა აღდგენილი: „და დაუტევნა ორნი ძენი ადარნასე და აშოტ, რომელიც შემდგომად ერისთავთ ერისთავად დასვეს“ (იხ. მარიამ. ვარიან. გვ. 348, შენიშ. 11). ქვემოთ ადარნასე II გარდაცვალება იგულისხმება 896 წელს; მაგრამ აქ არა თუ მისი პატივი არ არის მოხსენებული, არამედ თვით მისი სახელიც შეკდომით გამოშვებულია გადამწერის მიერ (§ 52).

¹ იხ. ჩვენი „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“, პარიზი, 1928, გვ. 310.

სწორედ ამ აშოტ კუხს ეკუთვნის აღწენება ტბეთის დიდებული ეკლესიისა შავშეთში. სუმბატი მოგვითხრობს: „აშოტ ერისთავთა ერისთავმან, ძემან გურგენ კურაპალატისამან, რომელსაც ეწოდა კუხი, აღაშენა ტბეთი შავშეთს და განასრულა იგი ყოვლითა განგებითა და დასუა პირველად ებისკოპოზად სანატრელი სტეფანე უწყებითა სულისა წმიდისათა“ (§ 55). ამავე აშოტის ბრძანებით სტეფანე მტბევეარს აღუწერია წამება წმინდისა გობრონისა, რომელიც აწამეს არაბებმა ყველის ციხის აღების დროს (ფოცხოვში), 914 წელს. ვინაიდან აშოტ კუხი გარდაიცვალა 918 წელს, მისი ცხოვრება დაწერილი უნდა იყოს 914-918 წლებში (ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, ტფილისი, 1916, გვ. 44). იმავე აშოტ კუხს დაუწყია ახალი ეკლესიის შენება ხანძთაში: „შემდგომად გურგენ კურაპალატისა ძემან მისმან აშოტ ერისთავთა ერისთავმან ხანძთას ახალი ეკლესია დაიწყო წადიერად და ურიცხვი შესაწირავე გარდაჰმატა მას“ (მერჩული, გვ. ლვ). ამ ეკლესიის ნანგრევების აღწერილობა და სურათები იხილეთ ნ. მარის დღიურში (გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების დამატება), გვ. 126—130.

აშოტ კეკელას შვილები, გურგენ II კურაპალატი და სუმბატ II ანთიპატრიკი ბროსეს ტაბულაზე აღნიშნული არ არიან, თუმცა მის მიერ გამოცემული თეიმურაზისეული ვარიანტის ტექსტში ისინი კი იხსენიებიან (ქართ. ცხოვ. I, გვ. 198—200 = Hist. de la Géorgie, I, p. 282). მარკვარტი ამ შეცდომას ასწორებს (გვ. 434). ვახუშტი ბატონიშვილი არ იცნობს არც სუმბატის ქრონიკას და არც თეიმურაზისეულ ვარიანტს. და ამით აიხსნება მისი განცხადება, აშოტ კეკელა უქმოდ გარდაიცვალა (ქართლ. ცხოვ., ტ. II, გვ. 150).

ზემოთ (გვ. 43) უკვე აღვნიშნეთ, რომ გურგენ II შეცდომით უნდა იყოს კურაპალატად მოხსენებული და ამაში ეგებ გურგენ I კურაპალატობის გავლენასაც მიუძღოდეს წილი. ატენის ტაძრის ერთ ახალაღმოჩენილ წარწერაში იკითხება: „მამფალი სუმბატ, ძე აშოტისი“. ი. ჩენი აზრით, აქ უნდა იგულისხმებოდეს სუმბატ II ანთიპატრიკი. თუმცა მას ქრონიკის ავტორი სუმბატ დავითის ძე ამ პატივით არ იხსენიებს, მაგრამ ცნობილია, რომ სუმბატი საერთოდ ხშირად როდი ჩამოსთვლის ამა თუ იმ ბაგრატიონის ყველა პატივს. ზემოთ დამოწმებული წარწერის გამოცემელი, ს. ბარნაველი შემდეგ აზრს გამოსთქვამს: „ისტორიულ თხზულებებში ხსენება მამფალის სუმბატ აშოტის ძისა არ გვხვდება, მხოლოდ ატენის სიონის მე 11-12 საუკუნის (აკად. ივ. ჯავახიშვილის დათარიღებით) ფრესკაზე (ზემო ფენა), წარმოდგენილია პორტრეტი, როგორც ეს წარწერიდან ჩანს, სუმბატ აშოტის ძისა. შესაძლოა, იგი იყოს ახლად აღმოჩენილი წარწერის მამფალი სუმბატ, რომელიც, ატენის სიონთან რაღაც დავაწერების გამო, მოჰყვა ტაძრს ახალ მოხატულობაში“ (იხ. სარა ბარნაველი—„ატენის ახალი წარწერები“. საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. VII, №1-2, 1946). ეს აზრი მიუღებელია—უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ ფრესკის წარწერაშიც ამ სუმბატს მამფალი არ ეწოდება (იხ.

ივ. ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორია“. 1913, გვ. 378, სურათი) და, ამას გარდა, საერთოდ X საუკუნის შემდეგ ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთაგან აღარაინი იხსენიება მაშფალის პატივით.

18

ამ დავითს დი დს მხოლოდ კონსტანტინე პორფიროგენეტი უწოდებს.

19

აქ სუმბატის ქრონიკის ტექსტში ცოტაოდნად დარღვეულია ქრონოლოგიური რიგი, ვინაიდან ამას მოსდევს ცნობა 908 წ. იმ დავით ერისთავთ ერისთავის გარდაცვალებისა, რომლის ვინაობა და თარიღი ჩვენ ზემოთ გამოვიკვლიეთ (გვ. 18—20).

ამის გამო და აგრეთვე იმის მიხედვით, რომ აღვსება (ე. ი. აღდგომა) 20 აპრილს 909 წელს კი არ მოდიოდა, არამედ 906 წელს. თ. ჟორდანიას ფიქრობს, რომ აქ 909 წ. შეცდომით სწერია 906 წ. მაგიერ.

20

ადარნასე II ერთი უაღრესად თვალსაჩინო ფიგურაა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შორის, კარგად ცნობილი ბიზანტიისა და მეტადრე სომხურ ისტორიაში. ადარნასეთი თავდება ქართლის დიდ ერისთავთა პერიოდი, მეექვსე საუკუნის ბოლოდან დაწყებული, და იწყება ახალი, ქართველთა მეფეების პერიოდი, ვინაიდან ის გახდა 899 წ. პირველ „ქართველთა მეფედ“ და შემდეგი მეფეები ყველანი მისგან მომდინარეობენ. მისი ისტორია ვრცლად იხილეთ ივ. ჯავახიშვილის წიგნში, „ქართველ ერის ისტორია“, II, გვ. 381—385 და ბროსეს „Additions“-ში, p.p. 162—168.

21

ჩვენი შენიშვნები ამ დავითის შესახებ იხილეთ ზემოთ შესაველში, გვ. 18—21.

22

ჩვენი შენიშვნები ამ გურგენის შესახებ იხილეთ ზემოთ, შესაველში, გვ. 33. ვახუშტი ბატონიშვილი ამ გურგენს გვარამს უწოდებს (იხ. მისი ისტორია, ბაქრაძის გამოცემა, გვ. 128). ბაგრატ IV მეფის ცნობილ სიგელში, რომლითაც ის არჩევს ოპიზართა და მიჯნაძოროელთა დავას ადგილის გამო, სხვათა შორის, ნათქვამია: „და მოიხუნეს (ე. ი. მოიტანეს, ე. თ.) მიჯნაძოროელთა სიგელნი გურგენ ერისთავთა ერისთავისა, გურგენ მეფეთა მეფისა“... დ. ბაქრაძე და წინათ მეც აქ მოხსენებულ გურგენად ვგულისხმობდით გურგენ V (+968,) მაგრამ ეხლა მე მკონია, რომ აქ იგულისხმება სწორედ ეს დიდი გურგენ IV ერისთავთ ერისთავი (იხ. საქართველოს სიძველენი, ტ. II, გვ. 1—5).

23

დინარ დედოფლის, მისი ქმრის ადარნასე პატრიკისა და მათი შვილის იშხანიკის შესახებ ჯერჯერობით ცნობა მოგვეპოვება მარტო „მატიანე ქართლისაში,“ სადაც სწერია: „მაშინ ადარნასე პატრიკი მოვიდა პარასკევს ჯუარსა, მიუპყრა ზავის პირი (კონსტანტინე აფხაზთა მეფეს და კვირიკე კახეთის ქორიკოზს, ე. თ.)... და ჰერეთს მეფობამდე იშხანიკისა პირველნი ყოველნი იყვნეს მწულალებელნი, ხოლო იშხანიკ დისწული იყო გურგენ ერისთავთ ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქცივნა მართლმადიდებლად“ (მარიამ. ვარ., გვ. 229), დინარ დედოფალი მოხსენებულია მეფის ბაგრატ III დროსაც, დავით დიდი კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ (1001). როდესაც ბაგრატმა მეორედ აიღო ჰერეთი და „დაიმჭირა დინარ დედოფალი თჳსად“ (იქვე, გვ. 243).

24

ამ სუმბატს, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული. გ. მერჩული თავისი წიგნის დაწერის დროს, 951 წელს. ერისთავის პატივით იხსენიებს. პარხლის სახარების გადამწერი იოანე ბერაჟ მას იხსენიებს 973 წ. ისევე როგორც სუმბატი, ერისთავთ ერისთავის პატივით (იხ. ჩვენი გამოკვლევა — *Материалы по археологии Кавказа*“-ში, в. XII, გვ. 243).

25

ჩვენი შენიშვნები ამის შესახებ იხ. ზემოთ, შესავალში, გვ. 34.

26

რომ ეს გურგენი გურგენ მაგისტროსი არ არის, ამის შესახებ ჩვენი შენიშვნა იხ. ზემოთ, გვ. 33.

27

ჩვენი განმარტება აშოტ კისკასისა და მისი ქალის შესახებ იხ. ზემოთ, გვ. 34.

28

ჩვენი შენიშვნა ამ დავითის შესახებ იხ. ზემოთ, გვ. 33.

29

ჩვენ ზემოთ (გვ. 34) უკვე გამოვარკვეით. რომ რასაც კონსტანტინე პორფიროგენეტი მოგვითხრობს თავისი დროის აშოტ კურაპალატისა და აგრეთვე მისი ძმების გამო, ეხება იმ აშოტ კურაპალატსა და მის ძმებს, რომელნიც იყვნენ შვილები ადარნასე II ქართველთა მეფისა და არა ადარნასე III კლარჯისა, მონაზონობაში ზასილისა. სხვათა შორის, ამას საბოლოოდ ამტკიცებს იშხნის ეკლესიის ჩრდილო ეკვდერის შესანიშნავი წარწერა, რომელსაც ჩვენ ახლო მომავალში ვაქვეყნებთ ტაო-თორთუმის 1917 წ. არქეოლოგიური ექსპედიციის ანგარიშში. ამ წარწერაში ჩამოთვლილია ადარნასე II ყველა შვილი და აღნიშნულია თითოეულის პატივი.

30

სუმბატს იხსენიებს XII საუკუნის არაბი მწერალი მასუდი, როდესაც იგი საუმბრობს აფხაზ-ალანთა მოსაზღვრე დიდი ქრისტიანი ტომის, ჯურზების (ე. ი. ქართველების, ე. თ.) შესახებ (იხ. Hist. de la Géorgie, I, გვ. 286.). როგორც აღნიშნეთ, სუმბატის მიერ არის აშენებული მშვენიერი ეკლესია ყოფილ ართვინის რაიონში, სოფელ დოლისყანაში. ამ უკანასკნელის სურათები, აღწერილობა და წარწერები იხილეთ მარის დღიურში, გვ. 184—189, ხოლო გვეგები, აკად. პავლინოვის მიერ გაკეთებული, „Материалы по археологии Кавказа“-ს III ტომში.

31

სომხის ისტორიკოსი იოანე კათალიკოსი წერს, რომ კონსტანტინე I აფხაზთა მეფე (873—912) ადარნასე II ქართველთა მეფის სიძე იყო, მაგრამ არ აღნიშნავს, კონსტანტინეს ცოლი ადარნასეს ქალი იყო თუ დაა? (იხ. ბროსეს „Additions“, გვ. 163). ყოველ შემთხვევაში, იგი უნდა ყოფილიყო პირველი ცოლი, რადგან შემდეგ კონსტანტინემ სუმბატ სომეხთა მეფის ქალი შეირთო.

32

ამას მოწმობს ყარსში აღმოჩენილი საფლავის ქვის წარწერა (იხ. С. Тер-Аветисян, Известия КИАИ, т. III, стр. 124—128).

33

„მატიანე ქართლისაჲ“ გვამცნევს, რომ ბაგრატ კონსტანტინეს ძე გურგენ ერისთავთ ერისთავის სიძე იყო, მაგრამ დანამდვილებით კი არ აღნიშნავს, ბაგრატის ცოლი გურგენის ქალი იყო თუ დაა? (მარიამ. ვარიამ., გვ. 228).

34

სუმბატ დავითის ძე მკაცრად იცავს ქრონოლოგიურ რიგს: 992 წელს აღნიშნული აქვს სუმბატ II გარდაცვალება; ამის შემდეგ აღნიშნულია დავით IV გარდაცვალება, მაგრამ ქორონიკონი დედანში შეცდომით გამოშვებულია (§§ 75, 76), ხოლო შემდეგ 994 წელს ბაგრატ რეგვენის გარდაცვალებაა აღნიშნული. ამიტომ დავით IV გარდაცვალება მოდის 992—994 წლებს შუა.

35

ველისციხის ერთი წარწერა, 954 წლისა, იხსენიებს გუარამს, მაგრამ გუარამი ამ დროს ცნობილი არ არის. დ. ბაქრაძის მოსაზრებით გუარამი აქ გურგენის მაგიერ უნდა ეწეროს და უნდა უდრიდეს გურგენ V, რომელიც 968 წელს მიიცვალა (ვახუშ. ისტორ., გვ. 131, შენიშ. გ.). მართლაც, ჩვენ ბევრი მაგალითი გვაქვს, სადაც სახელები „გუარამ“ ანუ „გურამ“, „გვარამ“, და „გურგენ“ ერთმანეთს ენაცვლება (დამწერლობის ნიადაგზე აღმოცენე-

ბული შეცდომით აიხსნება ეს, თუ სხვა მიზეზით, სხვა საკითხია). მაგალითად, დიდ ერისთავთა სიაში ადარნასე II ერთი შეილი შატბერდის ხელნაწერში „გუარამად“ არის მოხსენებული, ხოლო ქელიშის ხელნაწერში და სუმბატის ქრონიკაში „გუარამის“ მაგიერ სწერია „გურგენ“ (იხ. ჩვენი Опис. рукоп. инш. грам. II, გვ. 727). საყურადღებოა აგრეთვე, რომ ვახუშტი ამ გურგენსაც და მის მამასაც ორივეს გუარამს უწოდებს (ქართლ. ცხოვრება, II, გვ. 150). იგივე ვახუშტი, როგორც ჩვენ მე-22 შენიშვნაში ვუჩვენეთ, გურგენ IV დიდს გუარამს უწოდებს. ამ მაგალითების მიხედვით დ. ბაქრაძის აზრი, რომ ველისციხის წარწერის გუარამი გურგენ V უნდა იყოს, მისაღებია. (ველისციხის და მისი ეკლესიის აღწერილობა იხ. ჩვენს მონოგრაფიაში— „Материалы по археологии Кавказа“, XII, გვ. 72).

36

ეს ადარნასე III მოხსენებული ოშკის ტაძრის წარწერაში, როგორც მამა ბაგრატ IV ერისთავთ ერისთავისა და დავით III დიდისა, ტაოს მეფე-კურაპალატისა, ოღონდ იმ დროს ჯერ მხოლოდ მაგისტროსისა. მაგრამ ის არ არის შეილებთან ერთად მაშენებული ოშკის ეკლესიისა, როგორც აცხადებს ივ. ჯავახიშვილი (ქართული პალეოგრაფია, გვ. 165). ამიტომ არც მისი ბარელიეფია იქ წარმოდგენილი. რამ აიძულა შეილები, რომ მამა ძალად „ფიჩოსან ექმნენ“, ე. ი. ბერად შეეყენებინათ, ცნობილი არ არის, მაგრამ, ეტყობა, შეილები მისი კურაპალატობით კმაყოფილი არ იყვნენ.

37

ამ ბაგრატის მეფობა ივ. ჯავახიშვილის ტაბულაზე აღნიშნულია 937—994 წლებში. ეს არ არის სწორი. როგორც ზემოთ გამოვარკვეეთ, 937—945 წლებში ქართველთა მეფედ იყო ბაგრატ I მაგისტროსი, ხოლო 945—958 წლებში უმეფობა იყო და შემდეგ, 958—994 წლებში კი უკვე ეს ბაგრატ II რეგვენი მეფობდა.

38

ეს ბაგრატ IV ერისთავთ ერისთავი ოშკის ტაძრის ერთ-ერთი მშენებელია და იქ მისი ბარელიეფია წარმოდგენილი.

ჩვენი ექსპედიციის დროს, 1917 წელს, ეს ბარელიეფი მულაჟის საშუალებით იქნა გადმოღებული და მულაჟიდან ჩამოსხმული ამჟამად ინახება მეტეხის მუზეუმში.

იგივე ბაგრატი დახატული ყოფილა იშხნის ტაძრის დასავლეთ კედელზე. ეს ფრესკული სურათი წაშლილია, მაგრამ შეეუღლი ასომთავრული წითლური წარწერა კარგად იკითხება. მოკვყავს იგი, ქარაგმების გახსნით:

„ბაგრატ ერისთავთ ერისთავი, ძე ადარნასე კოვრატპალატისაჲ“.

ამავე ბაგრატს იხსენიებს გ. მერჩულიც, რომლის სიტყვით „ეს ბაგრატ იყო გულისხმისყოფითა ქებულ, წმიდათა ეკლესიათა აღმაშენებელ, საღმრთოთა წიგნთა მემძიებელ და შემკრებელ, წმიდათა ყოველთა ღირსად მადიდებელ“ (გვ. 40).

გიორგი მერჩულს ალბათ წარმოდგენილიც არ ჰქონდა, რომ ეს ბაგრატი მის მიერ დაწერილი ბიოგრაფიის სავანს, გრიგოლ ხანძთელს, „ღირსად აღიდებდა“. მაგრამ, როგორც ჩვენამდის მოღწეული ტექსტის ზოგიერთი ადგილიდან ჩანს, ბაგრატს მართლა „უდიდებია“ გრიგოლი მით, რომ განუახლებია მისი ცხოვრება და შეუღესია იგი „სასწაულთა მათ გამოკუთხულთა შერევითა“ /იხ. გვ. 50/. ჩვენი ეხლანდელი შეხედულებით, რა თქმა უნდა, ეს თხზულების დამახინჯებას ნიშნავს, მაგრამ იმ დროის რწმენით, ეს საქმე მართლაც იყო. არა ვგონებ, რომ ბაგრატ ერისთავთ ერისთავს გიორგი მერჩულის სიცოცხლეშივე გაეხედინა ეს თავისებური განახლება გრ. ხანძთელის ცხოვრებისა. ამ საქმეს მან ალბათ მერჩულის გარდაცვალების შემდეგ მიჰყო ხელი.

სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის ცნობას, რომ ბაგრატ IV ერისთავთ ერისთავი გარდაიცვალა 96 წელს, ადასტურებს თვით ოშკის ეკლესიის ჩვენ მიერ აღმოჩენილი წარწერა. საქმე ის არის, რომ ოშკის ეკლესიის კედლებზე წითელი ფერადით აღნიშნული ყოფილა ამა თუ იმ ბაგრატიონის თუ სხვა თვალსაჩინო პირთა გარდაცვალების თარიღები. ახლა ეს წარწერები სულ ჩამორეცხილი თუ ჩამოფშვნილია და აღარ იკითხება. მაგრამ წარწერა ამ ბაგრატისა და ბასილ II ბერძენთა მეფის გარდაცვალების შესახებ შერჩენილია სამხრეთის მეორე კარის თავზე, სადაც ჩვენ იგი ამოვიკითხეთ:

...„[კუ]ალად კსენებაჲ არს ბაგრატ მეფისაჲ, [ამას დღესა გარდაიცვალა სკოვლითა კურთხეული ბაგრატ. ქორონიკონი იყო: რ: პ: გ (=186): დღესა სამშაბათსა. დმერთმან ღირს ყავ სასუფეველთა საუკუნეთათა. ამინ“.

ქორონიკონი უდრის იმავე 96 წელს, რომლითაც სუმბატი აღნიშნავს მის გარდაცვალებას. ეს გარემოება ერთხელ კიდევ ცხადპყოფს სუმბატის ქრონოლოგიის უებრო სისწორეს.

ამას ქვემოთ სწერია:

„[გარდაიცვალა თვთ მყრობელი წ [ა] („წმიდაჲ“) მეფე ბერძენთაი ბასილი, ქორონიკონსა სმე (=245), [თთვესა] დეკემბერსა იბ (=12), დღესა კვირიაკესა. დმერთმან სული მისი წმიდათა მეფეთა თანა დააწესოს“. ქორონიკონი უდრის 1025 წელს. ბასილი მართლაც ამ წელს გარდაიცვალა, ხოლო ბიზანტიურ წყაროებში 12 დეკემბრის მაგიერ ნაჩვენებია 15 დეკემბერი.

ვინც საქართველოს ისტორია იცის, მას ეს წარწერა არ გააკვირვებს, ვინაიდან იმ დროს იმიერ-ტაო, ესე იგი ოლთისის წყლის მარცხენა მხარე ბერძნებს ეკუთვნოდა: ბასილმა იგი ჯერ კიდევ დავით კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ, 1001 წელს მიითვისა და სხვა ადგილებთან ერთად დაიპყრო 1022 წელს, მეფე გიორგი 1-თან ომში გამარჯვების შემდეგ.

ბასილ მეფეს და მის ძმას კონსტანტინეს, რომელნიც ერთად მეფობდნენ, დიდი ყურადღება მიუქცევიათ ოშკის დიდებული ტაძრისათვის და მეორეხელ გადაუხურავთ იგი. ამის შესახებ მოგვითხრობს ჩვენ მიერ აღმოჩენილი ასომთავრული წარწერა, რომელსაც ვაქვეყნებთ ტაო-თორთუმის 1917 წ. ექსპედიციის ვრცელ ანგარიშში (იხეველბა).

იმისათვის, რომ ბაგრატ ერისთავთ ერისთავის მოღვაწეობის შესახებ საუბარი დავასრულოთ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ რაკი მას გ. მერჩული „წმიდა-

41

ეს დემეტრე მოჰყოლია საბერძნეთის ჯარს, რომელიც კონსტანტინე კეისარმა გამოგზავნა ბაგრატ IV წინააღმდეგ 1028 წ. კეისრის პარკიანოსმა ტბეთის ეკლესიის ახლოს მდებარე სვეტის ციხის ასაღებად მოავლინა იოვანე ხარტულარი დიდძალი ლაშქრით „და თანა მისცა მას ძე გურგენ კლარჯისა დემეტრე, რცა შესატყუებლად ქუყყანისა მკვლრთა“. მაგრამ მომხდურთ ვერაფერი დააკლეს ციხეს, რომელსაც მედგრად იცავდნენ თვით ციხის ამშენებელი საბა მტბევარი, ეზრა ანჩელი ეპისკოპოზი და შავშეთის აზნაურნი, და კონსტანტინეს ავადმყოფობისა და გარდაცვალების გამო ბერძნთა ლაშქარი კონსტანტინეპოლში იქნა უკან გაწვეული (მარიამ. ვარ., გვ. 360). ამის შემდეგ დემეტრეს და მისი ძმის ბაგრატ IV კლარჯის თავგადასავალი ჩვენს წყაროებში აღარსად არის მოთხრობილი.

42

ამ ბაგრატ III ისტორია ვრცლად იხილეთ ივ. ჯავახიშვილის „ქართველ ერის ისტორიაში“, 1913, II, გვ. 409—423.

როგორც აღვნიშნეთ, (იხ. გვ. 42—50) ბაგრატ III დროს მთავრდება ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ისტორია და იწყება გაერთიანებული საქართველოს ისტორია. ამრიგად, გიორგი I არის საქართველოს მე-2-ე მეფე, (1014—1027), ხოლო ბაგრატ IV საქართველოს მე-3-ე მეფე (1027—1072). მათი ისტორია ვრცლადაა მოთხრობილი როგორც მემკვიდრეთა, ისე საქართველოს ისტორიის მკვლევართა მიერ (იხ. სუმბატის ქრონიკის წინამდებარე გამოცემა, §§ 86—101; ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრება“. გვ. გვ. 214—221; ანასეული „ქართლის ცხოვრება“ გვ. გვ. 178—183; მარიამისეული „ქართლის ცხოვრება“, გვ. 246—256; ივ. ჯავახიშვილის „ქართველ ერის ისტორია“, 1913, გვ. გვ. 423—432; ნ. ბერძენიშვილის, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას „საქართველოს ისტორია“, 1948 წლის გამოცემის გვ. გვ. 147 და შემდ.; აგრეთვე საზღვარგარედ გამოქვეყნებული ნაშრომები; Z. Avalichvili—„La succession du curopalate David d'Iberie, dinaste de Tao“, ჟურნ. „Byzantion“, VIII, 1, Bruxelles, 1933, გვ. გვ. 176—202; N. Adontz—„Tornik le moine“, იმავე ჟურნალში, ტ. XIII 1938, გვ. გვ. 143—164).

(კ)—ალნიზნავს კლარკეთის შტოს

(ტ)—ალნიზნავს ტაოს შტოს

პირთა საკმობელი

ა

- აბგავარ § 9.
ადარნასე ძე სტეფანოზისა შთავარი ქართლისა § 22, 23.
ადარნასე ძე ნერსესი § 26.
ადარნასე I ძე აშოტისა (კ) §§ 29, 34, 36.
ადარნასე II ერისთავი (კ) §§ 51, 52, 62.
ადარნასე III მონაზონობაში ბასილ (კ) §§ 53, 65.
ადარნასე I (ტ) §§ 37, 41.
ადარნასე II ქათველთა მეფე (ტ) §§ 42, 46, 47, 51, 58, 60, 64, 68.
ადარნასე III მაგისტროს—კურაპალატი (ტ) §§ 64, 69, 70.
ადარნასე IV კურაპალატი (ტ) §§ 68, 72.
არშაკთა მეფენი § 101.
ასამ § 5.
აშოტ I კურაპალატი §§ 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 55, 36.
აშოტ II კეკელიძე (კ) §§ 36, 39.
აშოტ III კუბი ერისთავთ ერისთავი (კ) §§ 51, 54, 55.
აშოტ IV (კ) §§ 53, 61.
აშოტ II (ტ) §§ 37, 45.
აშოტ III (ტ) §§ 33, 40.
აშოტ IV კურაპალატი (ტ) §§ 58, 66, 68.
აშოტ V ძე სუმბატ I (ტ) §§ 67, 68.

ბ

- ბაბილა კათალიკოზი § 22.
ბაგრატიონიანი § 3.
ბაგრატ (მამა ბაგრატიონიანთა) § 9.
ბაგრატ I მამფალი (კ) §§ 48, 53, 65, 71.
ბაგრატ II არტანუჯელი (კ) §§ 73, 74.
ბაგრატ III (კ) § 57.
ბაგრატი IV (კ) § 84.
ბაგრატ I კურაპალატი (ტ) §§ 29, 34, 35, 37, 42.
ბაგრატ II მაგისტროსი (ტ) §§ 58, 64, 65, 69.
ბაგრატ III რეგუენი (ტ) §§ 68, 72, 75, 77.
ბაგრატ IV ერისთავთ ერისთავი (ტ) §§ 69, 70.
ბაგრატ I აფხაზთა მეფე § 46.
ბაგრატ II აფხაზთა მეფე, იგივე ბაგრატ III საქართველოს მეფე §§ 78, 81, 82, 83, 85.
ბაგრატ IV საქართველოს მეფე და კურაპალატი (ტ) §§ 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101.

- ბაკურ ძე ნერსესისა § 11.
ბართლომე კათალიკოზი ქართლისა § 12.
ბართლომე II კათალიკოზი § 21.
ბასილ II ბერძენთა მეფე §§ 80, 81, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 97.
ბაღდადელი ყრუ მურვან § 30.
ბაპარ ჩუბინისი კამბეჩოანის გამგე § 11.

გ

- გიორგი I საქართველოს მეფე (ტ) §§ 86, 87, 89, 91, 92, 93, 95.
გიორგასალთა შვილი § 6.
გორგასალი ვაზტანგ § 31.
გურამ მამფალი (ტ) §§ 29, 34, 42, 44.
გურამ ერისთავი §§ 3, 8, 10, 13.
გურამ კურაპალატი ძე სტეფანოზისა § 24.
გურგენ ერისთავი § 27.
გურგენ I კურაპალატი (კ) §§ 36, 43, 51, 54, 55.
გურგენ II " " (კ) §§ 36, 39, 46, 50.
გურგენ III ერისთავი (კ) §§ 53, 59, 71.
გურგენ IV დიდი, ერისთავთ ერისთავი (კ) §§ 52, 54, 56, 62.
გურგენ V (კ) §§ 59, 71.
გურგენ VI (კ) §§ 74, 83, 99.
გურგენ მეფეთა მეფე (ტ) §§ 77, 78, 81, 82.

დ

- დავით I მამფალი (კ) §§ 48, 63, 73.
დავით II ერისთავთ ერისთავი (კ) §§ 52, 54.
დავით III ერისთავი (კ) §§ 53, 57.
დავით IV (კ) §§ 73, 76.
დავით I კურაპალატი (ტ) §§ 37, 42, 58.
დავით II ქართველთა მეფე (ტ) §§ 58, 60.
დავით III დიდი, ერისთავთ ერისთავი, შემდგომ მაგისტროს-კურაპალატი (ტ) §§ 69, 70, 79, 80, 91.
დავით IV მცირე (ტ) § 72.
დანიელ წინასწარმეტყველი § 14.
დემეტრე ძე გურამისა § 13.
დემეტრე აფხაზთა მეფე § 78.
დემეტრე ძე გურგენისი (კ) §§ 84, 85.
დინარ დედოფალი (კ) ტაბ. II.

ე

- ეზრა ანგელ ეპისკოპოსი § 98.
ენონ კათალიკოზი § 23.

3

გარაზმავყოფილი ქვეყნის კონსტიტუციის § 25.
გარაზმავად § 5, 11.
გარაზმავი § 15.
გარაზმავი გრიგოლი § 16.
ვალანგ-იონანე ხალტურალი § 99.
ვაჩე კარიჭის ძე § 96.
ვეზან ერისთავი ბაჰარ ჩუბინისა § 11.

თ

თაბორ კათალიკოზი § 22.
თედოსი აუზახთა მეფე § 78.

ი

ივლიანე მეფე § 100.
იოვანე ბანელი ეპისკოპოსი § 96.
ივანე ხალტურალი ვალანგ § 99.
ივანე კათალიკოზი § 22.
იშხანიძე ძე დინარ დედოფლისა (კ) ტაბ. II.

კ

კონსტანტინე მეფე ბერძენთა § 96, 97, 100.
კრივე ეპისკოპოსი ბანელი § 47.

გ

გარამი დედოფალი (ტ) § 95, 100, 101.
გეგეკეველთა მთავარი § 17.
გიორგი კათალიკოზი პატრიარქი ივლიანისა § 17.
გოშალე § 9.
გურჯან ყოფილი ბაღდადეგი § 30.

ვ

ვასილ (ტ) § 38, 42, 44, 46, 49.
ვერსე ერისთავი კახეთისა § 4, 11.
ვერსე ერისთავი § 26.
ვორონ მორთვის ძენი § 33.
ვსამ (იგივე ასამ და უსამ) § 5, 8, 11.

ზ

ზებტრე და პავლე მოციქულნი § 31.

რ

რატი ერისთავი ერისთავი § 87.
რაჭველ დედოფალი § 2, 9.
რომანოზ მეფე ბერძენთა § 100, 101.

ს

საბა მტებვარი § 96.
სამოელ კათალიკოზი § 8, 12.
სამოელ კათალიკოზი მცხეთისა § 23.
საპაქსი § 4, 11.
სემონ-პეტრე კათალიკოზი მცხეთისა § 7.
სოლომონი § 2.
სტეფანე ეპისკოპოსი § 55.
სტეფანოზ დიდი ერისთავი ქართლისა
ძე გუარამისა § 13, 21.
სტეფანოზ მთავარი ქართლისა ძე ადარნასესი
§ 23, 24.
სტეფანოზ ერისთავი ძე ნერსესი § 26.
სუმბატ I არტანუჯელი (კ) § 36, 48, 61.
სუმბატ II ანთიპატრიკი (კ) § 39.
სუმბატ III ერისთავთ ერისთავი (კ) § 63, 73, 76.
სუმბატ IV (კ) § 74, 81.
სუმბატ I კურაპალატი (ტ) § 58, 67, 68, 72, 77.
სუმბატ II (ტ) § 71.

ტ

ტსამ (ოსამ) § 5, 8, 11

ფ

ფერის ჯოჯოჯის ძე § 88.
ფილიპე მე ნერსესი § 24.
ფოკა განდგომილი § 83.

ძ

ძსიფე მეფე ბერძენთა § 88.

ჩ

ჩახუხა ერისთავი § 97.

წ

წარვიძი ძე ფოკა განდგომილისა § 88.
წანარნი § 57

ხ

ხუასრო მეფე § 17.
ხურისი ერისთავი § 87.

ჯ

ჯიბლუ ერისთავი (ხაჯანი) § 14, 16.

ჰ

ჰერაკლე მეფე ბერძენთა § 14, 15, 16, 20.

გეოგრაფიულ სახელთა სპიქეალო

<p>ა</p> <p>ადარბადაგანი § 82. არმაზი § 7. ასპურაგანი § 7. არტანი §§ 50, 87. არტანის კევი § 51. არტანუჯი § 35. არტანუჯის ციხე §§ 31, 33, 35. აფხაზეთი § 85.</p>	<p>კლდე-კარი § 97. კოლა § 87. კონსტანტინეპოლი §§ 84, 92, 100.</p>
	ლ
	<p>ლალი § 17.</p>
	მ
	<p>მგლინავი § 51. მეინვარი § 95. მცხეთა §§ 7, 8, 12.</p>
	ნ
	<p>ნიალი § 87. ნიგალი § 35. ნიგალის კევი § 32.</p>
	ო
	<p>ოლთისი § 87.</p>
	ს
	<p>საბერძნეთი §§ 23, 29, 90, 93, 96. სავენეთი კოროხისა § 33. სამცხე § 87. სივნიეთი § 7. სომხითი §§ 2, 7, 9, 82.</p>
	ტ
	<p>ტაო § 82, 85, 91. ტაო-კალმაზი § 50. ტაო-ნიმერი § 80. ტბეთი § 55. ტბეთის ეკლესია § 95. ტრაპიზონი § 87. ტფილისი §§ 7, 14, 28. ტფილისის ციხე § 14.</p>
	უ
	<p>უჯარმა § 20.</p>
	ფ
	<p>ფანასკოტის ციხე §§ 83, 85. ფარვანის ტბა § 29. ფილისტიმი § 9.</p>
<p>ბ</p> <p>ბანა §§ 47, 92. ბარდავი §§ 28, 31. ბასიანი §§ 87, 89, 91. ბაღდადი §§ 14, 17. ბერდუჯი § 17.</p>	
<p>გ</p> <p>გარდაბანი §§ 15, 17.</p>	
<p>დ</p> <p>დოლის ყანა § 33.</p>	
<p>ე</p> <p>ეკლუცი §§ 2, 9.</p>	
<p>თ</p> <p>თმოჯვის ციხე § 83. თრიალეთი §§ 87, 95. თრიალეთის ციხე § 97.</p>	
<p>ი</p> <p>იელუსალიში § 17.</p>	
<p>კ</p> <p>კავკასია § 82. კახეთი §§ 4, 7, 85. კალაი § 7. კალაის ციხე § 14. კამბეჩოანი §§ 5, 11. კლარჯეთი §§ 30, 31.</p>	

ძ
ქართლი §§ 8, 8, 23.
ქუთათისი § 95.

წ
ლადონი § 30.

შ
შავშეთი §§ 30, 35, 50, 55, 91, 98.
შავშეთის ჰევი § 29.
შავშეთ-კლარჯეთი §§ 29, 30
შაქნი § 87.
შირვანი § 82.
შირიშთა § 57

ჭ
წუფთის ციხე § 17.

ძ
ქოროხის სავანენი § 35.

ბ
ხალდა § 87.
ხორნაბუჯი § 5.
ხუხაშენი § 15.

ჯ
ჯაეახეთი §§ 29, 87, 91.
ჯიქეთი § 82.

კ
პერეთი §§ 7, 85.
პერეთ-კახეთი § 86.

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ
მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო
საბჭოს დადგენილებით

★

რედაქტორი—საქართველოს სსრ
მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი
წევრი ნ. ბერძენიშვილი
ტექნორედაქტორი კ. კაკაბაძე

★

სტამბის შვევ. № 1203, უფ04676, ხელ-
მოწერილია დასაბეჭდად 26.9.1949. ქა-
ლალდის ზომა 74×108, ანაწყოების ზომა
7×11. ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 6,
საალრიცხვო საგამომცემლო ფურცელი 8,
ტირაჟი 2.000

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული პოლიგრაფიის, გამომცემლობისა
და წიგნით ვაჭრობის საქმეთა სამმართველოს № 2 სტამბა.
თბილისი, ფურცელაძის ქ. № 5.

Типография № 2 Управления по делам полиграфической промышленности,
издательств и книжной торговли при Совете Министров Грузинской ССР.
г. Тбилиси, ул. Пугачевая № 5.

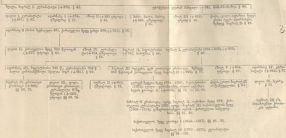
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

САН-ПРОЦЕДУРА НАКАЗАВАЊА ИСПОЛНЕНИЈА ИЛИ НЕИСПОЛНИЈА ЗА ПРАВИЛНО ПОВЕЊЕ

Член 1. Ова процедура (Член 2) се однесува на исполнение или неисполнение на Член 2.

Член 2. Ова процедура (Член 2)

Член 3. Ова процедура (Член 2)

Министарство просвете, науке и технолошког развоја
 Република Србија

PHARMACOLOGY
2012-2013

ANTIBIOTIC RESISTANCE MECHANISMS IN BACTERIAL SPECIES

